ОСНОВИ

3

TOWARZYSTWO POMOST

Towarzystwo Pomost, zarejestrowane w Warszawie 20.XII.1988 r. powstało jako kontynuacja nieformalnego klubu dyskusyjnego "Pomost", działającego od jesieni 1986 r. Klub ten zorganizował około 20 spotkań dyskusyjnych poświęconych problematyce mniejszościowych wspólnot narodowych w Polsce w przeszłości i obecnie. Działalność klubu spotkała się z żywym zainteresowaniem, przede wszystkim w środowiskach akademickich Warszawy.

Zasadniczym celem "Pomostu" jest przezwyciężenie uprzedzeń i stereotypów, ciążących na stosunkach Polaków z narodami ościennymi, przede wszystkim słowiańskimi, oraz budowanie szacunku i zaufania między nimi. Szczególne znaczenie przypisuje Towarzystwo współpracy z przedstawicielami mniejszościowych wspólnot narodowych w naszym kraju. Uważamy bowiem, że wspólna przyszłość naszych narodów nie będzie przyszłością lepszą, jeśli nie będziemy zbliżać się do siebie w szacunku i wzajemnej akceptacji, także akceptacji nieuniknionych różnic między narodami. Ufamy też, że różnice te nie muszą przeciwstawiać nas sobie, jak to wielokrotnie bywało w przeszłości.

Cel swój "Pomost" pragnie realizować przede wszystkim przez popularyzację wiedzy o historii i kulturze Białorusinów, Litwinów, Serbołużyczan, Słowaków i Ukraińców, a zwłaszcza o historycznych i kulturalnych związkach tych narodów z Polską i Polakami, nie unikając tych wydarzeń, które stały się źródłem wzajemnych uprzedzeń. Oprócz publicznych odczytów, podstawowej formy pracy Towarzystwa, zamierza ono organizować w przyszłości także imprezy artystyczne, seminaria itp.

To, jak rozwinie się działalność "Pomostu", w znacznej mierze zależy od tego, ilu pozyskamy członków i współpracowników. Otwarci jesteśmy na nowe pomysły, oferty współpracy. Chętnych prosimy o kontakt listowny pod adresem: Towarzystwo Pomost, Klub JOWISZ, ul. Wyszogrodzka 4, 03-337 Warszawa lub telefon: Tomasz Szczepański 25-67-36, Paweł Kazanecki 35-57-59.

---------- Konfrontacje, nr 5/1989 ----------

--- закінчення з останньої сторінки обкладинки

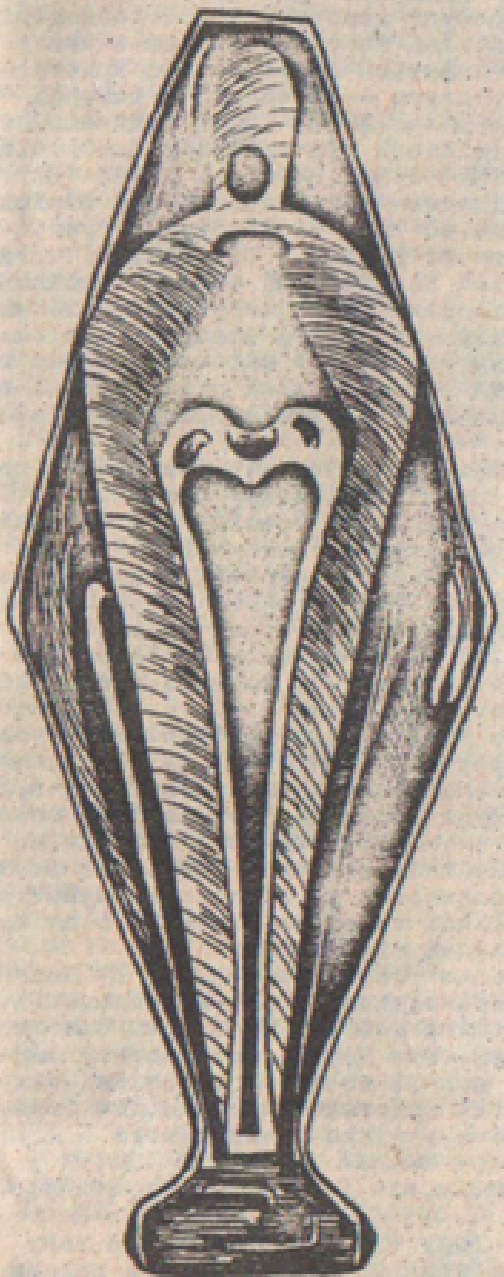
го уділу Берестя. Волинським князівством володів тоді Володимир, син Василька Романовича, рідного брата кн. Данила, який пообіцяв, що після його смерти ті землі отримає правлячий в східній частині Волині /в Луцькові/ Мстислав Данилович, виставляючи в лютому 1288 р. відповідні грамоти. Довідавшись про це Лев наказав Юрієві послати до хворого Володимира посольство зі скаргою на Льва, що відбирає він йому Холм, Белз і Червень, залишаючи лише Дорогичин і Мельник й проханням щоб Володимир віддав Юрієві Берестя з Більськом і Камінцем. Володимир очевидно відмовився. Юрій однак не зрезигнував зі своїх планів і коли 10.XII.1288р. князь Володимир помер, використав він це, щоб обсадити своїми військовими залогами Берестя, Більськ і Камінець. Мстислав однак, загрожуючи закликанням татарів, вимусив на Юрієві і Львові повернення собі забраної волости. Пізніше доля усміхнулась до Юрія бо після смерти Мстислава /1292р./ й свого батька Льва /біля 1301р./, став єдиним володарем Галицько-Волинської Руси /вмер в 1308 р./. Не є до кінця вияснене питання його королівського титулу, засвідченого презентованою на обкладинці печаткою, на лицевій стороні якої маємо його зображення в королівській короні й латинський напис S/igillum/ Domini Georgi Regis Russie - Печать пана Юрія короля Руси. Зворіт печаті зображує герб міста Володимира з написом S/igillum/ Domini Georgi Ducis Ladimerie - Печать пана Юрія князя Володимирії /тобто Волині/.

-----до друку підготував Л. Семенюк----------

ОСНОВИ З

·СУСПІЛЬСТВО й КУЛЬТУРА·

ПІДЛЯШШЯ 1989 РІК

Мадонна. Різьба Олександра Архипенка в рисунковій Єви Федорчук

ЩЕ ПРО 1000 – РІЧЧЯ

СВЯТКУВАННЯ НАД НАРВОЮ

ГРИГОРІЙ МАТАЧ

1000 років – це в літочисленні Землі небагато, а житті народу – величезна епоха, інколи ціла його історія, для людини це важкий для уявлення час. Ювілейні роки, найчастіше, є так само пересічними, як і ті, що були, так і ті, що будуть. Важко, однак, не піддатись магії чисел і не задуматись над пройденим, не подивитись на це все з перспективи саме цього року.

Ювілей дає нагоду зробити щось, на що немовби і не було часу протягом цілого періоду, який пройшов, заохочує до рефлексій і роздумів. Правдою є також, що в нагоди великих дат більше уваги звертається на слова, на форму, на ефект, ніж на зміст, значення свята. Дехто говорить, що врочисті святкування завдають науковому дослідженню, заводять науку до рівня публіцистики. З другого, однак, боку, ювілеї часто для науковців є нагодою до вирвного зацікавлення проблемою, більш синтетичного опрацювання якоїсь теми. Для справжніх вчених святкування не є необхідним. Вони будуть працювати і без круглих дат.

Ювілейні святкування організовуються не тому, щоб "віднайти" історичну правду, але щоб її показати, щоб усвідомити людям значення минулого, заохотити до вивчання коренів своєї культури, виміру історії. Зрозуміння історії, минулого є необхідне для зрозуміння сучасности і самого себе. Тільки розуміючи шляхи розвитку культури, частиною якої є людина, може вона зрозуміти себе, знайти правдивий шлях у майбутнє.

Є ще один аспект святкувань – вшанування пам'яти наших предків, які були основоположниками нашої культури, історії. Велике значення має це зокрема в колі християнської культури, де в'яжеться з відданням честі святим, людям, які знайшли і перейшли свою дорогу до досконалости, до Бога. Це не тільки згадування, це також свідомість безпосереднього зв'язку з минулими поколіннями, свідомість наслідництва, продовжування цієї самої культури – вже багатої досвідом пізніших віків, але цієї самої.

Основною метою врочистих святкувань є пробудження історичної свідомости та віддання честі тим,що творили історію.Такою є була мета свята 1000-ліття хрещення Русі ,яке відбувалося 6 серпня 1988р.біля села Кожухи над Бугом на Підляшші.Організатором врочистостей була місцева /тобто підляська/ українська молодь,яка в цей спосіб хотіла внести і свій вклад у відзначення великого Ювілею рідної історії.

Має велике символічне значення,що також тут,на Підляшші,в найбільш на північ висунутому українському етнічному регіоні,був відзначений цей Ювілей.Відзначений людьми,які відчувають безпосередній зв'язок з місцями,де відбувались пам'ятні події – Києвом,Дніпром, – які зрозуміли,що їх рідна підляська культура – це частина великої української культури.Коли б хрещення Русі відбулося в 978 році,теперішнє свято,мабуть,було б неможливе.В 1978 році не не знайшлося б на Підляшші людей,які в такий спосіб,в такому масштабі могли відсвяткувати цю подію.

Підляшшя протягом довгого часу було позбавлене безпосереднього контакту з центрами культури,до якої й воно належить.Це було пов'язане зі складним минулим цього регіону.Найпізніше в VI ст./якщо не раніше/ Підляшшя було заселене населенням,нащадки котрого там проживають до сьогодні.Прибуло воно з півдня,правдоподібно,з Волині.В X ст.Підляшшя входить у склад Київської держави,пізніше є частиною різних руських князівств.На початку XI ст.починається систематична християнізація цих земель.Період від X до початку XIV століття – це єдиний в історії Підляшшя період розвитку в складі руської,своєї держави.В 1321 році Підляшшя завойовує Литва і від цього часу є воно постійно відірване від материка.Входить,по черзі,в склад Литовської /1321-1569/,Польської /1569-1796/,Пруської /1796-1807/,Російської /1807-1918/ держав.Під чужою владою Підляшшя переживало різні періоди.Від 1569 року почалась посилена полонізація,а пізніше /від 1807 року/ – русифікація.В міжвоєнному періоді,у зв'язку з діяльністю на Підляшші білоруської організації "Громада" та Комуністичної партії Західньої Білорусі,ці терени вважалися білоруськими.В післявоєнний час адміністративно введено тут білоруське шкільництво,розгорнуло також діяльність Білоруське суспільно-культурне товариство.Незалежно,однак,від адміністративних і політичних змін,насильства над автохтонним населенням,втрималася своєрідність культури Підляшшя.Зберегла вона свої основні прикмети,чітко виражений національний характер.Знаходимо їх,між іншим,у мові,обрядах,піснях,які є в народі.

Щойно на початку XX століття на західньоукраїнських землях почався процес пробудження національної свідомости.На Підляшші /зокрема північному/ почався він набагато пізніше ,ніж деінде і триває дотепер.Вже віддавна горіло в головах підляшуків переконання,свідомість приналежности до руської,"малоруської",тобто української культури.Знайшло це віддзеркалення в діяльности окремих людей,чи хоч би в заснуванні в 1956р.гуртка УСКТ у Кліщелях.На жаль,часто цьому "переконанню" бракувало рівучости,не завжди були відповідні для культурної праці умови.

Щойно на початку 80-х років починається щось,що можна назвати національним пробудженням Підляшшя.Спостерігається невидний ріст історичної та культурної свідомости серед підляшуків,зокрема молоді.Щораз більше людей на Північному Підляшші /цей процес має місце на Північному Підляшші,де дотепер живе українськомовне населення;з Південного майже всіх переселено в 1947р./ на запитання про національність не відповідає вже "тутешній",білорус чи православний поляк,але українець.Доказом динаміки цього процесу хай буде це,що не 5 років тому не було на Підляшші ходного гуртка УСКТ,а тепер є їх три,а четвертий в Білостоці,де живе багато вихідців з Підляшшя.Можна також сподіватись чергових гуртків.Люди,які віднайшли свої корені,ведуть цілеспрямовану діяльність на збереження культури Підляшшя,пізнання та співтворення загальноукраїнської культури.Діяльність ця набирає різних форм.Одним з її проявів була організація святкувань.

Врочистості 6 серпня не були випадковими.6 серпня /за старим стилем 24 липня/ – це свято св.св.Бориса й Гліба,яке пороку врочисто відзначається в козлицькій церкві.Борис та Гліб – це святі,які сильно зв'язані з Ювілеєм.Були вони синами рівноапостольного князя Володимира.Це перші русичі,яких Церква проголосила святими.Були вони для Русі своєрідним "паспортом" в дорозі до сім'ї християнських народів;тільки той народ,котрий дав святих,є вповні християнським народом.Одночасно в них була відзначена своєрідність руського розуміння християнства – Борис і Гліб це "страстотерпці",а цей рід святости не був знаний раніше не тільки у Візантії,звідки Русь перейняла духовність і традицію,але і в цілому християнському світі.

Термін напередодні святкувань не з одного боку був символічним: в тому самому часі /6-7 серпня/ відбувались в Америці центральні врочистості з нагоди Ювілею,організовані Українською Автокефальною Православною Церквою.

Святкування почались 6 серпня вранці Літургією в церкві Св.Миколи в селі Кожухи.Є це філіяльна церква православної парафії в Клешниках,однієї з найбільших і найцікавіших православних парафій на Підляшші.Специфіка парафії,між іншим в

тому,що тут живе виключно українськомовне православне населення;сприяє це збереженню рідної мови,старовинних обрядів,традицій.Цікавим є також і те,що з парафії Клєники походить перший студент з Північного Підляшшя,який склав цього року вступні іспити у Варшавському університеті на україністику.

Церква стоїть в чудовому місці над берегом Нарви,за селом,в лісі,кількасот м - трів від новозбудованого скансену.Врочисту літургію відслужив отець Олександер Висоцький,настоятель парафії в Клєниках,та його вікарій о.Петро.В проповіді о.Олександер говорив про значення події в-перед 1000 років.Підкреслив необхідність зберігання рідної культури,мови.

Після літургії відбулося посвячення пам'ятного хреста,виконаного знаменитим підляським різьбарем Володимиром Наумюком з села Канюки,яке розташоване на другому боці Нарви.На хресті знаймовся напис місцевою українською говіркою:"На пам'ятку святкувань 1000-ліття Хрищення Київської Русі.Молодь Підляшша".Потім почався "обхід" /в говірці "обхуод"/ - всі разом пішли з процесією /з хрестом,хоругвами/ через поля і навколишні оселі.По дорозі,серед поля,над водою,при хрестах,а також при кожній хаті були відслужені коротенькі молебні та панахиди.

Все скінчилось пізно біля 15 години в селі Кожино спільним обідом всіх мешканців села.Ця чудова старовинна традиція існувала не тільки на Підляшші,але також на інших українських землях /наприклад,Гуцульщині/,на жаль,мало де втрималася, можливо,тільки в Кожині.

Друга частина святкувань почалася о 18 год.вечірнею.Після молебня всі були запрошені на продовження свята до скансену.Скансен,де поки що є тільки вітряк /де без крил/ та місце на вогнище,розташований в лісі на галявині над берегом Нарви.Музей будується громадським чином за гроші місцевої молоді.

В скансені на гостей чекала вже не тільки духовна їжа,але й печений баран.На вогнище прийшла не тільки молодь,але також багато літніх людей.Це вельми тішить. Скансен це ніколи не бачив стільки людей.Його завданням є не тільки бути музеєм, але,але також місцем зустрічей,своєрідним центром культурного життя.

При вогнищі привітав всіх господар скансену Іван Михальчук,який вклав найбільше зусиль в організацію святкувань.Пізніше взяв голос Юрій Гаврилюк - молодий підляський історик.В своїй доповіді представив історію прийняття християнства на Русі,наголошуючи зокрема на минулому Підляшшя.

Після доповіді залунала пісня,витворилася майже сімейна атмосфера.Виявилося, між іншим,що на святкуваннях є присутній гість з Берестейщини,де є подібна культурна ситуація.Якщо дивитися з історичного боку,то околиці Берестя і Кам'янця є також частиною Підляшшя,яке називалось Берестейською землею.В міжчасі можна було придбати видання,зв'язані з українською проблематикою.

В програмі вечора була також поезія.Очевидно,Шевченко.Його поезія є не мало присутня в свідомості більшости підлящуків.Майже не мають вони контакту з новітньою українською культурою,що також багато важить в пошуках своїх коренів.Поезію Кобзаря читав студент першого курсу україністики Мирослав Малім.

Підляшшя є тепер багате поетами.В програмі знайшлося місце і для підляської поезії.Свої вірші читав Юрій Гаврилюк та його дружина Євгенія /Женя Жабінська/, читались вірші,писані місцевою говіркою та літературною мовою.Вірші Юрія є вже знані і популярні на Підляшші,зокрема писані говіркою,такі,як:"Мово нана...", "Дуб пудляські","Націоналістам".Відкриттям для всіх є поезія Жені /є вона переможцем цьогорічного конкурсу молодих творців культури в ділянці поезії,організованого гуртком УСКТ у Кракові/.Найбільше зворушує вірш "Мамо,кєм ми є...". В чудовій поетичній формі представлені тут сумніви,пошуки всіх думаючих молодих підлящуків.

Ще довго-довго після закінчення підготовленої програми вогнище і пісня об'єднували тих,що залишилися на ніч у скансені.В такий спосіб пройшло святкування 1000-ліття Хрещення Київської Русі на Підляшші.Все закінчилося,але напевно не пропаде воно без сліду - залишиться в історії українського руху на Підляшші як важлива подія.Всі учасники святкувань розійшлися з новими думками,новими рефлексіями над собою,своїм відношенням до рідної культури.Ювілей став нагодою для передумання багатьох справ,а може й до діяння...

Кожен святкує,як вміє.Українське середовище на Підляшші також в міру своїх можливостей відзначило цей великий Ювілей.Святкування над Нарвою показали,що такі імпрези на Підляшші дуже потрібні.Може ці святкування стануть початком нової підляської традиції?..

Це майбутність,і ми будемо її творити!

Є. СВЕРСТЮК

ВИСТУП НА ГРОМАДСЬКОМУ СВЯТКУВАННІ В КИЄВІ 1000-ЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ 5 ЧЕРВНЯ 1988 РОКУ

Дорогі братове і сестри !

І на нашій вулиці свято. Святкуємо Тисячоліття Хрищення Руси – тут, на наших Київських горах, біля нашого священного Дніпра.

Це не дата, а свято – всенародне і всесвітнє, бо від цієї благословенної події починається наше духовне народження і наше самоусвідомлення як живої гілки на вічному древі життя духовного.

Нам би благовістити те свято у всі дзвони київських церков як нагромадженну радість сант наших предків на тисячолітній дорозі пізнання Євангелія. Від таїнства Хрищення почалася наша дорога до джерел біблійної історії, а відтак до історії власної. Недаром же наші літописи починаються від створення світу, а наше літочислення – від народження Христа. Недаром Володимир Великий височить у нашій історії над віками.

Від 988р. починається повернення нашої Київської Руси лицем до християнського світу, до християнських моральних і духовних цінностей – до культури, яка вже на той час проклала глибоке русло...

Навернення до християнства у нашій історичній свідомості починається не від Христового Апостола Андрія Первозванного, що благословив Київські гори і поставив на них перший хрест.

Від того часу наші київські князі не раз ходили з перемого на Візантію, але поверталися духовно подоланними, багато з княжих дружин – навернутими до християнства. Дух цього вищого світу був нездоланним. Він вкорінювався в наших предках це задовго до княгині Ольги і князя Володимира. Інов углиб і безповоротно.

Вже Ярослав Мудрий стає рівним серед володарів Европи, рідниться з короною Франції, Польщі, Норвегії, Угорщини... Софія Київська і Києво-Печерська лавра – свідки його мудрости і слави.

Важко повірити, але Суздальський літопис засвідчує, що в Києві XII ст. було 600 церков і 18 манастирів. У всякому разі, інтенсивність духовного життя у манастирях, розквіт духовної культури Київської Руси – це факт історії. На цьому вистоїв український народ, попри руїни і пожежі храмів, попри навали орд і вічні війни владолюбних князів земних. З животворного джерела виростало могутнє дерево нашої духовности. Літописці, творці храмів, ікони, книги визнані у всьому світі, церковні співи, якими славилася Україна, господарність і гостинність, якою славилися наші предки, – все це походить від поетизації християнських ідеалів на українському ґрунті.

Хіба не промовистий той факт, що наш найбільший філософ є релігійним мислителем, наш найбільший поет чи не в кожному творі розмовляє з Богом, а вихідці з України проносять серед інших народів релігійну ідею?

Українська духовність не була на службі володарів світу. Вона живила в народі дух незалежности від тимчасових переможців на сцені історії. Вона підтримувала дух демократизму і християнські республіканські ідеали.

Сильні світу цього, так само як і багаті, завжди були в полоні скарбів земних. Духовенство часто мало ту саму слабість людську. Вони ставили Церкву собі на с-

духбу – і тоді народ волів покидати ту Церкву разом з її владиками.

Історія світу, історія нашого народу була б зовсім іншою, якби володарі, світські і духовні, ставили скарби небесні вище скарбів земних. Якби Берестейська унія 1596р. забезпечила справді християнську рівність двох глибоко споріднених народів, це була б наймогутніша цитадель духа на сході Європи. Якби наша Переяславська угода з Росією в 1654р. пішла на зміцнення держави християнської, яка тримала незалежну горугов православ'я проти мусульманського моря, що вже затопило єпархії Константинопольську, Єрусалимську, Антіохійську, Александрійську, якби так, як марили наші борці за віру предків, – була б вільна могутня спільнота православних народів, замість царської Росії – тюрми народів.

Росія справді з нашою допомогою підкосила Оттоманську імперію, але що з того, коли православну віру царі довільно використовували лише як знаряддя, а Церкву поставили в кріпосну залежність. Що з того, коли український люд змушений був тікати від єдиновірного царя в державу "бусурманів", бо там більше і волі, і людяности.

Був єгипетський полон, але не було духовної єдности в тих уніях... Були тільки прагнення фізичного поневолення.

У прагненні відбитися від чужих кумирів і чужої користливости український народ шукав свого захисту під крилом Христа і культивував храм у душі своїй. Не маючи своєї держави, не мав і Церкви, підтримуваної державою. Не було поставлене нележне і єдине релігійне виховання.

Але духовний самозахист народу був такий сильний, що громада створювала братства і братські школи для християнського виховання.

Громада створювала протестантські церкви, які мали і мають велике поширення на Україні, але страждають недугою ізоляції.

Православна Церква протягом віків була нашою колискою духовности, нашою школою краси і людяности, нашим національним прапором у боротьбі за право бути собою. Вона виявила мудру терпимість до вкорінених у народі прадавніх обрядів і звичаїв. У народно-пісенну естетичну стихію вона внесла божественну мелодію молитви і гимну, в народний живопис вона внесла елемент витонченої духовної краси, вона звеличила землю урочистою красою соборів і церков. Правду казали Володимирові посли: "В грецькій церкві найбільше краси"... В церковних співах переливається в душу небесна благодать. Правда й те, що грецька Літургія найближча до мови Євангелія, що мова відправи у Православній Церкві в давнину була майже зрозуміла народові.

Не було ходного перебільшення в тому, коли казали: "Наша мати – Церква Господня". Вона вела дитину від народження і хрищення – крізь всі свята і будні – аж до останнього прощального дзвону... Найбільшої руїни зазнала Українська Автокефальна Церква, що вирізнилася з Російської після краху імперії, але незабаром була засуджена за волю до самобутнього життя в традиціях нашого народу.

Російська Православна Церква несе на собі багатовікову спадщину вірного служіння царям. Разом з ними і вона зазнала катастроф. Але й нині вона несе слово Боже – так само, як навіть іржаві труби проводять чисту воду джерел. /.../

Важко переоцінити спадщину християнства в українському народі – одному з найрелігійніших народів світу. Наша історія, наша етнографія, наша багатюща духовна поезія – все це говорить про народ... Як же могло статися, що внуки тих, що починали і закінчували свій день молитвою, а віталися іменем Бога, тепер довчилися до того, що лаються нерідко іменем Бога? Спершу вони зреклися віри батьків, потім – – мови батьків.

Україні випала доля явити перед світом голосне знамення Чорнобильської катастрофи.

Здається, воно вже провіщається в серці "Скорбної матері" Павла Тичини – 1918.

У пошуках розп'ятого сина до нас прийшла Божа Мати:

Поглянула – скрізь тихо.
Чийсь труп в житах чорніє...
Спросоння колосочки:
Ой, радуйся, Маріє!

Не місяць, і не зорі,
І дніти нов не дніло.
Як страшно!.. людське серце
До краю обіднило.

Тільки вона могла зміряти безмір страждань розп'ятого краю і, прозираючи крізь завісу часу, тихо заголосила:

Проходила по полю...
– І цій країні вмерти? –
Де він родився вдруге, –
Яку любив до смерти?

Поглянула – скрізь тихо.
Буяє дике жито.
За що Тебе розп'ято?
За що Тебе убито?

Вітер моторошного відчуження людини від своєї духовної суті уже тоді носився над полями, над квітами... Бо що ж інакше можуть означати слова Марії, занімілої від болю:

Христос воскрес? – не чула,
Не відаю, не знаю.

Не буть німому раю
У цім кривавім краю.

Все повторилося:цього радісного привіту уже не чули люди ні в 29-му,ні у 33-му,ні в 37-му,ні в 41-му,ні в 47-му...

Відвикали...

Даруйте сумний перелік дат на святі.Але мусимо якось зрозуміти нову реальність — буяння дикого життя... Буяння чергової байдужості... Мусимо таких зрозуміти феномен післячорнобильського світу,який наче зупинився і завагався над прірвою.

Люди відчули кінечність оновлення...

І в житті,і в літературі з'явився чоловік,який творить молитву невідомому богові,імені якого не знає.

Стоїмо біля уламків знеціненого слова,відносної істини,осоромленого добра і фарбованої краси — як рибалка біля розбитого корита.І гадаємо:чи не почати казку спочатку...

Але де нам початок?Де загубилася нитка традиції,за якою дитина змалечку знає те,що нині має відкрити для себе після отримання диплому?І чи можна чимось замінити посів любови і страху Божого?Ідеальних поривань і віри?Самоповаги і поваги до кожного,хто має образ і подобу Божу?Це нині — злободенні питання,перед якими стоїмо.

Наче в перші часи,ми знов догадуємося,що суть всього ховається десь поза облудною видимістю.Але підійматися до віри дуже важко.Опускатися до безбожности — дуже легко... "Ломать — не строить...".

Хвилі радості — дні розплати.
А човен вже на риф жене.
Можна вже перейти всі утрати,
Відстраждати і спалити мости.
Можна навіть уже попрощатись.
Але як це по-людськи:ждати,
Хай ця чаша мине...
Тільки пам'ять — око за око!
Всі віки — тільки тьма в очах...
Як то треба злетіти високо,
Щоб уярити спасенний шлях.
Всепрощання і вселюбові,
Вільне слово надії — світ
Марноти безконечних слів.
Але як по-земному глибоко:
Я приніс вам не мир — меча.
Все під сонцем,що життя хоче,
Поривається в цвіт і плід.
Його вітер життя толочить,
Його хвиля війни змиває,
Воно просто на брук лягає
І стікає потоком в рів...
Але де ті,що вільно хочуть
Вмерти й стати сіллю землі?
Розкрутилось,зійшло з орбіти
І пішло у словесний ріст...
Скороспілі вкоханні діти
Розтоптали щось дуже давне
І забули щось дуже вічне:
Дух святий,молитви біль
Все держиться в гранях віри —
Тонких струнах,які з основ
Живлять дух і проміння віри,
Віри тої,що гори ворушить,
Що тримає на хвилях моря,
Що веде крізь безодні горя —
Тільки віри — на хвилях віри
Ожива всетворяща любов.

Відчуваємо дефіцит віри і правди.Прагнемо відновити в собі і навколо себе світ,у якому можна повахати,в якому варто жити.

Мусимо нагадати собі,що маємо тисячолітню християнську спадщину — з її джерелами,з її цінностями,і то не тільки матеріялізованими в камені й золоті,з її істинами,яких нічим замінити.Сурогати,творені навіть талановитою рукою,— не світять і не гріють.

Єдина дорога — до Джерела Води Живої.Воістину — навіщо та дорога,що не веде до Храму?Але в богатьох постає питання:до якого храму обирати дорогу?Слава Богу,маємо зараз значно полегшений доступ до книг Святого Писання.Відчуваємо велику спрагу і духовний голод,якого не відають нині заколисані у сітях споживацтва,неймовірного переситу,люди Заходу.

Маємо проростки надій...

Не має великої довіри до людей,котрі загострюють давні суперечки різних християнських Церков.Ці суперечки мали свої давні гострі причини і резони,які відійшли в минуле разом з пристрастями.Спроба їх оживити не йде від великої віри і щирої любови до Бога.Навпаки,вона йде від резонів надто земних.Нині,в кінці XX віку,ми загубили багато цінностей.Хай же між загубленим будуть передусім чинники,що різнять і роз'єднують християнський світ.Але нині багато молоді йде до віри взагалі — не від Церкви,а від книги...

Якщо політики вже проймаються ідеями екологічної,культурної,духовної єдности світу,то якже нині цього не розуміти людям,які моляться тим самим іменем Отця і Сина і Духа Святого? "Згода будує,незгода руйнує".Може,нам бракує ентузіязму і солідарности в розбудові Храму?

Здається я не про те,щоб народи і громади зрікалися своїх традицій і обрядів в ім'я уніфікованої беззірної єдности... Свято берегти обряди,звичаї,традиції,

але стоячи на колінах перед Спасителем,який заповідав нам єдність і любов.

Визнаймо,що завжди була і буде велика взаємоповага між справді віруючими людьми різних Церков – це перегук споріднених духом.Хай та їхня єдність стане прообразом для всіх.І хай наше свято – Тисячоліття християнства буде святом єдності і початком нашого духовного відродження.

----- надруковано з невеликими скороченнями -----

ДО 175-РІЧЧЯ ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

БЕЗ ЗЕРНА НЕПРАВДИ ЗА СОБОЮ

ВОЛОДИМИР МОКРИЙ

Кобзарю!
Знов
до тебе я приходжу,
бо ти для мене – совість і закон.
Прости,що я дрібницями тривожу
Твій вічний,твій глибокий сон...
/Ліна Костенко/

Вже від 128 років,кожної весни,коли теплий подих вітру "зриває цвіт з вишневих віт" садів,українці віддають честь своєму улюбленому поетові – авторові найважливішої для української культури збірки поезій,якою став "Кобзар" Тараса Шевченка.Назва шевченкових поезій не була випадковою.Пригадаймо,що невід'ємною частиною староукраїнської культурної традиції була постать мандрівного поета-дяка та,зв'язаного з козаччиною,співця-лірника,якого своєрідним уособленням стало життя і творчість мандрівного по всій Україні філософа Григорія Сковороди. Мандрівні поети-дяки й співці-бандуристи були в XVIII ст.переслідувані царським урядом,а особливо Катериною II,так що у XIX столітті постать кобзаря ставала щораз то рідшим явищем.А без лірників-бандуристів,як скаже Амвросій Метлинський,

стало тихо,глухо,
замовк язик,бо в серці крик! /.../
бо і в мені і в бандурі вже глас завмирає,
вже не гримітиме,вже не горітиме,як в хмарі
пісня в народі,бо вже наша мова конає...

Без сліпих козаків-бандуристів,без поетичної історії виспівуваної ними в думах,не уявляли собі українські романтики духовного життя своєї поневоленої батьківщини.Відходили сліпі кобзарі,які водили зрячий люд,а поети,як сказав молодий Шевченко "я тільки вмію плакать,а слова немає..." З часом втихомирився "в серці крик" й почав промовляти язик поета.В 1840 році виходить переломний у розвитку української поезії том поезій Т.Шевченка під заголовком "Кобзар",що став літературною транспозицією старого співця-бандуриста,якого історія винесла до символу України,так як і винесла Шевченка.

Шевченко став Кобзарем в тих важких і важливих для своєї Вітчизни часах,коли відходили у минуле мандруючі по Україні бандуристи,хоч розспівані ними ідеї,хоч вкорінені,ще не вспіли зазеленітись.Засвідчивши вже самою назвою збірки,що виступатиме співцем всього українського народу,Шевченко-Кобзар у своєму програмному посланні – "І мертвим і живим і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні..." не випадково звертається до своїх поневолених братів,щоб добре все ще раз прочитали не минаючи "ані титли,ніже тії коми" –

"коб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Коб ви розпитали
Мучеників:кого і коли?
І за що розпинали?"

Високі могили мають розкритись перед очима русинів-українців,як очей наочний безпосередній і найосновніший свідок дідів наших.Могила – це тривалий запис на тілі землі-матері Руси-України,це немов теплі хати,в яких лягли відпочати козаки,пройшовши один з етапів своєї мандрівки:

Лежать собі хлопці,мов у теплій хаті
Дивися,дитино,оце козаки
/Ніби мені каже/,на всій Україні
Високі могили,усі отакі.
Начинені нашим благородним трупом
Начинені туго.Оце воля спить...
Усі ми однако на волі жили!
Усі ми однако за волю лягли,
Усі ми і встанем,та Бог його знає,
Коли-то те буде.Дивися к дитино
Та добре дивися – а я розкажу...

І розказував Кобзар-Тарас в своїх сумних рядках – дума за думою,поема за поемою,нічого не приховуючи,відверто "без хитрої мови",про це,що діялося на Україні,"чия правда,чия кривда і чиї ми діти".Поїхавши з Петербурга на Україну,вже як вільна,викуплена з панщини-кріпацтва людина,Шевченко напише – "Кругом неправда і неволя.Народ замучений мовчить".

Відчуваючи своє покликання поета-пророка українського народу,а тим самим обов'язок шукання у навколішній дійсності сущої істини й говорення людям чистої правди,Шевченко вслухується в німе життя і тихий сон своїх земляків-кріпаків після їхньої,як би нормальної,праці у ярмі,і мнимого вдоволення від цієї праці, й тоді відчуває й бачить те,чого інші не бачать,бо не хочуть бачити,не реагують на кривду і неправду,не чують стогнання невільників підчас їх снів і вічних почувань –

Оглухли,не чують:
Кайданами міняються
Правдою торгують
І Господа зневажають –
Людей запрягають
В тяжкі ярма.Орють лихо,
Лихом засівають.

Шевченка лякає,що українці сягають найвищого щабля своєї неволі,бо справжня неволя починається тоді,коли народ звикає до накиненої йому неволі навчиться її зносити,коли людина погоджується зі своєю неволею,коли вирікається самого себе,своєї найбільшої вартости,своєї культури,власної неповторної тотожности,а віддається лицемірству,нещирості й фальшивості наказаної радости,зовнішньої втіхи.Бо назовні,на Україні,все,як тяжко зітхає Шевченко,виглядає нібито нормально, мекаче гармонійно – родяться діти,виростають,працюють,вмирають,минають дні,роки, століття,й дивившися ззовні все немов би проходить після прав природи й створених людьми законів.Однак там де закони встановлюють самі люди,відкидаючи створену Богом єрархію найвищих вартостей у відносинах між людьми,починається лицемірство,брехня,зневага,неправда,неволя.А у визволенні від страху перед терпінням за правду,у вільності від брехні,та прагненні пізнавання й голошення правди, бачив Шевченко одиноку можливість досягнення найвищого добра, яким вважав згідне з наказом розуму й серця життя у правді й справедливості.Не випадково тоді у першому вірші свого нового триптику під заголовком "Доля",який повстав після 10-літньої тяжкої школи досліду на засланні,поет заповідає дальшу програму своєї діяльности й,залишаючись вірним своїм ідеалам,визнає:

Ми не лукавили з тобою
Ми просто йшли,у нас нема
Зерна неправди за собою.

Голошені Шевченком слова правди не одні і нераз,як за життя поета,так і по його смерти,намагались приховати,заборонити –

Двічі знищено до тла пам'ятник,
Поета кам'яну подобу
Та в тому камені жила
Снага.Що тричі встала з гробу.
Бо то не камінь,а душа,
Його не знищить жодна сила

Не з'їсть іржа того ножа
Що правда на брехню гострила! /Д.Павличко/

Правда це святе слово,яке мало для поета біблійний відтінок,було даром Божим, святістю.Коли поглиблюється релігійність Шевченка після десятирічного читання Біблії на засланні,Кобзар звертається до "матері Бога на Землі" – до святої Богородиці,з проханням,щоб післала йому "святеє слово".В релігії християнській шукав,знаходив поет відвічні ідеї добра,правди й справедливости,тому в його творах в останніх роках життя щораз то частіше появляються молитви до Богородиці,яку благає –

..... помли
Помли мені святеє слово
Святої правди голос новий... щоб
І на Україні святилось
Те слово,Боже€ кадило
Кадило істини.Амінь.

За те,що Шевченко не випустив з рук "кадила істини",що не зрадив правді,позбавлено поета Вітчизни,засилаючи Його у далекий казахський степ,до служби в карній компанії царського війська,з суворою забороною писати й малювати.Однак ідеї Шевченка доходили й сприймались в Україні.І коли в 1847 році відібрано Шевченкові Вітчизну-Україну,то після його смерти,роблено все щоб Україні відібрати Шевченка.В ситуації коли Шевченків "Кобзар" не міг розходитись по Україні, коли видано емський указ,що забороняв вживати українських коротких й влучних словах –

В своїй хаті своя й правда
І сила,і воля.

Приходимо до тебе Кобзарю,бо –
як сказала Ліна Костенко –
Ти для нас святість і закон.
бо Тарас гранітний дивиться суворо й остерігає земляків своїх –

А ви тренуйте ваші голоси!
Не пустослів'ям пишним та барвистим,
Не скаргами
На мепотом лелій
Не криком
Не переспівом на місці,
а заспівом в дорозі нелегкій.
Бо пам'ятайте,що на цій планеті
відкали сотворив її Пан-Бог
не не було епохи для поетів
але були поети для епох. /Л.Костенко/

Т А Р А С Ш Е В Ч Е Н К О – геній українського слова, народився 9.III.1814р.в селі Моринцях на Київщині в сім'ї кріпака.Як слуга поміщика Енгельгарта потрапляє в 1831р.в Петербург,де зустрічає Його укр.маляр Сошенко,який уводить його в круги маляр'ів Академії Мистецтв.В 1838р.,викуплений з кріпацтва,починає науку в Академії. В 1840р.виходить перший "Кобзар".В 1843-4рр.виїжджає на Україну,творить альбом "Мальовнича Україна".В 1845 повернув на Україну.Поселившись в Києві увійшов в тісні зв'язки з таємним Кирило-Мефодіївським братством,якого програмою було визволення України.В 1847р.арештований й в Петербурзі засуджений на 10 років заслання в солдати.Звільнений в 1857р.в основному перебував у Петербурзі.В 1860р.виходить вдруге "Кобзар" та інші видання;Академія Мистецтв надає Йому звання Академіка.Помер 10 березня 1861р.Тіло його перевезено в травні на Україну й поховано в Каневі на Чернечій горі над Дніпром.

Б. ГРИЩУК: НАРОД ЧИ НАТОВП?

АБО КІЛЬКА СЕНТЕНЦІЙ ПРОВІНЦІЙНОГО РЕТРОГРАДА

Звичайно ж, назву статті запропонував той, хто її написав, — хіба редакція дозволила б собі образити дайнього автора "України" ганебним ярликом!

То чому, здивується читач, саме автор... про власну персону... отак?

А й справді, питав себе: чому? І не знав, що відповісти. Можливо, немилозвучна /м'яко кажучи/ самохарактеристика випливає з комплексу неповноцінності? А може, з властивої представникам слов'янського племені схильності до самобичування? Чи, врешті-решт, із невтішного усвідомлення того факту, що ти й справді ретроград? Бо ось живеш на білім світі, споглядаєш мегушню земну та силкуєшся збагнути, що в воно діється, приміром, у царині культури нової, царині духу — й опускаєш безсиле руки: не розумієш — та й годі, не здатний зі своїм провінційним світосприйманням /бодай самому собі!/ багатьох явищ, котрі "мають місце" навіть у віддаленому селі.

Доки, доки будемо Іванами Безрідними, Іванами Непам'ятущими? Доки з тупою байдужістю відтинатимемо коріння, яке живить нам дух упродовж тисячоліть — чи не для того живить, вирізняючи нас із багатомільярдної людської спільності, щоб мали право до цієї спільності належати, іменуватися народом зі своїм, не схожим ні на чий, національним характером і саме цим бути цікавим, привабливим для інших: росіян, узбеків, китайців, ефіопів... Бо якщо відмовимся од власних духовних цінностей, відвернемося од кричущих проблем рідної культури, мови, природи, то й сусіди-інтернаціонали, ближні й дальні, од нас відвернуться: народ, що не має історичної пам'яті, культури, мови — уже не народ, то вже натовп, а кого ж цікавитиме існування натовпу? Од нього ліпше одділік триматися. Щоб не зім'яло, не поглинуло, не розчинило в собі. /.../

Ще від минулого року на своїх сторінках "Литературная газета" веде надзвичайно цікаву розмову під рубрикою "Цінності культури і культура цінностей". То розмова про мистецтво й псевдомистецтво, традиції й новаторство, про Велику й "малу батьківщину", про історичну пам'ять народну і про злочинну кодо рідної історії безпам'ятність. Власне мова про те, що й нині в "Україні" під новою рубрикою "Пам'ять совісті" /не сумніваюся, що ця злободенна рубрика постійно й надовго "пропишеться" у журналі/. Запали в душу мені з згаданій загальносоюзній полеміці слова відомого російського критика і поета Тетяни Глушкової про те, що натовп не має культури, не має є історії і в цьому розумінні він поступається будь-якому, найчисленнішому народові.

Вельми слушне міркування. Хоч, може, логічно й не доведене до кінця. Адже орда, хоч би яка численна вона була, поступається не тільки народові, але навіть одній-одісінькій людині. Якщо ця людина — особистість, активна, послідовна. Якщо вона обстоює благородну справу з високих громадянських позицій.

Народ і натовп. Яка безмежна тема для роздумів стосовно пам'яті совісті!.. /../

Національну самоповагу, як і глибокий інтернаціоналізм, виховують і рідним словом, й історією /відчизняною й зарубіжною/, й архітектурою, і музикою /та хіба тільки ними?!/. Про це можна писати й говорити дуже багато. Однак, пам'ятаючи про обмеженість журнальної площі, й сам обмежуся лише "штрихами" з усякденної дійсності.

Угорщина. Продавець пропонує імпозантному покупцеві найсвіжішої, мойно поставлені на полиці видання. Покупець невдоволено кривиться, з незникненним подоляцьким акцентом досить демонструє власну "культурність". Хто? Поет ікс? "Етот не пойдьот. На українском языке..." Прозаїк ігрек? "І етот не годіца, по той же причині... Флобер? Стендаль? Горкі Амаду? Так і оні х на українском. Прямо беда с етім языком!" Достоту біда. Адже йдеться і про зневагу до співучої материнської мови, й про спотворення високого пушкінського глагола. Й цей неймовірний волапюк звучить і на мітингах, і на зборах та активах, і навіть на сцені обласних українських театрів. Воно й не дивно, коли взяти до уваги, що, скажімо, з 26 середніх шкіл, які є в місті Хмельницькому, і половини не набереться, де навчають українською мовою.

Дивлюся кінодетектив. І наперед знаю, хто "шпійон". Або хабарник. Або вбивця. Хоч би як "закручували" сюжет — а я собі знаю. Звідки? Все дуже просто. Якщо персонаж — Гунько, чи Шпунько, чи Дармограй, чи Герасимчук — так і знай: злочинець. Як сказав би той "книголюб", "прямо беда с етімі фамілійамі!" Принагідно зазначу, що й студія імені Довженка тут не пасе задніх. Навіщо викукувати для негативних персонажів якісь там "нейтральні" прізвища /або запозичувати їх із об'яв карного розшуку/, коли своїх, рідних, доволі!

Коли думаю про стан культури /а це питання вбирає в себе не тільки питання мови чи проблеми, порушувані в рубриці "Пам'ять совісті"/, то завжди перед внутрішнім зором постає моя подільська Сергіївка і сусіднє з нею робітниче селище Наркевичі. З введенням у дію цукрозаводу тут кілька десятиліть тому створене штучне стогектарне озеро. Рік у рік вода відколупує берег, підмиває коріння верб, невблаганно під ступає /підступила/ до городів. Тому, хто приїде сюди з міста на риболовлю, здається що лінія омитого водою берега була така завжди. Але ж місцеві люди знають: десять-

п'ятнадцять років тому вона була інша. Хвиля ніби непомітно, але вперто і неухильно робила своє, сантиметр за сантиметром руйнувала й поглинала ґрунт, відвойовуючи для себе жадений простір. І вже я чую своєму синові: "Дивись, оце дерево стояло не в стовпчику, а на горбочку, вода з сягала берега тен там, де зеленіє на плесі острівець та торішнього зілля?

Кожне наступне покоління сприймає світ, у тім числі світ культури, як данність, сприймає таким, як він є. Кожному молодому поколінню здається, що вододіл між духовними цінностями справжніми й цінностями підробними пролягав на цьому ж місці й учора. І від цього сумно. Хоч бери, коли приїжджаєш додому і замість "Барвінчі" бачиш на бетонному стовпі: "Ясне". Прикро, коли їдеш подільськими шляхами й читаєш на узбіччях: Щасливе, Радісне, Мирне, те ж таки Ясне. Наче інші, сусідні села, яких поки що не торкнулася перейменувальна повінь, усі поспіль нещасливі, безрадісні, войовничі, темні. Питаєш себе: чим же завинили попередні, первісні назви? Невже тим, що містили в собі історичну, етнічну, географічну інформацію? Тобто духовний код, пам'ять народну містили! Куди поділися Пасічна, Медова Печера у Львові? З якої причини у Хмельницькому майже не зосталося ходної вулиці, яка б зберегла свою споконвічну назву? Чому, зрештою, ми так охоче зрікаємося свого, ніяк не реагуючи на адміністраторську сверблячку запопадливих перейменувальників усього і вся? Хто їх уповноважував на ці кампанії...

А хвилі котяться й котяться, відколупують грудку за грудкою, підмивають корінь за коренем, і вже й, дивись, крона з'яне, всохне або падає дерево. А юний рибалка, оглядаючи з-під долоні довколишній простір, не сумнівається, що так було завжди, від створення світу.

Давно настав час для усвідомлення того, що так було не завжди. Настав час для активної дії. Мусимо повернути пацаларми, загарбані псевдокультурою, невіглаством, не хлібом. Мусимо відвойовувати їх так, як працьовиті голландці або японці відвойовують територію у моря, перетворюючи її на квітучий сад і родючу ниву. /.../

І взагалі, як це ми примудрилися дожити до такого становища, коли не якихось там варягів — своїх, рідненьких співвітчизників мусимо переконувати в необхідності шанувати, любити, берегти й примножувати духовні національні скарби? Чому, докладаючи неймовірних зусиль, ламаючи циклопічні відомчо-бюрократичні завали-перепони, жменька не наділених ніякою владою, ходячими повноваженнями ентузіастів-гуманітаріїв, спонукуваних самою лише совістю /пам'яттю совісті!/, змушена всякдень втовкмачувати міністрам, цілим інститутам та академіям, тисячам, а може й мільйонам "перетворювачів" природи, історії, топонімікою, що, скажімо, забруднювати Байкал, Дніпро, Дністер — це погано, а повернути вулиці споконвічну назву — добре, плюндрувати Поклонну гору чи вирубувати карпатський ліс — злочин, а зберегти для нащадків Кузнецький міст чи Андріївський узвіз — благо?!?

Отаких "чому" нагромадилося ой як багато. Й на них, здається мені, повинна, бодай частково, дати відповідь надзвичайно злободенна розмова, започаткована журналом "Україна" під такою вагомою й зобов'язливою рубрикою: П а м ' я т ь с о в і с т і.

"Україна", Київ 1987, ч 49

З ПІСЕНЬ ПІДЛЯННЯ

Живу в Німеччині

Живу в Німеччині
Все думку думаю:
Одбілася з роду
Одбілася з роду
Тепер пропадаю.
Як їду я надвур
Рано подивлюся
На тую Україну,
На тую Україну,
Де сонце заходіт,
Де сонце заходіт,
Там три дороженькі
Там три дороженькі
Там три дороженькі
Куди-м я їхала.
Куди-м я їхала,
За мною мамінька
За мною мамінька
За мною рудная
Так гуорко плакала.
Не плачте мамінька,
Не плачте рудная,
Я буду щаслива,
Я буду щаслива
Додому вернуся,
Додому вернуся,
Буду говорити
Як тим українцям,
Як тим українцям.

Співали 27.VI.1972р. Марія Томчук і Ольга Гольонко в с. Мохнате, пов. Гайнівка. Магнетофонний запис і відчитання Михайла Калинника.

З КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ НА ПІДЛЯШШІ В XV-XVI СТ.

ЮРІЙ ГАВРИЛЮК

В умовах втрати Православною Церквою державної опіки й накладення на неї цілого ряду правних обмежень, велику роль мав факт, коли своїм авторитетом /і фінансовими засобами/ хотіла спонагати ту опоку руської віри й культури якась з осіб з володіючої у Великому князівстві Литовському родини. Також особою, через своє походження, стала дружина /від 1495р./ великого князя литовського й короля польського — Олена/Єлена/. Була вона дочкою тодішнього московського царя Івана III та цариці Зоє з володіючого в Візантії роду Палеологів. Олена, хоч стала дружиною католицького володаря, не відступила від свого православного віроісповідання й активно підтримувала місцеву Православну Церкву.

Її заслугою був запис на замкову більську церкву Народження Пречистої Діви Марії /"Пречистенську"/, яку зрештою в другій половині XVI ст. перенесено з замку на міську територію. Можливе, що й тоді /1497р./ обдарувала вона церкву привезеною з собою візантійською іконою Богородиці з Дитиною /Одигитрія/, яка сьогодні зараховується до найцінніших пам'яток іконопису. Фундувала також Олена церкву в Чернівцях /біля Берестя/ й монастир /1500р/ в Дорогичині при церкві Св. Трійці, а також декількох церков на Білорусі.

Зв'язок з Підляшшям дотримувала Олена до кінця свого життя, також після смерти свого мужа. Зигмунт I, наступник Олександра на великокняжому й королівському престолах, видав 05.01.1507р. документ, з якому, як вдовиний наділ, передає Олені Більський замок з містами Сараком і Бранським, зі всіма боярами, слугами путними, тяглими людьми й данниками Більського повіту, з їхніми землями й данинами. Олена перебувала в Більському до своєї смерти в 1517р., про що засвідчує ведена звідти кореспонденція зі своїм батьком.

Постава й діяльність Олени мусіла мати вплив і на підляського магната Олександра Ходкевича /родом з Київщини/, який у 1498р. заснував у білоруському Гарадку монастир, перенесений в 1500р. на своє сьогоднішнє місце в містечку Супрасль. Ім'я великої княгині внесено м.ін. до помянника Супраської лаври: "Помяни Господи, душі усопших раб своїх Королевое Елены..."

Діяльність роду Ходкевичів на полі руського /українсько-білоруського/ церковного й культурного життя в XVI ст. є, більш чи менш, але загальновідомою. Завершене в XVII ст. окатоличення й ополячення всіх найбільш значних українських вельмохних родин та їхні пізніші виступи, як представників польських політичних інтересів, приспонюють вклад в українську культуру, який зробили їхні предки. В нашій загальній історичній свідомості існує властиво тільки особа князя Костянтина Острозького чи Григорія Ходкевича — опікуна друкаря Івана Федоровича. Обговорювання подій XVI ст. на Підляшші дає змогу пригадати вклад в українську культуру й інших знатних родин.

На жаль кількість інформацій, які можемо використати в цьому нарисі не є найбільша. Підляшшя не було в центрі зацікавлень істориків, які могли б зібрати більшу кількість фактів з минулого українського населення, а зокрема його культури в періоді, від якого минає вже майже пів тисячі років. Треба нойно тепер складати з собою клаптики інформацій поданих при різних нагодах. Відносно добре удокументована є давніша, бо сягаюча другої половини XVст., історія роду Сопігів який в тісний зв'язок з Підляшшям увійшов в початках XVIст., а одна з двох його ліній названа була коденською.

Протоплястом роду був Семен Сопіга/Сопѣга/, якого знаємо як писаря великого князя й короля Казимира Ягеллончика — в 40-х роках XV ст. Рід Сопігів виводився зі Смоленщини, однак в часі литовсько-московських воєн втратив свої волості й одержав як винагорохення маєтки над Двіною і Німеном, а також на Підляшші.

Першу згадку про засновника підляської /коденської/ лінії Сопігів, Івана /одного з чотирьох синів Семена й Анастазії/, маємо з 1483 р., коли виповнив він функції писаря великого князя литовського. На протязі своєї служби на великокняжому дворі виповнив він і інші важливі функції, відбуваючи м.ін. чотири дипломатичні посольства до Москви /1497, 1503, 1506, 1509р./. В нагороду за це останнє посольство отримав Іван від княгині Олени на вічне володіння маєтність Вотьки на Більщині

А.Р.

Іван Сопіга 1428 - 1517 р.

А.Р.

Павло Сопіга вм.1579 р.

/1509р./,а в 1511р.,на литовському сеймі в Бересті отримав він привілей на заснування замку й міста в Кодні над Бугом.Осадив тут Іван Сопіга місто на магдебурському праві й збудував оборонний замок на березі Бугу,який став резиденцією його наступників.В 1513р.,задержувчи всі інші функції,отримав він,як перша особа з нам відомих,звання підляського воєводи.Вмер Іван в 1517р.в Дубні біля Ботьків.

Говорячи про Сопігів вияснити треба проблему їхнього прізвища,яке сучасно знаємо в версії Сапєга.Отже в руськомовних документах з XVI ст.маємо різні версії цього прізвища — найчастіше Сопѣга /українці букву ѣ читали як і,білоруси як е/, а рідше Сопєга.Натомість в документах писаних латинською мовою маємо версію типово українську — Іоапе Sopiha та Іоапо Sopiha/1507,1508,1516роки/.Версії Сопєга й Сапєга приймаються більш з кінцем XVI ст.,коли рід цей полонізується.

Іван Семенович Сопіга зазначився не тільки в історії Підляшшя,як основник міста Кодня,будівничий замку й церкви в тому місті/в Ботьках церква тоді вже була/, але й мав свій внесок до історії української культури взагалі.Отже,є докази,що був він в гурті осіб,які фінансували діяльність першої слов'янської друкарні.Існувала вона від,приблизно,1485 до 1491 р.у Кракові,а управляв нею міщанин Квайпольт Фіоль /родом з Німеччини/.З цієї друкарні вийшли в світ чотири богослужбові книжки — "Часословець"/1491р./,"Осмогласник або Октоїх"/1491р./,"Тріодь Пісна" і "Тріодь Цвітна" /обі мабуть раніше як в 1491р./.Якраз ці чотири літургічні книги числити можна першими українськими друками.Добірна церковно-слов'янська мова надрукованих книжок засвідчує,що ініціяторами цих видань не міг бути сам Фіоль, який був німцем.Виступав він тут як організатор друкарського предприємства та його технічного обладнання.На думку вчених,над виправленням церковних текстів,які надруковано в Кракові,працювали священики з окруження українських єпископів з Галичини,а передусім з Перемишля,який був тоді визначним центром української культури.

Про українське походження редакторів краківських друків свідчить вистуцання в текстах численних українізмів та свят і святих характерних передусім для України.Іменно однак знаємо лише складачів текстів /зецерів/,якими були Гаврило,Богун і Іван.Також поміщена в одному з друків гравюра є копією ікони представляючої тип характерний для України.

Існування в Кракові друкарні випускаючої православні,отже "геретицькі" чи"схизматицькі"друки мусило зустрінутися зі спротивом Католицького Костела й тому мусила вона мати опіку зі сторони руських вельмож з окруження великого князя литовського й короля польського Казимира Ягеллончика.Не міг він виступити безпосередньо проти цих вельможних покровителів друкарні,католицька сторона звинуватила в ересії керівника друкарні,що скінчилось його ув'язненням.Оскарження очевидно показались безпідставними й Фіоль швидко вийшов на волю.Не повернув він однак до друкарської діяльности й взагалі виїхав з Кракова.Друкарня перестала існувати.

Посвідченим зв'язку Івана Сопіги з краківськом друкарнею є згадка в одному з українських полемічних трактатів початку XVII ст.Отже,православний монах-письменник Захарія Копистенський в своєму творі "Палінодія ілі книга оборони",написаному в 1619-1621 р. стверджує,що книжки з краківської друкарні,Тріоді,находяться в багатьох церквах і монастирях Львівської землі,і в Дорогобузькому монастирі,і в Городкові,маєтности Печерського монастиря,а також "на Подляшу в землі Більскій,в Ботках,маєтности єго милости пана Богдана Сапіги".Факту цього не можна пояснити інакш,як цим способом,що Іван Сопіга,бувши опікуном краківської друкарні і маючи свій уділ в її фінансуванні,став властителем більшої кількости її видань,якими "прикрашав" церкви в своїх маєтках,а в тому і в Ботьках,де був зрештою і похоронений.

В 1520р.син Івана,Павло Сопіга,уфундував в цій же ботьківській церкві,на батьківській могилі,кам'яну плиту з руським,насиченим українізмами з розмовної мови, написом і пласкорізьбами.Напис цей починається від слів:"Іоанові Симеоновичові Сопіга,каперу писареві,потом канцлірові,ктому гетманові сил Великаго князства Литовскаго і Витепскому,а конець Подляскому,воєводі і маршалкові,а ктому навишшому Великого князства Литовскаго секретарові,Враславскому старості,дідичові на Кодню" Далінє йде легендарне виведення роду Сопігів від литовських князів,предків володівчого тоді Зигмунта I.Ця легенда,маюча піднести престиж роду,не була нічим винятковим в тому часі.З кінцевої частини напису довідуємося,що плиту фундував Павло Сопіга в 1520р.,батькові своєму,який прожив 89 років,що окреслює дату його народження на 1428 р.

Нижче напису маємо зображення людського черепу - символу смерти,крилатої клепсидри й вужа кожаючого свій хвіст - символі вічности огортаючої час,який швидко тікає та зображення сови на сувої паперу й книзі - символ справжньої мудрости /прізвище Сопіга виводжено від грецького слова"софія" тобто мудрість/.Під ними символічними зображеннями маємо ще герби Ягеллонів - Гедиминові колони й погоню та герби Сопігів - Кринки /лілеї/ та лиса,злучені лентою на знак якогось їхнього "споріднення".Герби Ягеллонів і Сопігів прикрашені князівськими митрами,що у випадку Сопігів немає ходної підстави,бо князівське звання отримали вони щойно в XVIII ст.

Павло Сопіга,який після смерти батька став властителем на коденських маєтностях,від 1553 став властителем також Ботьків,Дубна і Кнуридів,які до того часу були у володінні його брата.Головною його заслугою було фундування замкової церкви Св.Духа в Кодні,яку вимуровано /біля 1530р./в класичному готичному стилі,що творить її дуже цінною пам'яткою архітектури,бо є це єдиний приклад застосування на Україні готики в церковному будівництві з так малими змінами його основних założень.Зміни ці,вказуючі на вплив візантійсько-руських традицій,це кругле завершення арки над головним входом й прикрашення фронтової стіни аркамі,які мають такі ж самі півокруглі завершення.Нафронтовійстіні були таких умішені полівані й золочені нахлі з іконами святих у візантійському стилі - було їх одинадцять.На мистецько оформленій обудові головного входу умішені були картуші /гербові щити/ з гербами Сопігів - Кринами та Лисою.

Церква ця,служивши початково православним властителям Кодня,мала властиву опіку,але з окатоличенням Сопігів перестала бути їм потрібною й передано її уніятській парафії.Опис цієї церкви з половини XIX ст.вказує на велике зниження її внутрішнього обладнання й загальне занедбання.Сьогодні є вона вже замінена на католицький костел.

Павло Іванович Сопіга,який виповняв м.ін.функції господарського маршалка,Враславського старости,Підлянського воєводи /від 1557р./,воєводи Новогрудського й Київського кантеляна,умер в 1579р.,а його підлянські маєтки отримали сини - Микола/Кодень/,Богдан/Ботьки/ й Андрій/Винничі б.Кодня/.

Микола переніс тлінні останки свого діда Івана з церкви в Ботьках і разом з надмогильною плитою помістив в замковій церкві Св.Духа в Кодні.Ця посмертна мандрівка Івана Сопіги однак не не закінчилась бо син Миколи,Микола,ревний католик,переніс його гріб до,побудованого в 1629р.,костела Св.Анни в Кодні.Надмогильна плита Іванові Сопізі залишилася в церкві,а в костелі поміщено нову,з його портретним зображенням і написом будучим латинським перекладом руського.

Микола Павлович Сопіга,воєвода Вітебський,був православного віроісповідання,і хоч заповів похоронити себе біля своєї католицької дружини в костелі то однак при додержанні правил східнього православного обряду.

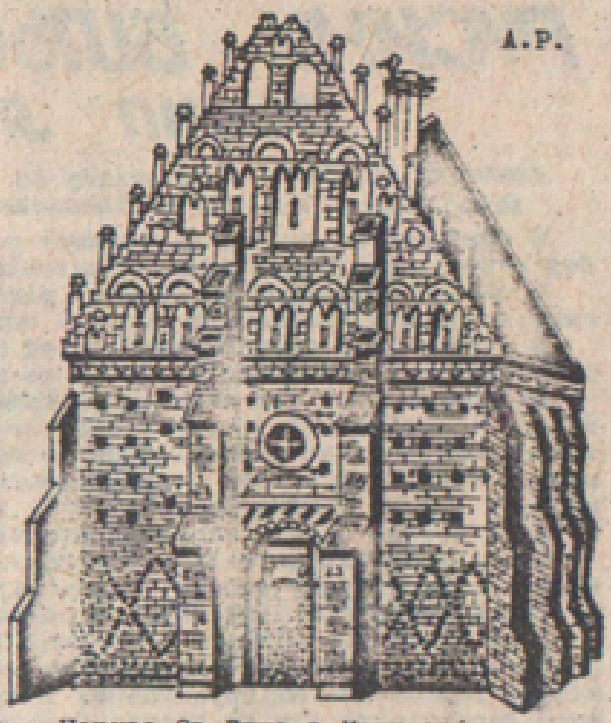
Середній син Павла Сопіги,Богдан,властитель Ботьків,обняв в 1580 р.кантелянію в Бересті,в 1585р.перейшов на кантелянію у Смоленському,недавно відібраному Москві,щоб в 1588р.стати мінським воєводом.

Виріжнився він як оборонець руської традиції й Православної Церкви.Виступав м.ін.з петиціями до короля Степана Баторія,щоб не примушувано православних до приймання введеного в 1582р.нового календаря /грегоріянського/,що дуже часто було претекстом до насильств зі сторони католицької єрархії.Справді в січні 1584р.ко-

А.Р.

Богдан Сопіга вм.1595 р.

А.Р.

Церква Св.Духа в Кодньові

роль видав грамоту,що проголошене їм прийняття нового календаря не може бути приводом до яких небудь насильств над православними,які не хочуть цього календаря для свого церковного вжитку прийняти,то не довгий час була це дуже драглива справа в відносинах між обома Церквами й національностями.

Свій патріотизм й прив'язаність до Православ'я заманіфестував Богдан Сопіга також підтримуванням братського руху.І так в 1588р.подарував він Святотроїцькому братствові у Вільні кам'яний дім у цьому місті,приносячий новим властителям немалі приходи.Будучи мінським воєводою й перебуваючи часто у Вільні Богдан Сопіга,спомагав віленське братство не тільки своїм авторитетом і фінансовою допомогою,але дбав і про його щоденні потреби.І так в жовтня 1591р.маємо його лист до Львівського Успенського братства,в якому дякує він за надіслання львівськими братчиками двох примірників грецько-слов'янської граматики,якою мусив бути "Адельфотес",зложений у Львові і виданий братством якраз у 1591р.Далісе просить він прислати до віленської братської школи якогось з львівських вчителів грецької та церковнослов'янської мов.Прохання це було сповнене.Львівське братство вислало до Вільна своїх найбільш кваліфікованих викладачів — Кирила Транквіліона-Ставровецького та Степана Зизанія.Подякування за це знаходимо в наступному листі Б.Сопіги,писаному 18.І.1592р.в Ботьках.Богдан Сопіга також,разом з новогрудським воєводою,Федором Скумином-Тишкевичем й іншими особами,вступив безпосередньо в ряди обох братств — Львівського й Віленського,про що Львівське братство сповіщало Константинопольському патріярхові листом з лютого 1592 року.

----------Краків 1987р.----------

РУСИНИ БІЛЬСЬКОГО ПОВІТУ

ЙОСИП ЯРОШЕВИЧ

/виняткн зі статті "Materiały do statystyki i etnografii guberni grodzieńskiej.Powiat bielski" – Athenaeum,Wilno,1848,zeszyt 6,str.166-186./

В описанні населення Більського повіту,який нараховує більш як 104 тис.душ обох статей,відрізнити випадає хителів міст від хителів сіл.

В перших населення,як всюди,є різноманітне.Складають його росіяни,поляки,русини,німці,а в найбільшій частині жиди.

В других живе слов'янський народ двох племен,мовою,релігією,звичаями,одягом і фізіономією між собою різний.С це поляки,або радше мазури й русини.

Населення обох цих племен,від дуже давних часів,могло вже займати деякі сьогоднішні свої оселі,бо вже в XIII ст.знаходимо безперечні сліди їхнього буття, тобто тоді,коли ці околиці були ще нераз ареною боротьби ятвягів з руссю,поляками й мазурами.Наперед мабуть заселювались околиці з одної сторони ближчі Мазовша,з другої ближчі Берестейський і Польський/!/ Русі,але з часом,при помножуванні з обох сторін кольоній,обидва ці племена зіткнулися з собою.

Оселі обох цих народів є так розміщені,що цілий повіт з огляду на це можемо поділити на сторону руську й польську.Лінія зіткнення лядського й руського племен переходить сьогодні майже серединою повіту,в напрямкові від південно-західньої до південно-східньої його межі.Отже західня сторона повіту,ближча кордонові Польського королівства,має польсько-мазовецьке,а східня частина,межуюча з повітами Берестейським,Пружанським і Волковиським,руське населення.Ідучи від правого берега ріки Буг до лівого берега ріки Нарва кінчаються поселення руські й починаються польсько-мазовецькі в смузі зайнятій селами:Слохи Городники,Клекотово,Крупиці,Рогавка,Кнюкшо,Веремійки,Журобиці,Горюво,Лубейки,Якубовичі,Верцеле,Лубкі,Малімі й Страбля.Однак як на сторні руській є ще розкинені польські оселі /а принаймні спольщені,бо деякі з їх походять від руських бояр/ дрібної шляхти /званої околичною/,як в Толвіні,Саках,Гриневичах,Ріпневі,Пухлах-Рогозах, Анцутах,так і на сторонні лядській є не народ грецького віроісповідання,а через це й руського походження,як біля Цехановця,Брянська,Городиська,Наройків і Малінів, з цією однак різницею,що польські осади між русинами зберегли досі свою польську мову,осади руські на польській стороні вже давно змазовшились.Яка є кількість хителів роду польського й руського в Більському повітові осібно взятих з певністю визначити не вміємо,бо такого вичислення після роду не маємо.Загально це сказати тільки можемо,що польських парафій є 24 а руських 35. /.../

Хоч в польському населенні є й селяни,однак більшу частину його складає околична шляхта й однодворці,яких тут будемо спеціяльно брали до уваги.Сьогодні всі вони є римо-католицького віроісповідання,але в давнішому часі були між ними й грецького обряду.Досі придавався до названь деяких осель прикметник "руський", "руське" для розрізнення від осель цієї ж назви лядських й мазовецьких,переконує нас в різниці їх походження.Так наприклад маємо Твароги Руські,Лядські й Мазури, Мілковичі Руські,Боратинець Руський і Лядський.З записів для дорогичинських церков показується,що найдовш,бо до XVIII ст.,перетривала в грецькому обряді шляхетська околиця Путьковичі Нагірні,а принаймні деякі з її хителів.Ця руська шляхта походила мабуть з приходнів з Литовської Руси,які одержавши надання від великих князів,в нащадках своїх розродилися в околичну шляхту. /.../

Племено руське

Всі тутешні русини,з дуже малими винятками,є грецького віроісповідання.Мова їхня тримає середину між мовою Пинських полішуків і берестян,немає однак волинського наголосу /акценту/,який чується у тамтих.Ось зразок їхнього наріччя в пісні співаної в час купальської ночі:

Зийшов ясни місяць кругом на гуліцю,
Вруодиоє полє з охкамі,а на двуор оченькамі,
На жито,на пшеніцю і на вшелияку пашніцю.
Виїехав молодець на воронуом коніку,
Виїехав в зельонуом хупаніку.
Перейде єго дівонька молодая,
Хто тобіе на кошульку /1/ напряв питає
Хто тобіе кошульку основав?Хто білів?
Хто тобіе кошульку сушив?
Хто тобіе їїе скотів?
Хто кошулєньку пошив?
Аг,дієвонько чи ти розуму не маєш,

/1/ Кошуля в щоденній мові тутешніх русинів зветься сорочка – автор.

Що ти мене о тот питаєш?
Вніе матенька напрала,
Братовая основала,
А другая виткала,
Вніе лебеди білілі,
В ясне сонце сушилі,
А вітри скотілі,
А сестронька повила
В окоиечку сидячи
На зоренькі дів'ячи;
Вауор на зорах збіралі
І в кожуленьку клалі.

Це одна з цих пісень:

Ей там в лісу на бору,там збіралісь галонькі,
Гдесь там соколік он взяв
Всіе галонькі розогнав,найчорніейшу собіе взяв.
Ой просілась галонька к тим галонькам чорненькім:
Випусті мене соколе к тим галонькам міленькім.
Потуом мене не приймут,вніе тіздочка не увіют,
Моїх дієток не приймут.
Ей там в гуліці на грудку
Там збіралісь дівонькі
Де к там був ти Григорку
Де знйшліся міленькі?
Порвав одку чорнобрив
І так їей он говорив:
Я тебе дівонько не пущу
Покуоль кожку не розпущу.
А она он закурила
І так ему говорила:
Мене дівонькі не приймут,
Вніе правдонькі не скажут,
Вніе віночка не увіют,
Мене в танок не возьмут.

Крім деких малих різниць проводія тутешньої руської нова небагато різниться від проводії нови волинської.

Селяни руської сторони відносно зовнішньої постаті і росту не поступаються перед мешканцями польської сторони,є однак декотрі прикмети відрізняючі їх.Русини,по-правді не без винятків,найчастіше мають лице кругле,смагляве хоч здорове, ніс вміру грубий,простий або задертий,рідко орлиний;бурі,сиві,чорні,майже ніколи блакитні очі;волосся найчастіше темне,хоч буває і світле.Тільки старі запускають іноли бороду,а декотрі з їх після давнього звичаю навіть голову підголюють /стрижка звана "жихом" - ред."О?/;всі інші бриють бороду оставляючи вуса й дозволюють волоссю на голові вміру довго відростати,так що на вухи й карк спадає.Справжнім верхнім одягом тутешнього русина є,фалдований від пояса,саморобний бурий або сивий сукман з дуже вузьким коміром,без закотів /клап/,зіп'ятий впереду застіжками,з відверненим,зеленого,червоного чи жовтого кольору,манкетами,або і без цієї прикраси;пояс зовнішній чорний,червоний або рябінний з мосяжною пряжкою; шапка або з широким чорним бараном зв'язаним ззаду стрічками й суконним верхом, або тоже низька,чотирохкутна з круглим,вузьким бараном.Штани льняні або суконні впущені в чоботи,підковані,з довгими халявами,які часом є вверені й до вузок під колінами прив'язані.Сорочка буває найчастіше застебнута запонкою або зв'язана червоною стрічкою на голій шиї,а вложеним на сукман коміром.Зимою носять кожухи з лежачим коміром,а зовнішня сторона цих кожухів є фарбована найчастіше на жовтий колір.Лічених постолів вживають тільки селяни ближчі Біловезької пущі. Верхній одяг жінок є такий самий як і чоловіків,з цією різницею,що ззаду є з більшою дбайливістю фалдована.Замужні жінки з-під білої чи кольорової хустки, якої один кінець,широко розпущений,спадає на плечі,виставляють берешок чепця або каптурика;натомість дівчата прикрашують подібно зав'язані хустки /бо з голою головою не ходять/ квітами й рутою.У всіх вовняні спідниці з різнокольорові паси домового виробу,хвартухи під сукманом білі або кремні з квіти.Влітку ходять в вишурованих впереду горсетах,з сорочками з широкими рукавами й манкетами;не мають однак звички вишивати на тих сорочках взорів кольорозов нитков,як це практикується на Волині й в інших частинах Русі.Де постолів не вживають,носять жінки панчохи, найчастіше вовняні білі й черевики,часом ще на високих корках.Але як одяг чоловіків так і жінок ближче міст,спеціяльно навкруги Більська,вже змінився.Перші,замість вищеописаних сукманів,носять сиві капоти з потребами й прилитим на волинський спосіб каптуром до комірa;носять також сиві плащі з пелеринов,а замість

напок – фураки. Хліби строяться в грамотові сукові шапочки до колін сягаючі, мають від стану численні й дбайливо уложені фалди, спереду й над стегном вистіжь блискучих металевих гудзиків. Замість звичайного кожуха, мають часто грамотові бекеші підбиті білими баранчиками й прикрашені бахатими потребами.

Іства й питва русинів ті х самі є, що й у селян на польській стороні. Й тут горілка більш як пиво є у вживанні, при чому більш куріння тютюну як вживання табаки між чоловіками є поширене. Хата русинів подібним способом як і на польській стороні є будована, і також більш вже в мінімом их курних, з цією однак різницею, що у багатших господарів в хаті безпосередньо лучиться з одної сторони холодна комора й кліжір, а з другої стайня, а тому що й сіни бувають вміру обширні, дім над пропорцію здається довгий і вузький. Садок виноградний або грушевий, найчастіше однак дикі або мало від них відмінні, а також грядка з квітами, коли є дівчата в хаті, рідко де коб не прикрашували селянських поселень.

Як на польській стороні, так і на руській рільництво, звичаєм дідів і прадідів справоване, є головним жерелом утримання. Спосіб обробления землі, рільниче обладнання, упряж, все це в обох сторонах повіту, польській та руській, однакові. Тутешній народ обробляє землю парою волів запряжених до підлясської сохи; вози не оковані /дерев'яні колеса –"О"/ в ужитку. Всі збіжжя жнуть серпом, тільки сіно й горох косять, а тому що врожай не є спеціально великий ніде стогів не побачив, бо все міститься в клуні /стодолі/. До конечних господарських приладів належать і хорна, бо кожний своє збіжжя мене в себе не возивши до млинів. Крім рільництва займаються деякі і ремеслами, які мають найближчий зв'язок з сільським господарством.

Освіта цього народу, коли не на нікчому, то принайміні на рівному з селянами польської сторони остає ступені. Однак між селянами скарбовими й по міських селах знайти можна таких, що коли не писати то хоч читати вміють. Сьогодні, коли стараннім уряду відібрану сільську молодь віддається до парафіяльних шкіл для вивчення на здатних до заряджування сільськими гминами, число грамотних з часом буде більшати. Коли б не пароха, в неділі й свята, хотіли займатися викладанням по церквах науки релігії й християнських обов'язків, як це в деяких римо-католицьких костелах практикується, старання їхні прислужилися б немало для освіти й моральности простого народу, який вже має потрібне до цього наставлення, бо є побожний, шанує своїх начальників, духовенство й стисло додержується правил свойого обряду.

Дається чути скарги, що обивательські селяни не є панам прихильні, без великої охоти працюють на дворських загонах, а навіть зі своєю худобою, спеціально коли таку з запомоги одержують, поводяться без потрібної дбайливости. Такого опущення яке х вина, коли не це, що панський селянин /кріпак/ не для себе і не на своєму працює, й що зусіл не дбає про недостаток, бо добре знає, що двір з огляду на свій власний інтерес, вмерти йому в голоду не дозволить. Від цього береться ця значуча різниця між селянами обивательськими й скарбовими. Ці бо останні працювавши для себе є набагато більш дбайливі про себе й про своє, й тому в загальному бутті їхнє є багато краще, а через це більш в їх гордости й довір'я самих собі спостерігати можна. До буття скарбових селян є крепким очевидним доказом є факт, що самі можуть оплатити за себе скарбові податки, коли обивательських селян найчастіше двір в цьому виручати мусить. Приватних підданих є в нашому повіті 27 400, а скарбових 31 520, отже не без заздрости одна половина цього населення дивиться на волю й багатство своїх братів. Тому коли обивательський селянин є терпеливий, слухняний, спокійний, коли покірливо й без реместування переносить суворе навіть поступання з собою, коб був тільки впевнений, що дійсно винуватий, всі ці його добрі прикмети, які дійсно дається в ньому спостерігати, приписати треба як лагідности його характеру так і довговічному звиканню до своєї неволи. Тому також без бурмотіння, а принаймні без опору відробляє свою панщину, яку дякуючи батьківській дбайливості уряду/1/, визначену сьогодні вже на справедливих засадах, бо в пропорції до кількости селянського ґруту й у відношенні до його потреб, зачинається уводити.

Христини й весілля, головні домові урочистости, відбуває тутешній руски зі звичайною слов'янам гостинністю й веселістю. Музика, танці й співи є невідлучними товаришами кожних сільських бенкетів. Але музика й танець давно вже в їх зденаціоналізувались; набликені до мазурів багато від них в тому ділі перейняли й властиво нічого місцевого ні в одному ні в другому не мають. Більш національного остало в піснях, яких протяжна й сумна мелодія є найчастіше відбиттям змісту пісні, також сумного й поважного, нагадуючого думи південних русинів; а якщо інколи дається почути співи веселіші з мелодії й змісту, ці в більшості є наслідуванням мазовецьких співів. Школа, бо досі ніхто не не зайнявся зібранням всіх співів тутешніх русинів, а описом обрядів, спеціально весільних. Мала тільки частина тих співів з забуханського Підляшшя знайшла своє місце в збірникові Казімєха Владислава Вуйцицького, виданому в 1836р./K.W.Wójcicki, Pieśni ludu Białochrobatów, Mazurów i Rusi

хпас Бидгощ - ред."О"/.Декільна купальських пісень,поміщених в першому зошиті "Ор-дуну Druskieniekich Źródeł" за 1846р.,могло переконати,що й в цьому куткові не тільки знайшлися б варіянти пісень з інших околиць,але навіть зусім місцеві й в інших частинах Руси невідомі.

НИЩЕННЯ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ НА ПІДЛЯШШІ

ПРОТОПРЕСВІТЕР ВОЛОДИМИР ВИННЕВСЬКИЙ

В цьому році сповнюється 50-річчя ганебного чину католицької Польщі,яка в організований спосіб знищила в 1938 році понад 150 православних церков на многостраждальних Холмщині і Підляшші.

Полякам сілло в очах було існування православних церков на тих теренах,бо це нагадувало,що місцеве населення це не поляки,а українці.А тих церков було немало,бо в 1918-1920 рр.їх нараховувалось 370.Тому польська влада одразу х захопила 320 храмів і обернула в римо-католицькі костели,а частину з них зруйнувала,або замкнула,і для вжитку 230 000 православних українців зосталось 54 храми.Таким чином,на одну святиню припадало по 4 260 душ.

Розпочалися спроби навернути православних на унів і чистий римо-католицизм, але українське населення не хотіло і чути про зраду своєї Предвічної Православної Віри.Тому було вирішено ті церкви,чинні і замкнені,знищити під виглядом так. "ревіндикації",тобто повернення б.православних храмів і всього церковного майна які на протязі певного часу були унійтськими - під владу Римо-Католицької Церкви.Поляки здавна готувались до цієї справи.В 1938р.був створений "Координаційний Комітет" на чолі з ген.І.Моравинським,який забезпечував виконання планів на місцях при допомозі гарнізонів.Польське духовенство брало не меня діяльну участь від хоєнірів у цій організації,існування якої трималось в таємниці.

Польська преса почала вимагати щоб в церквах ужилась польська мова,щоб на тій же мові вчилося катехизму,а православних дітей водити до католицьких костелів на богослуження,,щоб впровадити новий календар для святкування українських свят,а церкви знищити... Скликувано віче,на яких за діяльною участю ксьондзів ухвалювали потребу знищення православних церков... Коли польська влада видала наказ проповідувати в православних церквах по-польськи,священики перестали цілком говорити проповіді.Священників переслідувано й засуджувано на цілі місяці арешту та на грошові кари за відправлювання Служб Божих.

Треба відмітити,що 6.7.38р.проти конвенції між Польщею і Ватиканом запротестували українські посли:український православний священик о.Мартин Волков /з Сарн/,посол Степан Скрипник,посол Степан Баран /греко-католик/.Ті виступи були такі гострі,що вовіністичні посли-поляки захадали видачі державному судові послів С.Скрипника і о.М.Волкова.Цей останній був позавлений парафії в Сарнах і мусив переховуватись в покоях митрополита Діонісія.

З приводу тих сеймових виступів "Діло",український щоденник у Львові,в числі з 9.7.1938р.писав:"Сьогодні заманіфестували репрезентанти українського гр.-католицького і православного населення з Галичини,Волині і Підляшшя з польському соймі свою українську національну єдність та спільноту в обороні національно-церковних позицій".

В сеймовій промові посол С.Баран,вичисляючи насильства поляків,казав:"Як українець греко-католик,що підлягає Апостольській столиці і папі,заявляю,що справа оборони Православної Церкви це національна справа цілого українського народу і тому ми,українські галицькі посли греко-католики,голосуватимемо проти /укладу договору між Польщею та Ватиканом/ в обороні близької нам Православної Церкви та в інтересі українського народу та в ім'я його історичних і технічних прав".

Подібні були виступи в польському сенаті 14.7.1938р.сенаторів Остапа Луцького з Галичини і Маслова з Волині.

Сейм і сенат не звернули уваги на протести українців,і Конвенція з 20 червня 1938 р.стала законом Річпосполитої.

Ця конвенція ствердхувала,що майно парафій,яке належало Православній Церкві і було деякий час майном Унійтської Церкви,переходить у власність Польської Держави.Таким чином Ватикан зрікся "свого права" й одержав за це відшкодування 2,5 мільйона злотих.Тут ходило про сотки будинків /церкви,парохії і сільсько-господарські будинки/ і тисячі гектарів церковних земель.Правдива вартість одних тільки земель була 75 мільйонів злотих.Було б незрозумілим,чому Ватикан

так дешево продав "свої права", коли б не взяти на увагу того, що ті землі вже продавались другий раз, бо перший раз царський уряд вже заплатив Ватиканові належність за згадані об'єкти...

Польський уряд досяг своєї цілі, бо набув нібито "юридичне право" розпоряджуватися православними церквами і майном, бо він купив їх від Риму. Рівнож тією ж конвекцією поділив свою відповідальність за ганебні вчинки з Римським Престолом.

Після таких приготувань польська влада приступила в кінці червня 1938р. до масового руйнування українських православних церков на Холмщині й Підляшші. Змобілізовані до цієї акції польські поліцієнти, озброєні до зубів, разом з добре платними робітниками-поляками, розпочали нищення предметів культу, св. образів і храмів. Під час цієї акції поліцієнти стріляли і киями розганяли вірних, які з жахом дивились на руйнування Дому Божого. Часто на вірних пускались поліційні собаки... Коли церква була розвалена, то матеріял розподілявся серед місцевих поляків, а дзвони великодушно передавались на фабрикацію гармат... Часто церкви, призначені на знищення, були підпалені через "невідомих", або далі переходили в користування польських католиків.

Ось декілька прикладів тієї католицької акції:

1/ До села Голешова, де церква існувала вже 400 літ і перехила цілий ряд воєн, прибули 13 липня 1938р. о сьомій годині ранку похехники і поліція з собаками. Коли люди збіглися до церкви, поліція ввійшла до церкви з собаками і в шапках і розігнала людей. Церкву розвалили і будівельний матеріял продали місцевим полякам за 180 злотих.

2/ Дня 14 липня 1938р. розвалили поляки церкву в Мехиліссі. Сподіваючись лиха, бо вже в сусідньому селі Загорові церкву були розібрали, мехиліські люди зійшлися, повиносили з церкви й поховали цінніші речі. Здіймаючи дзвони, востаннє вдарили тричі на прощання в великий дзвін. Зібрані люди ридали і цілу ніч не відходили від церкви. Цілу ніч, чуючи лихо, вили в селі собаки. Рано о сьомій годині на вісьмох вантажних автах приїхала поліція й робітники. Поліція гумовими палками почала розганяти людей. Робітники почали здирати дах, ламати й викидати з церкви образи й іконостас. Коло 12 год. опівдні звалили велику церковну баню, потім почали розтягати їх.

3/ Одною з найстарших церков на Холмщині була церква в селі Розтоці, збудована ще в XVI столітті. Поляки замкнули її, як лише прийшли до влади, дозволивши українцям молитися в ній лише тричі на рік. Але 8 липня 1938р. поляки і цю церкву знищили.

В такий спосіб на протязі червня і липня 1938р. було знищено на Холмщині й Підляшші 112 церков, в тому числі 98 церков існуючих до Берестейської унії 1596р а серед них церкву в Чебрешині, збудовану 1184р., церкву в Корниці – 1578р., катедральну церкву в Білій Підляській – 1582р., церкву в Замості – 1589р. і т.д. Всі ці перлини старої української архітектури були доценту знищені. Це була непоправна втрата для історії цивілізації./З інтерпеляції посла С. Барана на адресу прем'єр-міністра Польщі від 21.7.1938р./.

Проти нищення церков запротестував енергійно Собор Єпископів Православної Автокефальної Церкви в Польщі і видав 16 липня 1938р. Архипастирське Послання до вірних, яке тільки частинно дійшло до відома населення, бо уряд конфіскував його.

Рівнож митрополит Греко-Католицької Церкви Андрій Шептицький видав 16 липня Архипастирський лист, де в сильних словах протестує проти вандальської акції поляків, які є ворогами Віри Христової. В теплих словах Владика Андрій співчував нещастю православних українців.

Зміст цього послання остався відомим найближчому оточенню митрополита, бо його сконфісковано, але чутка про нього дійшла до православних і зробила серед них велике враження.

Архиєпископ Іоанн Теодорович /Митрополит Української Православної Церкви в США/ в Архипастирському Листі таких запротестував проти нищення церков, насильного навернення на католицизм, заборони вживання української мови і нелегального продажу Ватиканом для Польщі майна Православної Церкви, яке ніколи йому не належало.

Польська "католицька акція" страшенного переслідування православних українців і нищення православних святинь скінчилася на початкові другої світової війни разом з окупацією Польської держави. Зруйновано і спалено було до 160 церков.

Протести кількох шляхотних поляків, адвокатів і журналістів, не змінюють стану про наявності вимовної мовчанки польського католицького духовенства, яке ні словом не запротестувало проти нечуваних профанацій і зневаг Христової Віри.

----------1988 р.----------

ЧИЇ ДУШІ З ПОГРАНИЧЧЯ
МИРОСЛАВ ГАПОНЮК

Мабуть найцікавішою статтею останнього часу про національні проблеми уродженців Північного Підляшшя назвати треба "Niczyje dusze z pogranicza" М. Гапонюка, яку надруковано в люблінському часописі "Relacje. Tygodnik Wschodni", число 13/1989, с. 1, 6-7. Автор статті народився в Черемусі в 1959р., а сьогодні проживає в Любліні, де працює науково. Маючих змогу заохочуємо прочитати цілу статтю, а тут наводимо більш вагомі уривки ——

Є вони з Білосточчини. Всі живуть за її межами — в Любліні чи Варшаві. Крім місця народження лучить їх відсутність почуття приналежности до будь-якої нації. Коли в якомусь квестіонаріюшові треба заповнити рубрику "національність", проживають розгублення: "Що написати?" І пишуть: раз "білоруська", раз "польська". Все без переконання. Все з почуттям якогось примушення, з дізнанням відчуження від світу складеного в нації. /.../

"Коли питають мене про національність поляки — каже мені Микола — то відповідаю їм, що я білорус. Коли запитують білоруси, запевняю, що я поляк. Не почуваю себе однак ні одним, ні другим". /.../

Це правда, що почуваються пов'язані з православ'ям. Навіть тоді, коли не є релігійні, щось їх лучить зі східнім християнством — вірою їхніх батьків і дідів. Сумнів викликує майно здогадана принагідним прихожим білоруськість і та не дивившись, що згідні щодо їхньої білоруськости не тільки "справжні поляки", але й "справжні білоруси", обстоюючі з виглядом, що це їхні ополячені співплемінники. Часто добавлюють, що це ополячення їхніх земляків є послідовністю різних адміністративних заходів.

Це правда, що не один раз затруднювано дітям доступ до білоруського слова. Але треба пам'ятати і про це, що навіть там, де існувала можливість вивчання білоруської мови в школах, батьки часто з неї не користали. Не дасться цих децизій пояснити виключно конформізмом, бо є вони наслідком досить загального відчування, особливо на півдні білостоцького воєвідства, що білоруська мова є мовою чужою.

"Який там з мене білорус — говорить Андрій — не вмію по-білоруськи читати й говорити. Навіть мій прадід, який майже усім не говорив по-польськи, не вважав себе білорусом. Про яку польонізацію тут говориться? Так, по-своєму", по-"хахлацьку" вмію говорити. Але це ж не білоруська мова! Не почуваю себе таким поляком, хоч польські діти в польській школі вчу польської мови й то, як думаю, не найгірш".

Зустрічаю таких людей, які володіють білоруською мовою, випускників білоруських ліцеїв з Гайнівки чи Більська, які не вважаються білорусами, бо мова їхніх батьків є далека від літературної білорушики. /.../

Тоді хватило їх з цілою силою запитання про національність, конечне для самоокреслення в новій дійсности сходячої ледве II Речипосполитої. Їхнє національне невдецидування визнано як добрий ґрунт для польонізації. Й роблено це в можливо найбільш тупий спосіб. Одержив державний штат, але стань католиком. Воліли жити з окрайця землі, тим більш, що й державних штатів було небагато. Перейди на унію, будеш ближче слушного неба. Воліли однак православного Бога й обітницю православного неба. /.../ Деякі — неохочі тоже й до православного Бога, а ще більш кліру — шукали втечі в суспільних радикалізмах або, процвітаючому тоді, релігійному сектанстві.

Пізніше, в 1939 р., Білосточчина була влучена до радянської Білорусі й сказано їм: ви є білоруси і все. Тих, які мали якісь сумніви /були це найчастіше місцеві поляки, але не тільки/, вислано, щоб докладно пригляднулись реаліям будови соціялізму в Сибірі й Казахстані.

Після війни повторено це, щоб не ламати собі голови з якою національною заплутаністю. Не всі однак в свою білоруськість вміли повірити. Особливо багато невдецидованих хило на південь від Нарви, де білоруська мова звучала по-чужому, якось дивно, а навіть трішки смішно.

Мої співрозмовці перейняли по батьках й дідах це національне невдецидування й внесли в нову ситуацію — в сучасність, в польську теперішність. Є серед їх студенти, наукові працівники, лікарі й артисти. Окружені зі всіх стріи польською стихією, живуть її життям, а однак почуваються в ньому відчуженими. Декотрі стоять на порозі знаменитої заповідаючихся кар'єр, багатьох бувало в с_віті, й то не тільки при зміненні тарілок, а водночас їхньою єдиною справжньою вітчизною є мала білостоцька окраїна Польщі.

"Моя батьківщина — стверджує Петро — це село,в якому я народився й люди там проживають.Тут,у Варшаві,не почуваюся до кінця в себе,хоч живу тут вже 14 років. Але що з на це поробиш?Прецінь ніхто не забуває політехніку в моєму селі,а в ПОН-і електроніка з науковим завантаженням хіба не знаходиться."

Інші вважають втечі в якихось космополітизмах,панславізмах,інтернаціоналізмах, почувають себе громадянами світу,Європи або тільки Середньої Європи.

Однак всі ті думки це розпачливі спроби знайти собі якесь місце,приречені на невдачу зусилля розв'язання цієї ускладненої емоційної ситуації.

Їхні друзі з дитячих років,проживаючі десь в Гайнівці,Більську,Сім'ятичах чи Білостоці якби менш хворіють на почуття відчуження.Тут кожний зайв до різноманітності пограниччя.Правда,й тут не все почувають себе добре.Раз роздратує їх неоковирна нута,іншим разом замулить молодий,повний комплексів білоруський націоналізм. /.../

Найчастіше свою православну руськість приховують в страхові перед смішністю й зневажливістю або тільки для вигоди.Кожна їхня декларація вимагає коментаря й треба пояснювати,пояснювати,пояснювати... Однак і це пояснювання нераз на нічо, бо на кінець і так запитують:"То ким ти властиво є — білорусом чи поляком?" Як пояснювати комусь некресовому,що два брати можуть декларувати різні національності й зусім їх ці вибори не мусять дивувати ні порізнювати.Знають,що білоруськість одного подібна є до польськості другого — нарівні є хитрі й непевні. /.../

Особливо непевно почуваються,коли польське суспільство роздирають конфлікти. Останні роки не вкодували їм такого досвіду.Тоді заанґажування по будь-якій стороні розцінюване є другою стороною як послідовність їхньої "руськости".Всі сторони конфліктів надужівають національних символів й національної фразеології.Ситуація спрощується тоді до "або-або".Різноманітність,багате спектрум суспільних становищ,приймає вигляд фальшивої дихотомії й жорстоко відкидає все,що не хоче або не може зміститися в клішах конфлікту.Ситуація трудна до видержання таких для багатьох поляків — їм здається говорити:"це не ваше діло" й брутально відкидати на бік.Коли все ж таки доходиться на уділ й оповідаються по якійсь стороні, супровідна є тому невпевненість.

"Пам'ятаю — говорить Григорій — як почувався в "Солідарности".Був її активним дієчем.Водночас дразнило мене надужівання патріотичних піднесень,викликуючих нераз темні племінні інстинкти.Також остентаційна католицькість спілки була мені чужа.Розуміє,що більшість членів це католики,але відношення до нечисленної чи хоч би потенційної меншости децидує про відвертість й внутрішню толеранцію.Траплялись також дієчі з тупою націоналістичною ментальністю.На щастя це не вони задавали тон й тільки тому був можливий якийсь компроміс,бо моя діяльність в "Солідарности" була власне недетким компромісом.Моя православність й "білоруськість" доганяли мені,але не в спілці тільки на одному з переслухань в 1982 році.Хіба однак я добре вибрав,попри те,що в "Солідарности" щось мене муляло й гнітило й почував себе не за добре".

Уділ по другій стороні конфлікту загально в'язався з подібними сумнівами й розгубленням,тільки,що "партійні" прояви націоналізму вихіляювались нераз з-під інтернаціоналістичного фразесу.

В рідній Білосточчині всі здаються брати до уваги двохнаціональність.Навіть прапор "Солідарности" Білостоцького регіону був два рази окроплений свяченою водою:раз на католицький,раз на православний спосіб.Коли є якісь тертя й підходи,а також децо взаїмного недовір'я,то володіють їми добре відомі правила.Інше діло в "діяспорі".Тут прирікають свої православні душі на самотність й відчуження,тим труднійше,що борючеся зі спокусою уділу.Чужість перемінюється нераз в почуття неповноцінности,веде до відкинення багатьох форм уділу в суспільному житті. /.../

Деякі з їх говорять про себе,що є білорусами й то навіть тоді,коли не чуються їми,білоруського не знають,а навіть підляським діялектом своїх дідів послуговуються невпевнено.Часом вміють зводити польські серця своєрідним кресовим чаром, вилівное східньою душою,пропасним горлом чи може гайдамацько-козацьким темпераментом. /.../

Віктор є вже в Лондоні.Замінив чужість тут на багато глибшу чужість там.Намірюється залишитися там на завжди.Може верне однак багатший не тільки фунтами штерлінгами,але як в класичній повістці просвічення — мудрістю й новими досвідами? Може з англійської перспективи,затужений за своєю малою вітчизною й окружуючих її націй,віднайде місце для себе в себе?Перед виїздом говорить однак:"Ті всі одурілі національною пихою,поклепуючі мене по плечах,повинні пам'ятати,що покірливість є великою християнською чесноткою,а пихні не потрапляють до неба".

Стаття Василя Ганущака "Дерево на межі.Українська література в Польщі" надрукована була в "Літературному Прикарпатті",додаткові до видаваного в Івано-Франківську "Комсомольського прапору"/за 26.11.88р./. Крім статті знаходимо там і вірші українських поетів з Польщі.Підляшшя представляють тут вірші Софії Сачко /"Пісенька про любов коротку" - діялектом/,Юрія Гаврилюка /"Не в гранітові могутнім...","Сумнів" та "Давав Буог розум"/,Івана Ігнатюка /"Нам з лісом расти"/ та Івана Кириляка /"Слава" та "Яка краса"/.Статтю що передруковуємо в скороченні.

ДЕРЕВО НА МЕЖІ

В сучасній Польщі українців проживає більш,ніж у будь-якій іншій соціялістичній країні - 250-500 тисяч чоловік.

Після війни у Народній Польщі було створене Українське суспільно-культурне товариство /УСКТ/,почала виходити газета "Наше слово" з додатками "Наша культура" й "Світанок","Український календар" і поволі почало відроджуватись українське культурне і літературне життя,яке раніш завжди активно засвідчувало тут свою присутність і мало значні традиції,що тісно в'язалися з культурним рухом на Україні,особливо Західній /Галичина і Волинь/.

Однак видавничі можливості українських літераторів значно скромніші, ніж у Чехословаччині,Румунії чи Югославії.У застійні роки,на жаль,розвиткові культури наших одноплемінників у зарубіжних соціялістичних країнах мало сприяла й наша республіка,звідки вони майже не мали підтримки/тепер становище змінюється на краще/.

Не зважаючи на це все,український літературний процес у Польщі усе ж існує і розвивається.Досить нерівномірно,вопрвда.Був навіть час /у 70-х роках/, коли здавалось,що українське літературне життя в Польщі поступово зачахне через брак молодих свіжих сил.Наперекір всьому такі сили знайшлися,і це свідчить про неабиякку життєздатність рассіяної по всій Польщі української громади.Років з десять тому в літературу несподівано почали приходити молоді,що складають тепер досить численну когорту літераторів.Свіжий струмінь і ентузіязм,які вони принесли в собою, активізували і творчість цілого ряду старших літераторів,частина з них здобула собі друге дихання.

Нові імена в сімдесятих роках заявляють про себе спочатку досить несміло,а потім все відважніше і навальніше.В літературу приходять талановиті прозаїки Михайло Струмінський,Юрій Опільник,Степан Павлище,поети Ольга Петик /псевдонім Володимир Ольгович/,Ярослава Хруник,Іван Ігнатюк, Іван Кириляк.На самому початку вісімдесятих з'являється ціла ватага молодих.Це Тадей Карабович,Петро Муринка,Мирослав Чех,Роман Дрозд,Володимир Качор,Юрій Трачук,Ігор Марущечко,Юрій Гаврилюк та інші.Творчість їх характеризується духом неспокою,невпинними пошуками власних первоцвітів, які пробивають собі дорогу з-під напарувань польських впливів та польської освіти і виховання.Деякі з них пишуть також польською мовою або діялектом.Цим схрещенням впливів двох великих слов'янських культур дерево молодої української поезії в Польщі,яке до того ж,інколи виростає з пракорення народньої культури певного етнографічного регіону /Лемковина, Підляшшя/,найбільше й цікаве для нас.Багато хто з цих молодих людей в літературу йшов через курт студентських об'єднань,через ферметацію польського молодіжного руху.Це спричинилось до того,що тут з'явилася українська співана поезія,нова естрада,нові форми спілкування через організацію фестивалів і свят,молодіжних культурно-етнографічних експедицій та походів по місцях проживання батьків і дідів - на Лемковину,Перемишину,Холмщину й Підляшшя.Учасники таких походів дають по селах і містечках концерти,виступають з лекціями,записують фольклор,реставрують чи консервують пам'ятки української старовини тощо.

Поглиблене зацікавлення культурою предків,що поширилось серед інтелігентної молоді,призвело й до намагання культивувати регіональну культуру,рятувати від нівеляції і забуття її цінности.Тому нині й існує в Польщі література,написана

лемківським,а також підляським діялектами.Перша,лемківська,традиція більш давня і більш консервативна /молоді лише долучилися до старших/,а друга,підляська,значно молодша,ще не сформована.

В силу історичних обставин процес національного самоусвідомлення на Підляшші, що етнічно є українсько-білорусько-польським пограниччям,був дуже млявим і не й дотепер не викристалізувався.Багато підлящуків просто не знають хто вони — українці,білоруси чи поляки?Не дивно,отже,що як і в лемків,тема батьківщини,тема пошуків свого пракоріння дуже болісна й актуальна в творчости поетів підляської групи.З 1983 року ця група видає альманах "Наш голос",у п'яти випусках якого вже надруковано 272 вірші і 2 поеми 14 поетів з Підляшшя.Деякі автори пишуть тільки діялектом,а більшість — і діялектом,і літературною мовою,якою переважно оволодівають самотужки.Діяльність цього гуртка заслуговує окремої розмови,а тим часом назвім хоча б імена.Отже:Юрій Басна,Ірина Боровик,Юрій Гаврилюк,Іван Ігнатюк,Іван та Петро Киризюки,Євгенія Овсянюк-Мартинюк,Галя Пасічник/Ольга Підляшанка/,Борислав Ф.Рудковський,Софія Сачко,Степан Сидорук /народний поет старшого покоління/,Степан Троц,Іван Хващевський.

При читанні текстів підляською говіркою,яка належить до архаїчної групи північних говорів української мови,важливо знати — що уо,іе /ие,ія/ — це дифтонги, які слід читати разом,як один складотворчий звук,а не роздільно.

ВАСИЛЬ ГАНУЩАК

ВАСИЛЬ БІЛОКОЗОВИЧ

"Н І В А"

О "Ніва",руодна дітіна
Чом по-нашому ти не говориш
Твоя мова якаясь є інша
І ти нам утіхі не наводіш
І з своєю впертіся мовою хочеш
Десь якось по-мінські занесіш
А руодної мови знаті не хочеш
Людям сі не приносіш
І мовою своєю як найменш клопочеш
О ніе,нашa мова старая і давня
Як давно є Київська Русь
Як давні Бiельськ,Дорогічин
і Мельнік
В житю штоденнум є правна
На юй говорилі вікамі
Нашi батькі і діди
Наша мова зрослася вже з намі
О "Ніва" — ти нашa пасербна
дітіна
Ми тебе не можем любіті,кохаті
Бо нашa мова є од давня інша
Сі нас научилі батько і маті
Ми хочемо так читаті й пісаті
Як штодень говоримо вдома
Якую мову штодня чуємо в хаті
/друкується вперше/

Р А Т А Й

Дон ратая з поля зогнав,
не дав доораті загона.
Грудом десь вдарив,ах ліес задрижав,
алі зажмурив вперш блискавіця червона.
Ратай і куонь його ідут голови
опустівши.
Натерпівся в житю всього
і умрем,минуого біди перехивши...

Кудли твоїе посівієют
од штоденної біди без часу,
рукі і ногі земліеют,
доволі потьогася плуг,серп і косу.
/друковане в "Українському каландарові"
на 1960р./

Л Ю Д Е М И Т Я Ж К О Ї Д О Л І

Люде ми тяжкої долі,
працюємо цілі свуой віек.
При кажду власті ми як би в неволі,
і не лічат,што ти чоловіек.
Нас не лічат за люде,
і ми як би в пеклі живем,
алі все так не буде,
свого ми доб'ємся,дождем,
Приде час,стренемо плечима
і скінемо смокув з себе.
Руодного батька нам треба,а не войчима.
О руодни батьку,ми ждем на тебе.
/передвоєнний вірш,друк.в "У.К." на 1960р/

У К Р А Ї Н А
/ літературною мовою /

Україна,Україна,
найгарніша на світі країна.
Якже я тебе нам не кохати,
наша рідна ти мати!
По тобі Дніпро тече як срібро,
текуть і інші там ріки,
але найгарніший з них є
наш могутній Дніпро і великий.
Як ніч,так і день
він все реве,
все сили своєї він пробує,
напевно когось он зове.
/вірш друкований в "У.К."на 1960р./

ПАМ'ЯТЬ МИНУЛОГО

БОГДАН БОЙЧУК

/ До збірки Юрія Гаврилюка Негербовії генеалогії, "Думка", Більськ 1988, на правах рукопису/.

Щоб мати кращу перспективу до поезії Юрія Гаврилюка, варто, може, хоч дуже загально накреслити картографію найновішої української поезії в Польщі. Останніми роками в Польщі створився дуже цікавий і оригінальний фермент в українській поезії. Поети останніх двох генерацій /починаючи від Петра Трохановського й Івана Юризюка/, здебільша студенти, збираючи частинно досягнення своїх попередників — — Остапа Лапського, Івана Златокудра та ін. — пішли своїми власними, різногранними й своєрідно модерними дорогами. В "Нашому слові", "Нашій культурі", "Нашому голосі", "Українському календарі", "Зустрічах" і останньо в "Основах" почали появлятися поезії І. Юризюка, П. Мурянки-Трохановського, Олени Дуць, Софії Сачко, Тадея Карабовича, Юрія Гаврилюка, Ярослави Хруник, Кемі Кабінської, Мирослава Чеха, Романа Крика, Романа Дрозда та багатьох інших.

Деякими з них пощастило видати одну-дві збірочки "на правах рукопису" /тобто приватними заходами/, або під маркою Українського Суспільно-культурного Товариства /УСКТ/. Всі ці збірки — мініатурні, по 20-30 сторінок, на лихенькому папері й у скромному оформленні. Коли порівняти їх з численними й часто розкішними виданнями в польській мові, то стає наглядним, як офіційні чинники підтримують культурну діяльність своїх меншин.

Творчість цих молодих поетів різнородна не лише стилем, але й мовно. Крім поезій в українській мові, натрапляємо тех на багатий доробок у лемківській і підляській говірках. Явище це більше ніж відрадне; бо так звана "чиста" літературна мова починає звучати, як латина, тобто як штучна, невживана мова, — і творчість, писана лемківським чи підляським діялектом, вливає трохи живої розговірної крови в літературу.

Юрій Гаврилюк належить до наймолодшої когорти цих поетів /народився 1964 року в Більську Підляському, студіює на факультеті історії в Ягайлонському університеті/. Його перша 24 сторінкова міні-збірка В непроминаючому поході /1986/ написана підляською говіркою; в ній молодий поет заглиблюється в пам'ять минулого, відкриває надри рідної землі, щоб встановити місце в історії для своїх підлягань. Іншими словами, збірка ця ангажована, реторична, патріотично-усвідомлююча. Потреба для постання такої збірки аж надто зрозуміла. Але такий матеріял дуже рідко перетвілюється в справжню поезію; з виняткою таких віршів, як "Піщаний згуорок", "Курганы", "Мельніцька церква", "Піщаний обрив над рикою", — не вдалося перетвілити цей матеріял і Гаврилюкові.

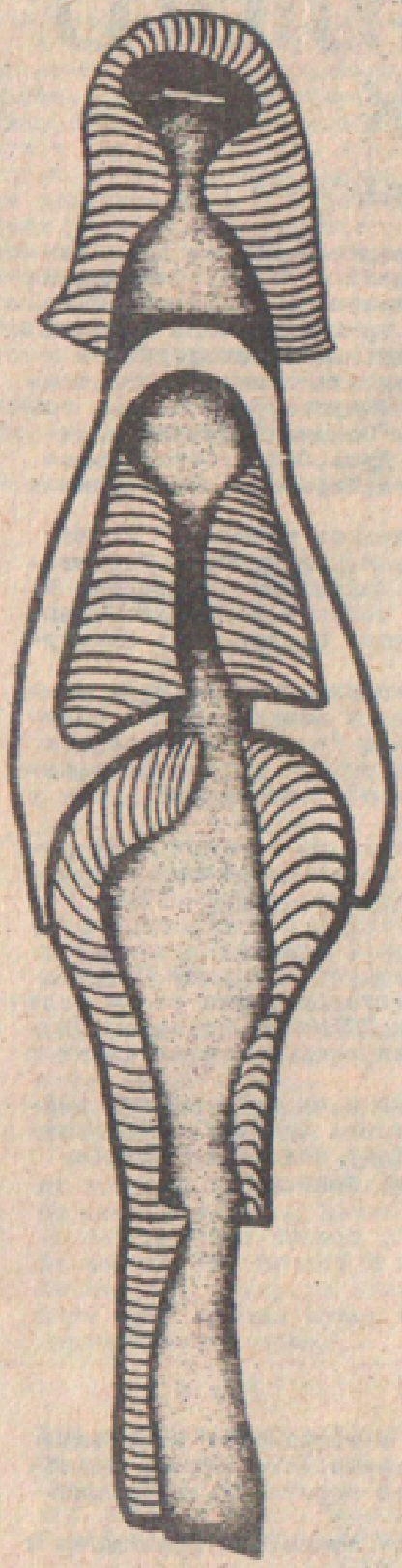
Друга збірка Негербовії генеалогії хоч сторінками така ж, як і перша, але змістом і поетичністю далеко більша й глибша. Гаврилюка, студента історії, найбільше цікавить інтроспекція в пам'ять історії. Вглядаючи туди, поет бачить, як безнастанно рубали тесані дубові ворота наших садиб, валили нові хати, а

Бог в укітчаній сорочці
Відвернувсь не проріжни Слова
Хай окалічать
Кігтями пазурями роздерут
Підпишуть чорною кров'ю
Грамоту брехні
Опечатають її тавром обкуди
А народ правами славний
В ярмо законів запрягуть

Отже, йде, в першу чергу, про зраду, облуду й насильство з зовні. Поет висловлює те, що побачив у минулому, твердою дикцією і сильними образами. Його образи здебільша фронтальні, як на сільських іконах /"Бог в укітчаній сорочці"/, але водночас свіжі й несподівані.

Та це лише половина нашої трагедії; друга половина — це зрада, яка приходить з нутра, рабство духа:

Зрабіла вся земля
Сонце слухняно лихе грати
Вітер наругою трусить в очі
Місяць роздзвонився мов карбованець
Трон величає

Скіфський мотив. Різьба Олександра Духненка з рисунка Сави Федорчука

Коли вести до уваги, що історія — це те, що дається людині в спадок, то ми "родимося в таборі покучим"; нам нам простягають на спиноване кров'ю руках крихти хліба на приманку і

Ведуть нас в невоюю
Не в ім'я Духа Святого
І не в ім'я Сина

За зраду й слухняність платять дистинкціями, орденами й медалями, а "труна вмерших і впавших чужим обвинута прапором". Такий є спадок сучасників, і так той спадок нас формував. І ми

... залякані в чужій одежі
Чекаємо Месії
А вітер насміяний
Блестить у шлунках
Розколотої душі

Наведені вірши — з сучасності в історію і з особистої точки зору в сучасність — унаглядюють, що Гаврилюк — концептивний поет, який ставить у основу композиції своїх поезій думку. Думка ця висловлена або фронтально, або, найчастіше, образами — сильними, емоційно насиченими й глибоко вникаючими. Гаврилюк не сторониться від метафоричної мови, але, коли метафора ускладнюється і стає за абстрактною /як от "розкорінюється чорне віллля забуття"/, поет відразу заякорює її в конкретний ґрунт /"зневаги до свого слова"/, щоб не послабити контур самої мисли.

Поезії Гаврилюка врахають так, наче б були написані строгою й регулярною ритміко. Насправді ж у них зовсім нема регулярної ритміки. Враження регулярности викликане, мабуть, сильним поетовим відчуттям внутрішньої ритміки, або ритміко самих рядків, які каскадно й рвучко падають один за одним.

В цій точці варто відійти від історіософічної лінії Гаврилюка й глянути на два інші боки. В першу чергу, відмітити його особисту лірику й лірику природи. Коли поет в рідкісні хвилини звертається в своє власне нутро, то рядки його м'якнуть, стають чуттєві й контемплятивні:

Від перегортання книг і слів
Я втомився
Пройняла мене журба
Проминув це один день

Така ж вдумливість і містерійна оказковість характерні тех його ліриці природи. Описуючи, наприклад, забутий колодязь у гущі, ліричний герой стає заінтригований таємницею, яка може ховатися на дні того колодязя:

Може зоря серпнева
Притаїлась
Або криться
Лице комет
Може лісні
Задрімали казки
І слова
Що кдуть поета

В другу чергу, особливо вдало виходять Гаврилюкові вірші з відтінню філософськості. Описуючи, наприклад, в вірші "Дорога через тину" ялину в вечірній тишині, поет кінчає такими рядками:

В колії життя
Котиться серце чиєсь
А тина по всіх усюдах
Зміїно
Повзе
Огортає

Отже, злагода природи на початку вірша переходить до сутичності в сутність життя, а тина водночас стає загрозливою, — стає, можна здумуватись, тінею самотности

або остаточности. Філософська субстанція ще приміша й наглядніша в отакій строфі:

Полохи на джерело камінь
Придави щоб не йшла вода
Змінять дорогу підземні течії
Більше з нього
Не зачерпнеш

На жаль, Гаврилюк дуже мало місця приділяє особистій і філософській ліриці. А якраз, бо ці грані його таланту — цікаві й цінні.

Все сказане досі не значить, що обговорювана збірка не має проблем. Оскільки Гаврилюк поставив наголос на історіософічність, — це, в свою чергу, поставало його перед рядом небезпек. Найчастіше, надто абсорбуючись концептуальністю, поет губить поезію як таку: "Мільйони осліплених... за краще сяйво зорі полярної". Натрапляємо тех сутички між публіцистичним висловом /"ніщо стінгазети й лозунги мовчать, підкрадається зневіра у слові вождів"/ і силувано-штучним образом /"настирливо б'ється об грати ілюзій танок переосмислювання неминучого"/. Оте "переосмислювання неминучого" й надприродною силою тяжко втиснути в поезію. А найбільшою таки небезпекою є реторика /"людино... розгляньсь, задумайся, що по дорозі топчеш", або "поглянь у минуле, задумайся, хто був тобою, ким ти був"/. Гаврилюк мусить увесь час бути свідомий цих небезпек і оминати їх десятими дорогами. Є ще деякі проблеми гнучкости поетичної мови, але, з ходом часу, гнучкість ця досягнеться, так би мовити, в процесі.

Кінчаючи ці роздуми, можна було б робити прогнози й застановлятися над тим, що поезія Гаврилюка обіцяє на майбутнє. Але найкраще, можливо, прогнози дасть чудовий мініатюрний вірш "В галактичному городі":

В галактичному городі
Серед хмутів існування
Термослів життя розцвітає
В водограї
В галактичному городі
Плине час
Наш час
І з-поміж зір блискотливих
На вікна хат наших
Янголи злітають.

—Нью-Йорк, 1988—

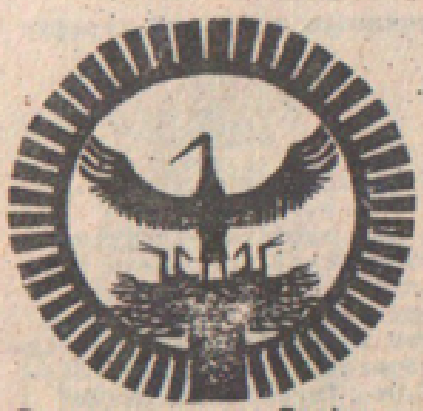
ПРОБУДЖОНЕ Полісься

Всі ми знаємо про спроби вироблення Північного Підляшшя /дехто навіть сягає по Південне — околиці Білої Підляської/ "бєларускім Беластоцкім краєм". Подібна ситуація є й в північній частині українськомовного Полісся, яке в 1939р., приказом Сталіна і його камісарів, влучено до складу Білоруської РСР. І тим способом, від більш як 40 літ, триває перейменовування українських поліських діялектів на південнобілоруські, фольклору цього регіону на фольклор мібито білоруський. Як і на Більщині маємо тут білоруськомовне шкільництво й білоруськомовну пресу.

На Підляшші, в половині 70-х років, почався однак процес спротивлювання офіційній політиці, яка з місцевих неосвідомлених українців хотіла робити білорусів. Проявилось це початково в літературі писаній місцевим українським діялектом — друкованій на сторінках білоруської "Ніви" і "Білоруського календара". Подібна ситуація виникла сьогодні і на Поліссі. І так в січні 1986р. на сторінках білоруськомовної газети "Запавєты Леніна" /виходить в Дорогичині на Поліссі/, опубліковано перші вірші Миколи Вялюновича, який творить їх в своєму рідному діялектові.

Від цього часу минає вже три роки. На сторінках різних газет опубліковано вже багато творів писаних поліським діялектом; на сторінках мінської "Чырвонай змены" появилась постійна літературна рубрика "Вялесн Палесся"/"Голосом Полісся"/.

В квітні 1988р. засновано також Громадське згуртування "Полісьсе", яке окреслилось в своєму статутові як "суспільна, творча й культурно-освітня організація, гуртуюча в своїх рядах прихильників розвитку культури на поліській мовній основі". Окреслений в цьому статуті поліський етнокультурний регіон має обіймати: "Березівський, Берестейський, Ганцевичівський, Дорогичинський, Кобринський, Лунинецький, Малоритський, Пінський, Пружанський і Столінський райони Берестейської області та Ільський, Житковичівський,

Бусьок – символ Полісся

Лельчицький, Мозирський, Наровлянський і Петриківський райони Гомельської області БРСР, а також поліські райони УРСР і підлиські райони ПНР".

Заснування сторінки "Голоса Полісся" знайшло свій відгук у листах до редакції "Чырвонай змены", які надруковано в числі з 6.07.1988р. М. Харевські, родом з Мінщини, пише: "Поява нинчуцького Слова, безумовно, сприятиме відкриттю величезного потенціялу цієї старовинної мови. Друковане слово допоможе зміцнитись великому пластові слов'янської спадщини, яка досі не не увійшла в загальноевропейський вжиток, а в білоруській й українській культурах не мала всебічного, комплексового діялектного розвитку". Анатолій Козлович, письменник, пише, що сторінки "Голоса Полісся" "довго ждав, і як полішук, і як людина, яка своє життя зв'язала зі Словом. Людина найповніше проявляє себе через Слово Материне. На жаль, полішукове слово довгий час офіційно числилось "не книжним", вульгарним. Навіть поліський фольклор силою втиснутий в якусь "білоруську норму". Але ніщо не може бути нормою під примусом. Коли мову цілого народу об'являється "некультурною", то є це ненормальне, далеке від науки, від культури, від гуманізму. Полішуки мають право говорити, писати, читати, вчити дітей своєю рідною мовою, яка все ж відрізняється від білоруської й лексично, й фонетично, й граматично".

Вороже, до поліського відродження, становище прийняв студент-медик з Гродна, який стверджує, що вже за часів Галицько-Волинської Русі білорусько-українська етнічна межа була згідною з сьогоднішнім південним державним кордоном БРСР. З його дещо гумористичних стверджень можна зацитувати це: "Західньополіські говірки є білоруськими... недосвідченим людям здаються подібними до українських. ...білоруських вкіл тут незначно більш, як, скажемо, на Білосточчині, а навіть ті, що існують, часто білоруські тільки на папері, бо вчителів на Білорусі підготовляють російською мовою, що зовсім не сприяє білорусизації західнього Полісся".

В обороні ідеї "беларускага Палесся" виступив і письменник Ніл Гілевіч /Література і мастацтва, 21.X.1988/, вже на самому початкові компромітуючись нульовим поняттям про діялектологію. Отже подав він тут приклад "білоруського" діялекту з околиць Янова /Іванава/, який наведемо тут повністю:

"І от на другий день збираюся їхати до молодої. Убралі хорошо в кошники, в квіти. Ну й поїхали. А на дорозі його ж заступають, давай же ж кроїти ж вина! Стола поставили... А після заїхали на надвірок, да давай свахи співати".

Цей – можна і так, хоч коли б прийняти, що це справді білоруський діялект то треба було консеквентно заявити, що української мови взагалі немає і бути не може.

Читання поліські вірші читачі самі оцінять, якою мовою вони писані. Тому відкладемо дискусії й візьмемося за читання того, що створено на Берестейщині й Пинщині.

ПЕРЕДМОВА МИКОЛИ ШЕЛЯГОВИЧА ДО ВІРШІВ НАДРУКОВАНИХ У "ЗАПАВЄТАХ ЛЄНІНА" ТА ВЗЯТІ ЗВІДТИ ВІРШІ

Мої вірші написані центральною говіркою західньополіського /полішуцького/, ятвязького діялекту. Ареал виступання говірок діялекту обймає не тільки більшу частину Берестейської області – на південь від Пружан і Лунинця, але й північний захід України – на захід від Сарн і Луцька, й схід Польщі – на схід від Холма й Більська. В межах виступання діялекту живе більш як 2,5 мільйона людей.

Пинською говіркою західньополіського діялекту В. Дунін-Марцінкевич написав "Пинську шляхту", в 1861 році варшавська "Газета Польска" повідомляла про полішуцький буквар, на більській говірці професор Микола Янчук написав девяносто віршів і п'єс. Ятвязькі вірші періодично друкує білостоцька газета "Ніва".

* * *

Новий день! Я витаю тебе
за можливість нову /д/ля мене
віка бути, що є –
однопонінням заслони того
що минуло ми невидимим!
Новий день! Я наравлю тебе
за можливість нову ля мене
віка бути, що є –
пудвищінням над тим,
що минуло ми кажнодньовим!
Новий день! Я вижую тебе
за можливість нову ля мене
віка бути, що є –
збудованнєм самого себе,
що минуло ми провидьонним!

* * *

З чим зрумнєти пісню полішуцьку?
Но з Полісся.
Рихтична – воно!
Яко діти до батькей пудхожи,
Так вона пудхожа до його.

* * *
/фрагменти/
Видоки краю полянуцького,
видоки,
яких на світ був став,-
в тарунках рік,дириванни,
розливей Припяті увесну
старій -
Турув,Пинськ,Дубровиця,
таки типеринні -
Бересьтє,Біла,Луцьк,
укаітяни їтвегей курганами
і пущів,
яку вартує Біла Веха
гуртом з зубрами-духаками.
А посередині видокей тих,
на кажному - мусово! - в їх
Огдемир,
за Рима но мні єсьтя.до якого
видуть мине мої всі дороги -
бо стіль зачата в світ моя дорога.
Хати Огдемира - иконостас,
за причастіние - мні людей балєся,
яки дають на судось:
добрий день!
на то каку:
могайбо! - яко й нигдись.
/...../
Везу додому і свою Христину,
коб і дочка Поліссєм причастилась,
у полянучку охристилась,
бо їй за мков заспівати
хоровни,ласки повним словом,
широкни,духни і васьолни,
яку ля мні співала моя мати.
А силу на таке ля їй співанє
дасьть но в говірці рідній купанє,
дасьть - духом рідним годованнє!
Направду так воно і є!
/балєси - голоси/

Надруковане нижче взято зі сторінки "Голоси Полісся" /число 1,2 і 4/ та газети "Голас Радзіми",перезначеної для білорусів за кордоном.

Зворіт до читальникей

Зачинаючи из гетого номира газети виходитиме бочина /сторінка -"О"/ "Балєси Поліська",на якої друкуватимуцп матиряли в поліській володи:поезія,проза,литературацько-критицьки і штудійно-популярни артикули,информація...

Тим самим,по-перве,поліськоволідним авторам дасця можливина обвісьтювати широко своє творінне,по-друге,самої поліській володи дасця можливина жити й розвиватися в друкованому словови,по-третє,поліськоволідним читальникам дасця можливина читати в рідній говірці.

Надимося,що нам эспиримент притягне вашого,шановни читальникн,призора і не вас тим часом у газети повилинває.

Ждемо ваших поліськоволідних творей,артикулей,а таков вистин из радинними,завагами і зичинними.

Сергій Мисовець

БАЛАДА ХЛІБОВИ

Вік од віку сохою горали
І косили траву осоку,
Жали жито,в снопочки в'язали,
Спали рімно його на току,

Важким ціпом його довго били,
Як пекли мозолі на руках,
На пічі тоє зерно сушили
І руками мололи в жорнах.

Помитаю,як вносила мати
Діжку в хату зробити заміс,
Мине клала на запічку спати,
Поб до тіста з руками не ліз.

Хлібним духом манило по хати,
Дівка тихо шептала всю ніч.
Пудиймалася досвітком мати
Ростоплять настудженку піч.

І виспав я до самого ранку,
Все ворочався з боку на бік,
Все кортило діждати сніданку -
Ніч здавалася довга за рік.

Їсти хліба - смачній ніх поспати,
І за бавинки всі висипій.
Бачу й зараз не батька і хату,
Маму,піч,свіжий хліб на столі.

Ригір Аркушин

СПОМИН

Я малим оно раз на рук
найдався цукерки -
хрищони приносили
Великоднем -
товді найдався
паски і мяса,
некусь одежу справляв,
но на старших була вже малая,
і радий-раденький...
А яблик николи
найстис их муг
Й по заре вони мні пахтять
их так,як ля другим...
Мати дивилас товді на мене
і стогнучи батька никиком клала:
- податка но й заплатили б,
но некось,
а ти в сокіру до яблынь...

А батько одбивався,
хартуючи пикучо:
- Ни корови,ни свині,
Оно Сталин на стині...

Луцьк

/оно - тільки/

Михайло Чирнин

ХАТА – ПОЛИНЧУКА

Торкнуся памяті твого порогу,
Старенька хато, хато-полинчуко.
З-пуд вій знайомих сяду на дорогу
Все мені здалося ти завжди кривенько.

Вглядаюся: чи я, чи хтось крокує
Пуд мури дому, у посвист замітіння.
Вирвуся до тебе, так серце чує,
Мене судосим щиро хлібом-сіллю.

Спомини будуть гожа колихати,
Засвітиця високе небо сине,
І засинеш мов рідна хата,
І почастує, й пригостить сина.
/судосим – зустрінем/

Володимир Гетьманчук

ДОСІВ

Дід колись загона клав хати
Кожен рік житами засипав,
Про минулу долю, про ратая
Тиху пісню сам собі співав.

Він сіяв собі наперед вінав
І ніс загона з краю в край.
А коб вріг над господь хлібним вином
Не й молився: "Боже, помагай!"

Сіяти – минулого то робота.
Рукавом стирав сольоний піт,
І була в його тогді забота,
Коб тихенький вітьор вов на цвіт.

Всяк буко – мини доли косні,
Падала роса на зелень трав.
Оно раз загона видосіяв,
Прямо на загонови упав.

... А вичиняну силу не згасити.
Чистим небом вяне, світить світ.
Я тепер досів тое хто,
Но не кончив сіяти мій дід.

Михайло Гарасимик

* * *

Пташки балне в небі як звоночок
Про кохання наше щебетав.
Голову обняв твов віночок,
А кругом – жита, жита, жита.

Закула зозуля на калині,
Вітьор про тебе як мені питав.
Твої очи, як дві квітки сині,
Твої коси – спіли би жита.

Вечор, зірка засвитилас ранна,
В житови заснув теплий вітрець –
Балиса но нашого кохання
Було чути в глибині сердець.

Дорогичинський район
с.Вілька Пошинська

Микола Мизар

РІДНЕ

Знов беру билета до Янова
На кур'єрський биристийський поїзд –
Відав, но проводниця словом
Знов поліським думу мені напоїть.

Но почую рідну знов володу,
На якої вирос у Кривици,
На якої дід казки мені балв
І гучив – коритко де, там рвеця!

На якої – збудиця ледь сонце –
Мати до корів мене будила,
На якої пісьня по Кривици
Гуляцими в дні святей ходила:

Коник, коник, коник вороненький,
Ти скачи до любого, скачи,
Пиридай, но хде його миленька,
Коб од серця дати йому ключи...

Знов, як нигдись, чую пісні гуки
І спишу до рідної я хати –
Но вже бачу, як розставив руки,
Насудись мені йде з "День добрий" мати.
/волода – мова/

Валер Калинівський

ПОБИРАНЕЦЬ

Всі в автобусови раптово
поховали хто-де свої гочи –
до салона заков був малий,
попросивши голосом дивоцьким:
"Люде, спомоліте мені в биді
і видайте з голоду померти,
скілька можите..."
мовком усі,
оно дід старий:
"Хай Біг тобі
спомогає долю твою мести;
но за лихо в вас, скажи, малий?"
От того хлопчина одвірнувся,
посмів каже діду:
"Батько мій,
батько мая помов і вивірнувся...
люде кажуть – от горілки
він згорів..."
Той автобус важко зарикав,
і малий з салона вибіг.
Кожен з пасажирув забубнів:
"Хіба так буває? Віте чули?
Мусить, він пудманює людей"
На тому усі і порвинили.
Оно дід задуманий сидів
і сказати слова нимав сили.

Янівський район, с.Молодово.

ЄВГЕНІЯ ЖАБІНСЬКА

В завершеному 22.05.1988 р.,в Кракові,2-му Оглядові молодих творців української культури в Польщі Євгенія Жабінська отримала першу нагороду в ділянці літератури — за свої поетичні спроби,частину яких друкували ми в 1-му числі нашого журналу.Тепер друкуємо два її нові твори.

НОВЕ МАЙБУТНЄ

Навчилі тебе пересічності?Вже ходиш туольні там де всіе і туольні часто так як всіе?

Думаєш так як всіе і тож туольні так часто як всіе?Не заворочуєш собіе головою "непотрібними",бо і нащо?

Пересічность не толєрує непересічності.

З часом перестанеш цікавітися тим оригінальним,про що не всіе знают і знати не всіе хочут.

Ніколі?

Ніе,не каким так.Зобачиш,страшно ставати протів всіех.Зобачиш,сам нічого не зробіш.Покінут тебе одного з думками і страхом... не скажеш — хватит!хочу бути собою!

Поглєдай покуорно,перепрошуй поглядом,кайся за грихі думок!Стань пересічним!

Проживеш тихо,спокуойно.Зробіш кось пересічно великого.Пересічним пересічно тебе похвалиш.Пересічно будут і критикувати,затикати пересічним вонилкі.Будеш як всіе — пересічним! ...алєперед собою — великі!

І прийде твуой святочни день.Повіриш в своє покликанє до пересічності.Так, твуой розсудок переможе внутрішні проблєми.Побореш!Станеш понад тими всіма,що не не познали великої пересічності.Будеш на їх дивітиеся гордо.Ти був ліепши.Ти познав хучней!

Цнельно замкнеєся,отулішся скляною стіною абиякості,одгородишся од своїх — не своїх — амбіцій,зречеєся їх,випрешся свого нутра.

З твоєю допомогою сіетка пересічності буде ловіти щораз туольні нових.Пересічность буде поширятися.Так,то і твоя заслуга!Так,то і дякуєчи тобіе!

Будеш пересічно щасліва.Не будеш знати слюз радості,але і ніколі не познаєш слюз розпачу.

І може туольні колісь,жукаючи чогось /чого?/,між забутими думками,прікрі,вартостні,між викінутими з паметі уквами,вобачиш... задержаяни в тебе сумни очи.

Познаєш,напевно познаєш,хоч трудно буде тобіе повіритн,що то дійсно твоє загублєне Я.

13.04.1988 р.

НА РОЗПУТТІ

Тисяча доруог,тисяча стежок.Куди ведут?Ніхто не передбачит пока однеї не виберє,пока Йому однеї не виберут,пока сам однеї не перейде.

Всіе переходимо дорогу національності,але не всіе мусімо їїе вибірата,а лепі казаани — жукати.

Твоіе предкі,діди,батькі іміі дорогов простов,не змінялі стежкі?Тебе повелі тов самов?Не знаєш проблємув вибірання.Не станеш на розпутті.Оглєдаєшся за себе — одна стежка.Глянеш перед себе — і там одна.Добре тобіе,хоч властиво того не одчуваєш.Не думаєш про тоє,що є очевідне,відоме з дитинства,нормальне.

Твоіе предкі,діди,батькі,а може і ти сам заблудиліі?З якоїсь причини змінялі стежку?Не важне чому змінялі,то не має буольного значення.Всіе заблукани стануть перед одним і тим самим.І ти станеш на розпутті.Глянеш назад — одна стежка,глянеш вперед — двіе.Попадеш в розпач.Которов пуйти?Чому в однеї двіе зробілоса?Де заблудив?Чому?

Глянеш на одну,глянеш на другу.Перша як друга.Друга як перша.Обіедві прости, широкі.Обіедві десь мают початок і кунець.Кажда привабліює.Здається тобіе,що не має значення,которов пуойдеш,але... кось примусіло тебе станути на розпутті.

Кось примусіло тебе подивітися в майбутнє.Не є важна того причина.Ти станув, а воно каже тобіе вибірати.

Туольні одна дорога є ТВОЄЮ,туольні одна заведе тебе в ТВОЄ майбутнє,туольні на одиуой не згубіш СЕБЕ,туольні одна не омукає,туольні одна продовжує жиих за тобов.

Стоїш на розпутті.

Заздросно поглєдаєш на тих,що переходят давнев дорогов предкув і на тих,що не не затрималіся.

Вони ідуть спокійно.З довір'ям хиляться в майбутнє,не знають муки вибирання. А ти?

Стоїш на розпутті.

Будеш стояти.Дивитися безнадійно перед себе.Хто одрізнить краплю води од краплі води?

Зреферуються гілки за себе:ізда тобою одна стежка.Щось поймеш.

Почнеш шукати за собою.В минулому однайдеш майбутнє,бо нема майбутнього без минулого.Однайдеш свою стежку.

Ти стоїш на розпутті.

Тепер перестанеш заздросно дивитися на тих,що переходять видоптаною стежкою предків і вкода тобі стане тих,що все не йдуть в невідоме майбутнє,ідуть і не затримаються,щоб стекнути на розпутті.

16.04.1988 р.

НАЦІОНАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Богдан Ігор АНТОНИЧ

Спроба ідеалістичної синтези мистецтва

ЩО ТАКЕ МИСТЕЦТВО ?

Почнім від цього примітивного питання.Стільки разів повторюємо слова:мистецтво, мистець,мистецький,які мали вже час витертися,виглядитися в наших устах,наче камінчики у воді,вийняти із змісту,мов сукно з барви.З причини частого вживання стерли вони такими близькими і знайомими,що не вважаємо за потрібне призадуматися про суть і межі понять,які їм відповідають.Ми ніби то розуміємо їх самих про себе,нам так видається,але коли доведеться визначити їх,стаємо майже завжди безрадні.Ота плутаність і неозначеність змісту та обсягу поняття доводить до постійних непорозумінь.

Перед остаточною відповіддю треба докінче вирішити й усталити основні преміси.

АВТОНОМНІСТЬ МИСТЕЦТВА

Загально поширений є погляд,що мистецтво відтворює реальну дійсність.[1] Правда, що не один раз підносилися проти такого розуміння спротиви,а хоч би тільки застереження;все ж таки оцей помилковий підхід до мистецтва залишився не тільки серед загалу,але і в самих мистецьких кругах.Усе це говориться про відтворювання,відбивання,відзеркалювання тощо.Цей погляд є далекою спадщиною по матеріялізмі,чому не перечить те,що він є також основою початкового,примітивного розуміння мистецтва. Матеріялізм,визнавши мистецтво не за ціль,а тільки за засіб до осягнення інших цілей,не міг погодитися на признання окремої мистецької дійсності і таким чином правда первісному,спрощеному підходові зовнішнє покривку науковості.Треба сказати різко:отже ні!Мистецтво не відтворює дійсности,ані її не перетворює,як хочуть інші,а лише створює окрему дійсність.Це не є програма якогось кадреалізму.Ніколи. Навіть звичайний реалізм,коли він є мистецтвом,не обмежується тільки до простого відбивання дійсности.Навіть звичайна світлина/знимка/,якщо вона хоче називатися мистецькою,не дає лише відзеркалення.Власне відбиття в дзеркалі або світлина до посвідки не мають з мистецтвом нічого спільного.Відношення мистецтва до дійсности не можна спрощувати до звичайного відтворювання,воно є далеко складніше.В кожному випадку мистецька дійсність є суцільна,в собі замкнена,окрема із своєрідними законами.Мистецькі закони не є тотожні з законами реальної дійсности.

МЕТА МИСТЕЦТВА

Найперше слід зазначити,що мистецтво діє виключно на нашу психіку,тобто обсяг або поле його впливу є стисло обмежене.Воно викликує в нашій психіці певні переживання,а саме враження,уявлення,почуття та навіть відруху волі.З'являється воно завжди та всюди,навіть на найнижчому рівні культури,тому мусить бути одною з первісних потреб людини.Воно торкається тільки психіки,отже є одною з потреб психічних.Звичайна річ,що є люди,які їх зовсім не мають,які з природи нездібні їх відчувати,котрим вистачають біологічні потреби.Тому завжди буває стільки байдужих до мистецтва.Їх не можна ні обвинувачувати,ні осуджувати,їм не до снаги розуміння мистецтва,це їхня природа та й годі.Вони до певної міри хворі,вони не є повними людьми,одначе не кожну хворобу зможемо вилікувати.Зате в кожному підсонні,в кожній епосі та в кожному місці знайдемо людей,що в них мистецькі потреби вроджені, і для них такі первісні як їда чи сон.Це поважне бути загально відома річ,та про-

М. Стратилат. Купальські пісні

те так не є. Зрідка-годи трапляються пугачі, що перенасичують у майбутньому ваги мистецтва, ніби то прийде час, коли воно буде непотрібне. Коли б вони усвідомили собі найпростіші основи мистецтва, соромилися б виступати з такими дивовижними та недоречними теоріями. Вони дають їми тільки свідоцтво наївної несвідомості та власної, особистої неспроможності сприймання мистецтва.

З преміси, що мистецтво є первісною потребою людини, можна видобути два висновки. Перше: якщо мистецькі переживання є початково потрібні, то таким чином є вони також вартісні й корисні, отже, мистецтво є саме про себе суспільною вартістю. Подруге: коли визначна частина людей має вроджений нахил до сприймання мистецтва, виходить, що не вистачають ті переживання, котрі дає реальна дійсність. Мистецькі переживання не є ні гірші, ні ліпші від дійсних переживань/дійсних у розумінні тих, що їх спонукує є реальна дійсність/, зате в кожному разі вони є корисні, до певної міри незалежні, окремі, самі для себе вартісні та потрібні.

Одне застереження. Не належить розуміти цього в пересічний спосіб, не треба вважати цього за звичайний естетизм. Метою мистецтва не є краса. Це було б зазузьке обмежування. Мистецькі переживання не вичерпуються естетичними переживаннями. Треба сказати загальніше: метою мистецтва є викликувати в нашій психіці такі переживання, яких не дає нам реальна дійсність.

ЗМІСТ ТА ФОРМА

Формою мистецтва є більші або менші клаптики полотна чи паперу, що на них наложена тонка верства фарби або туші. Це конкретні, реальні предмети, це лінії, плями, площини, обриси, мазки пеняля, наверствування відтінків, уклад ліній та плям. Змістом /поняття змісту не є однозначне з поняттям ідеї/ є переживання, котрі постають у безпосередньому зв'язку з одними конкретними предметами. Мистецтво це до певної міри явище психічне. Образи, картини є тільки спонукою, джерелом мистецтва, зрештою, джерелом конечним та необхідним.

Мистецькі переживання є двоякі, а саме творчі, себто ті, що їх відчуває мистець перед та в часі творення, і сприймальні, то є ті, що їх переживає сприймач у моменті сприймання мистецького твору. І одні й другі є первісні і тих потреба як одних так других є вроджена. Також суб'єктивні переживання є не тільки перві, але й другі. Кожна людина сприймає кожний мистецький твір на свій спосіб, себто інакше. В кожному образі, картині тонко є стільки мистецьких творів, скільки цей образ мав сприймачів. Об'єктивного мистецтва немає й не може бути.

У творця зміст випереджує форму, у сприймача навпаки — форма випереджує зміст.

МЕЖІ МИСТЕЦТВА

Якщо метою мистецтва є згадані своєрідні переживання, то насувається питання, чи нема інших ділянок, що давали б нам такі самі або дуже подібні спонуки. Очевидно спадають на думку наука та релігія. Побіч основних біологічних потреб/голод та ерос/ і їхніх відмін /наприклад господарські, суспільні/ людина має ще три роди психічних потреб: пізнавальні, метафізичні та мистецькі. Мистецтво належить, отже, до тієї х групи, що релігія та наука. Одначе є між ними та різниця, що мистецькі переживання є окремі від реальної дійсності, а пізнавальні/бажання пізнати дійсність/ та метафізичні /бажання зрозуміти суть дійсності/ є від неї стисло залежні, безпосередньо з нею зв'язані: одним словом, вони не є окремі.

Можливо найкоротша, можливо найзагальніша і можливо найбільш наукова дефініція мистецтва є така: мистецтво - окрема дійсність, яка викликує в нас переживання, потрібні для нашої психіки, котрих не може дати нам реальна дійсність.

З цього такий висновок: мистецький твір є тоді й лиш тоді вартісний, коли викликує вартісні переживання і передусім такі переживання, яких інша ділянка не могла б у нас спонукати. Твір, що не сповнює цих умов, властиво годі назвати мистецьким твором.

МОЖНЕ МИСТЕЦТВО Є КОНСТРУКТИВНЕ

Мистець створює окрему дійсність. Але створити щось із нічого не можна. Навіть природа не творить з нічого. До кожної творчості потрібний матеріял. Матеріялом мистецького твору є уявлення мистця. Барва та лінія, фарба, вугіль та туша для маляра чи графіка; брила, мармур та дерево для різбляра; слово для письменника, тощо — це тільки засіб зовнішнього оформлення, відтворення уявлень, їхньої матеріялізації. Помилковим є загально досі поширений погляд, що матеріялом творчості є колір, площина або слово. Мистець будує твір виключно з власних уявлень. Уявлення постають на основі враження, враження мусять мати спонуки; вони є витвором нервів під впливом зовнішніх побуджень, себто постають вони на основі зовнішньої дійсности. Ось такий далекий шлях від реальної дійсности до мистецької дійсности. Має він як-не-як п'ять ступенів: від спонуки до враження, від враження до уявлення, від уявлення до укладу уявлень, від їхнього укладу до засобів барви чи слова, і вкінці матеріялізація цих засобів. Переймовши стільки стадій, первісні спонуки зправила не є зовсім подібні до кінцевих висліднів, себто мистецька дійсність є інша як реальна дійсність. Майже при кожній стадії мистець будує, а саме з враження уявлення, з уявлень зміст/іноді також ідею/твору і т.д. Уявлення, а не більше враження, є хаотичні, безладні, невпорядковані. Цей сирий матеріял треба впорядкувати, виправити, вибрати з нього те, що важне й суттєве, а навпаки відкинути те, що неважне і несутнє. З вибраних уявлень треба злокити суцільну цілість. Одним словом, мистець мусить скомпонувати твір. Первень будування виступає навіть у творах, що на перший погляд роблять враження хаотичности і недоладности. Попросту, в мистецькому творі навіть треба хаос збудувати. Справжній хаос є можливий тільки в реальній дійсности, але ніколи в мистецькій. Тому помилково називати якийсь мистецький напрям "конструктивізмом"[2], бо взагалі кожне мистецтво є конструктивне.

ТУГА ЗА РЕАЛІЗМОМ

Кожний мистець виявляє в будові свою спроможність, це виявлення дає йому почуття сили, а почуття власної потуги приносить, як відомо, внутрішнє вдоволення, повну насолоду, інакше кажучи — щастя. Чим більше вкладає він себе в твір, тим більше він задоволений. Тому нічого дивного, що кожний настроєний справила протиреалістично. Навпаки, звичайний сприймач хоче в дію сприймання вкласти якнайменше зусилля, момент будування лишається для нього майже завжди непостережний, увага його переходить понад їм здебільшого байдуже. Тому пересічний сприймач був у кожній добі та в кожному краї настроєний реалістично, він бажав і бажає реалізму. І з своєї точки погляду він має безперечну слушність. Тут таємниця вічної незгоди мистця із сприймачем. Коли мистець іде в реалістичному напрямі, то робить уступки/компроміс/на користь останнього. Є очевидно люди, що з природи люблять податливість/компромісовість/.

КОЖНЕ МИСТЕЦТВО Є ДИДАКТИЧНЕ

Мистецькі переживання потрібні і вартісні самі про себе, тому мистецтво не суспільна вартість. Але окрім цього сповнює воно ще одну суспільну дію. Мистецтво вчить, так, усюди та завжди вчить. Вчить не гаслами, моральними науками, проповідями. Вчить саме собою. Мистецтво викликує своєрідні переживання, що їх не може дати ніяка інша дійсність. Мистецтво діє в окремий спосіб на нашу психіку і таким чином збагачує її, поширює її досвід та обсяг, підносить кількісно та якісно її засоби, розвиває чутливість враження, прецизність уявлень, напруження почувань та силу явищ волі. Це один його вклад у нашу психіку, а є ще другий. Мистецтво дає нам хвилини повної, практично безвартісної, безкорисної насолоди, або, інакше кажучи, переносить нас на якийсь час у ділянку вищих вартостей. Побут хоч би хвилевий на такій височині, очевидно, підносить нас морально. Це робить кожне мистецтво, котре є правдивим мистецтвом. Не треба до цього окремих настирливих наук. Тому кожне мистецтво є навчальне/дидактичне

ЗМІСТ НЕ Є БАЙДУЖИЙ

Якщо мистецтво діє морально, то робить це безпосередньо тільки змістом. Це стається попросту тому, що форма це конкретний предмет, а моральні явища належать до абстрактної ділянки. Конкретність не може безпосередньо діяти на абстрактність, по-

М.Стратілат. Купальські пісні

серединком мусить бути зміст,який є явищем психічним,отже абстрактним.Щоб мистецтво побільшувало ділянку вивих вартостей,його зміст мусить до неї належати.Для цього вистачає,коли він справді мистецький.Виходить,що з м і с т н е є б а й д у ж и й .

КРИТИЧНІ ДУМКИ

Говоримо майже на кожному кроці,що мистецтво розвивається,поступає вперед,здобуває нові позиції.Очевидно,що кількісно мистецьке надбання росте з кожним роком, з кожним днем.Але це не похід уперед.Ч и с п р а в д і в м и с т е ц т в і і с н у є р о з в и т о к т а п о с т у п?Коли досі від чотирьох століть недосяжним ідеалом є майстрі Ренесансу,коли сьогодні можемо захоплюватися технікою й майстерністю передісторичного маляра буйволів із печер Альтаміри,коли на багато тисяч літ розв'язано в цьому печерному мистецтві проблему руху,бігу/буйволи в розгоні/,що над нею так клопотався недавно футуризм... .Кажуть про одного пуриста,що він зачеркнув на папері кілька обрисів і дав до лакувальника замалювати площини.Звичайно,лакувальник закриє фарбою площини,але це вже й не буде кубізм.Проте цей образ міг бути твором мистецтва,але хто відважиться доказувати,що техніка цього найсучаснішого з модерних мистців стоїть вище від мистецького ремесла якоїнебудь минулої епохи?Навіть у ділянці технічній можемо про розвиток та поступ у мистецтві говорити тільки з великим застереженням,а що вже й мовити про справи самої творчості!Мистецтво не є водою,не пливе,а проте воно завжди творче.

Безперечно,що кожна доба має свої власні художні форми,свої власні форми мистецького вияву.Одначе вони тільки змінюються,і годі говорити про їхній ступневий та послідовний розвиток.Мистецькі форми одної епохи не є здебільшого ні вартісніші,ні кращі від мистецьких засобів іншої.На них складається надбання поодиноких мистців,а це залежить передусім від одиниць.Одиниця це не тільки витвір обставин, що серед них вона живе,як вчить матеріялізм — одиниця це одноразова подія.Мистецькі форми якоїсь доби це способи мистецького вияву одиниць,що живуть у цьому моменті.А втім,усі мистці,без огляду на те,в якому часі вони живуть,подібні один до одного хоч би тому,що кожний з них має вродженні творчі потреби.Очевидно,кожний хто є справжнім мистцем,бо тільки такі будують мистецтво.Висновок:м и с т е ц ь к і ф о р м и к о ж н о ї е п о х и є н е п о в т о р н і,а о д н о ч а с н о х у д о ж н і з а к о н и в с і х ч а с і в д о с е б е п о д і б н і.

Вартість одиниць,їхнє творче напруження,не підлягає якомусь однонапрямному розвиткові,хоч зазнає воно змін.Тому й засоби мистецького вислову є цариною,що в ній не діють закони однобічного поступу.

Поняття розвитку перенесено механічно на ділянку мистецтва/точніше кажучи,на мистецтвознавство/з природничих наук.Але сьогодні,коли й у природознавстві спадщина Дарвіна захитане,і коли частинно виправдується старого Карно,слід і в мистецькій критиці вживати слова"розвиток" чи "поступ" дещо обережніше.

ПРОТИ ПЕРЕВАГИ НАПРЯМІВ

Другим фетишем мистецької критики є поняття напрямів.Вона намагається за всяку ціну втиснути мистця в якусь шухляду,приклеїти йому дешеву етикету якогось напряму.Чи поняття мистецької течії справді потрібне,важне та конечне?Чи мистецькі напрями дійсно існують в об'єктивному розумінні цього слова,себто чи справді мис-

тецьке життя кожної епохи розпадається на поодинокі струмені і замикається без ренти в їхніх рамах?Одним словом,чи мистецтво творять напрями?Назви видумують здебільшого критики,щоб таким дешевим способом облегшити собі завдання,повкладати митців до готових шухляд і мати святий спокій,або другорядні митці,щоб звернути увагу на себе і свою нецікаву творчість.Якусь признаку величину беруть за майстра й усе в порядку.Хай собі,але фетиш напрямів шкідливий для молодих і некритичних початківців/або й непочатківців/,бо викликує дурійку епігонства.Пам'ятаймо, що мистецтво творять митці /одиниці/,а не напрями.Пікассо знаменитий маляр,але має на собі щось як чотири наліпки.

ТРУЇЗМ ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Слід пригадати відому,не один раз висловлювану,проте не не признаку й неповторену правду,а саме,що національний характер не творить у мистецтві народна або історична тематика чи наслідування народних або наших давніх способів оформлення мистецького твору.Як соромно повторювати такі труїзми,але годі.Мистецтво само про себе є суспільною вартістю,а нація це,очевидно,суспільство;отже мистецтво саме про себе є такою і національною вартістю.Мистець є тоді національним,коли признає свою приналежність до даної нації та відчуває співзвучність своєї психіки із збірною психікою свого народу.Якщо це відчування справді щире,воно напевно знайде вислів — навіть мимохіть — у творах мистця.

ЧИ НАРОДНЄ МИСТЕЦТВО ТАКЄ ОРИГІНАЛЬНЄ ?

Національної оригінальності не треба шукати виключно в народництві та бувальщині.Їхня прарідність та чистість є духе та духе сумнівна,в кожному разі не стовідсоткова.Борис Антоненко-Давидович у своїй відомій повісті "Смерть" говорить, що українська нація вигадала тільки "плахту/!/ й бандуру".Це,звичайно,помилка.Ми навіть бандури не вигадали,бо,як загально відомо,прийшла вона до нас власне з Італії та це й до цього дуже пізно.Яких дев'ятдесять відсотків наших народних казок,приказок тощо,навіяні з чужини.Деякі коломийки та думки нагадують до обмани ні менше ні більше тільки... еспанську народну музику.Чи творчість такого,наприклад,Андрієнка [1] така знову чужа,а всяке народництво таке знову праріднє?

Навпаки,прихильників останнього можна потішити іншим прикладом.Такий модерний кубізм,який нібито вискочив з голови Пікасса і є плодом холодного інтелекту,це ніщо інше,як тільки справжнє народне еспанське мистецтво [2],очевидно,у великій мірі перетворене/це річ менше відома,але таки так/.Але з народного мистецтва треба видобути загальні проблеми,а не зовнішні прикраси,одним словом,треба піднести його до понадпадового рівня,але це вчинити хіба... Шопен чи... Пікассо.

МИСТЕЦЬКИЙ МАТЕРІЯЛІЗМ

Вимоги чітких,яскравих зовнішніх національних признак у мистецтві — хоч із свого вихідного пункту оправдані — мимохіть наближуються до матеріялістичного розуміння мистецтва.Тут мистецтво це тільки надбудова/клясичне слово їхньої термінології/суспільного життя,а його єдиною метою є помагати в зовнішньому закріпленні класи/другий фетиш/,що його витворила.Мистецтво — засіб суспільної боротьби.Послідовно йдучи,вони повинні були дійти до заперечення мистецтва взагалі.Спинив їх перед тим останнім кроком звичайний здоровий глузд.Так він тепер проявляється,мистецький матеріялізм сам у собі суперечний.

МИСТЕЦЬКИЙ ІДЕАЛІЗМ

Навпаки,мистецький ідеалізм суцільний та послідовний.Він є єдиною системою,яку можна оперти на науковій дефініції мистецтва та в логічний вивести з неї.Вважаючи мистецьку дійсність за окрему і знаходячи в ній самій,а не поза її межами, мету та всякі вартості,ідеалізм відкриває в самому мистецтві широкі обрії.

————————————/1933 р./———————

1/Вислів "реальна дійсність",що його автор уживає скрізь у статті — це не тавтологія;завданням прикметника "реальна" є протиставити це поняття до поняття мистецької дійсності./Ред./

2/Конструктивізм — мистецький рух,що процвітав у перших двох декадах нашого століття,спершу в Україні та в Росії,а потім у західній Німеччині.Речниками цього мистецького напряму були Наум Ґабо,Антон Певзнер,Е.Лісицький та Владімір Татлін — потім прилучився до них відомий мадярський мистець Моголі Надь.

Конструктивісти намагалися створити мистецтво функціональної та "математичної" краси,яка відповідала б добі революції з одного боку і технічним досягненням модерної цивілізації з другого.Доба НЕП-у в Радянському Союзі криво дивилася на абстрактні твори конструктивістів,і вони рано вимігрували в західну Европу,особливо в Німеччину,де їх естетичні гасла знайшли більшу популярність.Вони також вплинули на таких західніх мистців як Ф.Лєже,Мондріян,Кадлер,Стюарт Дейвіс,у скульптурі одним з перших конструктивістів був Олександер Архипенко.

Конструктивізм також позначився на літературі східньої Европи.В Україні група "Авангард",з поетом Валеріяном Поліщуком на чолі,вважала себе за конструктивістів.Такі футуристи як Семенко чи Шкурупій,застосовували ідеї літераторів-конструктивістів у своїх теоретичних писаннях.Найвідоміший російський поет-конструктивіст - це Ілля Сельвінський.Конструктивізм також залишив свій слід на музиці й театральному мистецтві.В театрі цей напрям проявлявся в першу чергу в сценічній обстановці та декораціях.На сцені звичайно появлялися масивні,машино-подібні абстрактні конструкції,і сцена була поділена на кілька площин чи платформ.Український театр "Березіль"часто послуговувався конструктивістичними декораціями А.Петрицького,В.Меллера і ін./Ред./

3/Футуризм - мистецький та літературний напрям,що народився в Італії,приблизно 1910 року,і прийшов на Україну та в Росію в цілком зміненому вигляді,як кубофутуризм,егофутуризм,психофутуризм,і т.д.Речниками цього напряму були поет Еміліо Маріметті в Італії,П.Ковжун і Василь Семенко та його брат Михайло Семенко і його група "Нова Генерація" в Україні,та Велемір Хлебніков,В.Кручоних,Владімір Маяковський/кубофутуризм/ і Ігор Северянін/егофутуризм/ в Росії.

4/Михайло Андрієнко-Нечитайло,нар.1894 на Херсонщині,з 1924 р.в Парижі,маляр конструктивіст і надреаліст.Його малярські твори були вперше показані у Львові на виставці АНУМ в Українському Національному Музеї,де їх бачив Антонич./Ред./

5/Народження відомого мистецького напряму - кубізму- дослідники позначують роком 1907,коли 26-літній Пабльо Пікассо і його приятель Жорж Брак вирішили підняти протест проти сентименталістичних теорій імпресіонізму.Свідома розрахована організація кольору,світлолінії та лінії з одного боку,і цілком свідома архітектонічна підстава композиції з другого,заставляють багатьох істориків мистецтва говорити,що ранні кубісти підходили до творчості з холодним інтелектом/радше ніж інтуітивно/.Одним з основних засобів кубістів було деформація;Антонич має тут на увазі той факт,що Пікассо - каталонець,а каталонський романський стінопис саме визначається деформізмом і фантазією нереальних форм.Отже,основи мистецтва Пікасса вродженні,і деформація - національна його риса./Ред./

ІВАН ХВАЩЕВСЬКИЙ

• • •

Як виростеш і більшим мене будеш
Не переставай дивитись вниз і вдаль
Не віддавай за жмень що хочуть люди
А головне своєї чести не віддай

Ти переживай і чуй в собі всі крові
Що є тобі присудженні з віків
Ти мусиш розуміти що Дніпрові
Ніяк завернутись - коб хотів!

Це не лось нас кинув на ту воду
Просто ми сюди прийшли
І перепливло крізь неї силь народу
Ти натомість маєш в ним майтись

• • •

Коли в тобі дитячі думки мріють
І гноми здавалося б живуть
Не кидай думок немов сніг в завію
Далеко вони тебе не внесуть

Не продавай душі своєї чим хучій
Як для людей так для ідеї покоління
Подумай - може вона помогти
І навчити мене всього що не вмів я?

Коли прохив недуги всі свої
І кожному про них зумієш розказати
Значить ти добре знаєш їх
Значить нічого ти не втратив

Коли поборем страх що тебе їв
Життя збудуєм виносиме в яві
Як випустим злі думки з берегів
То можем вже боротись за справу

• • •

На вітрі дерево вистоїть ах-ах
Постав людину і вона буде стояти
І не важне чи вона несе багач
Всіх поколінь щоб другим дати

Вона же є такий маленький князь
Що й любить дуже дивуватись
Багатьох вже закликало в не раз
Прому за руки взятись

Не для того щоб поробити ланцюги
А в них замкнути кожен свою волю
А на те щоб кожин себе чув
І кохав землю людей до болю

Бо не тим земля для нас живе
Щоб людей родити на світ нині
А на те між іншим є
Щоб кожин знав свою повинність

ЮРІЙ ГАВРИЛЮК

Друкований тут фрагмент незакінченої повісті представлений був на 2-му Огляді молодих творців української культури в Польщі, що завершений був 22 травня 1988р. у Кракові.

ПОЧАТОК МАНДРІВКИ

Заголовок початкового фрагменту повісти походить від редакції.

Село пересунулось. Спалених хат, які стояли найближче лісу, ніхто не відбудував. Виросли тільки де-не-де колючі кущі, а коли підійшла тут вода, розрослись вільними.

Захарія блудив посеред цих кущів, сам не знаючи чого, неначе б ведений якоюсь незвичайною, а мабуть і "нечистою" силою. Знайшов згірок де земля була суха. Побіч, цілий майже прихований в траву, розсипався старий дерев'яний колодязь, якого пожар своїм огняним зубом тоді не надгриз. Не оперлась йому хата, після якої залишились тільки плоскі, підтримуючі колись підрубу, камені.

Сонце опускалось все нижче й нижче, видовжувало тінь, а не вкриті кущами й деревами осяяло незвичайним світлом вимираючого дня, який на хвилину перед своїм відходом заблиснув прощальною чудовістю. Треба було вже вертати. Але Захарія не пішов за сонцем. Увійшов у тінь... І остановився здивований — перед ім лежав круглий камінь. Круглість була ідеальною — неначе виковала його думка давньогрецьких філософів, які в кулі вбачали ідеальне зображення досконалості світу.

Нагнувся. Почав приглядхуватись, початково з нормальною всім цікавістю, а пізніше зі щораз більшим здивуванням. Ідеально кругла поверхня каменю не здавалася бути гладкою. Доторкнувся рукою, але не почув ходної шерсткости. Здавалося б, що доторкнувся скла, але не було це ні скло, ні дещо інше, що мав би утривалене в пам'яті пальців. Ця кам'яна куля здавалася бути більшою від чоловічої голови, а він обняв її руками, в які вона вусім сховалася. Хотів її підвести, не міг однак навіть зрушити з місця. Чи дещо підтримувало її від долини? Похилився низько, приложив голову до самої землі, але не побачив нічого, що могло б приковувати цей дивний камінь до підгрунтя.

Лежав він легко між трави нічуть не заглиблений в землю, хоч видно було, що лежить тут від вовгого часу. Тільки на його темній, чуть не чорній, поверхности видно було деякий знак, який здавався бути виконаний, але під рукою не почув нерівности. Початково цей знак не нагадував нічого, але коли Захарія придивився йому уважливіше, почав він ставати схожим на положену цифру 8, неначе б символ нескінченості, петлю Мебіуса.

\+ + +

Книжка була вельми стара, але хоч звовні відтиснулося на ній тавро ніколи не насиченого минаючим часом, то ручне письмо на її перших сторінках досі було виразне. Звідки вона взялась на горі їхньої старої хати ніхто добре не знав, хоч мабуть привіз її з якоїсь війни прадід Захарії, солдат козацького полку царського війська. Не було однак в її ходної користи, бо ніхто не зміг розізнатися про що в ній написано.

І так, всіми забута, потрапила на гору цієї відлюдної хати над річкою, далеко від села, де колись проживала сім'я Захарії. Перележала щасливо під старими паперами, посеред зотлілого цибуління й соломи. Тепер Захарія відгребав її з-посеред цього сміття й знов замелестіли пергаментові карти, знов зачорніли перед чиїмись очима різні ряди літер, густо вкривавчих її картки.

Не було це звичайне письмо, яке міг Захарія будь-коли побачити. Не нагадувало ні письма кириличного ні латинського. Не було це також письмо арабське чи гебрайське, ні ходне, про яке міг дещо знати. Письмові знаки не нагадували навіть китайських піктограмів чи єгипетських єрогліфів. Розміщені були також специфічним способом. На кожному книжковому листку вирисованих було шістдесять вертикальних і сорок горизонтальних тонких ліній. В кожній клітині, створеній цими лініями, вміщений був один чорний значок. Коли б його очі не були тільки очима людини, тоді мабуть міг би побачити, що кожна з цих клітин ділиться знов, а пізніше ще раз, як рік ділиться на дні, дні на години, години на хвилини, а хвилини...

На деяких сторінках не було ходних значків, а лише таємничі рисунки, виведені тонесеньким лінією. Були це властиво не рисунки, а ускладнені як ніколи орнаменти,

вирисовані одним поведенням неймовірно прецизійного пера.

Спробував окреслити,де є перша сторінка цієї незвичайної книги,а де їїм кінець.Але в яку б сторону не перегортав її,не міг знайти нічого,що нагадувало б заголовок,не міг також дійти до останньої картки — перевертав їх терпеливо одну за одною,а вони немовби вирослими з обкладинки і були все такі самі,з ідентично розміщеними письмовими знаками.

Коли Захарія приніс цю книжку додому й,сівши в своїй кімнаті,де ніхто не тривожив його,почав перекидати пожовклі сторінки було ще багато годин до пізнього літнього вечору,але,задивлений в книжку,не помітив коли стало смеркати.Як вкінці перестав бачити будь-що й швидко заснув в м'яких обіймах вигідного фотеля, встигнувши тільки відкласти книжку на стіл.

І в тому сні ранньої ночі сталась річ,яка досі не траплялась йому ніколи.Немовби б його душа відділилась від фізичної оболонки і ось стояв він перед відкритою Книгою Часу і Простору Всесвіту,образ якого яснів там,де вперше явились тільки знаки таємного письма і незрозумілі рисунки-орнаменти.

Навкруги була глибока нічна темрява.Був тільки він і Книга,в якій,прихована в атомних ядрах,мудрість Всесвіту чиєсь натхненою рукою перенесена на пергамент образ цілого безмежного Космосу в кожній хвилині його всевічного існування — без начала і без кінця.

Книжка відкрита була як її Захарія оставив засинаючи — на середині,але щоб пізнати зміст не мусив перекладати сторінок,не мусив її взагалі читати.То вона сама знаходила дорогу до його пам'яти,вписувалася в її.Зрозумів,що в цій хвилині відкривається перед ім цілий Всесвіт,по якому може подорожувати від планети до планети,в найдальші галактики,через їхні минуле й майбутнє,бо для його перестає існувати обмеження просторо і обмеження часом,яке досі приковувало його,як і всіх,до місця на Землі,від дня народження до дня смерти.Хватить тільки віднайти камінь,який він бачив кілька років раніше на місці спаленого села,біля останків хати і дерев'яного колодязя.Треба було однак почекати до рання.

Схід сонця збудив Захарія з глибокого сну,після якого був він,як ніколи,охочий до життя й найнебезпечніших пригод на всіх планетах всіх сонць.Подивився на книгу — не буде вона йому потрібна,хай лежить,і так нікому більш не буде з її користи.

Хотів якнайшвидше бути на вулиці й бігти далеко за місто,де рідне село його батьків,де старий розвалений колодязь,а біля нього цей камінь — ключ до далекого, таємного,привабливого.Скільки я читав,скільки я мріяв про машину часу,а зараз в його руках найдеться річ так досконала,при якій книжкові машини часу це тільки плями чорнила на зотлілих сторінках повних віковічних,але не вічних надій на здійснення,мрій.

Йшов хіба з годину.Чим ближче був так жаданого місця,тим сильніш відчував у собі хвилювання і непевність.А як це був тільки сон... А як каменю на тому місці не буде... А що з станеться,коли він дійсно перенесеться в далекі простори,минулі або майбутні століття.Що з там на нього чекає,які сили поведуть його в цю подорож,коли з він верне.Ця неймовірна пригода привабливала його,але,як і все невідоме,водночас хвилювала.

Незабаром був однак на місці і сумніви відійшли з його думок.Минув вільшинку, вийшов на повний колючих кущів згірок.Колодязь майже зусім розвалився й в прихований у високому зіллі пірву міг потрапити кожний випадковий прохожий.Захарія обережно обійшов це місце й почав шукати каменю.

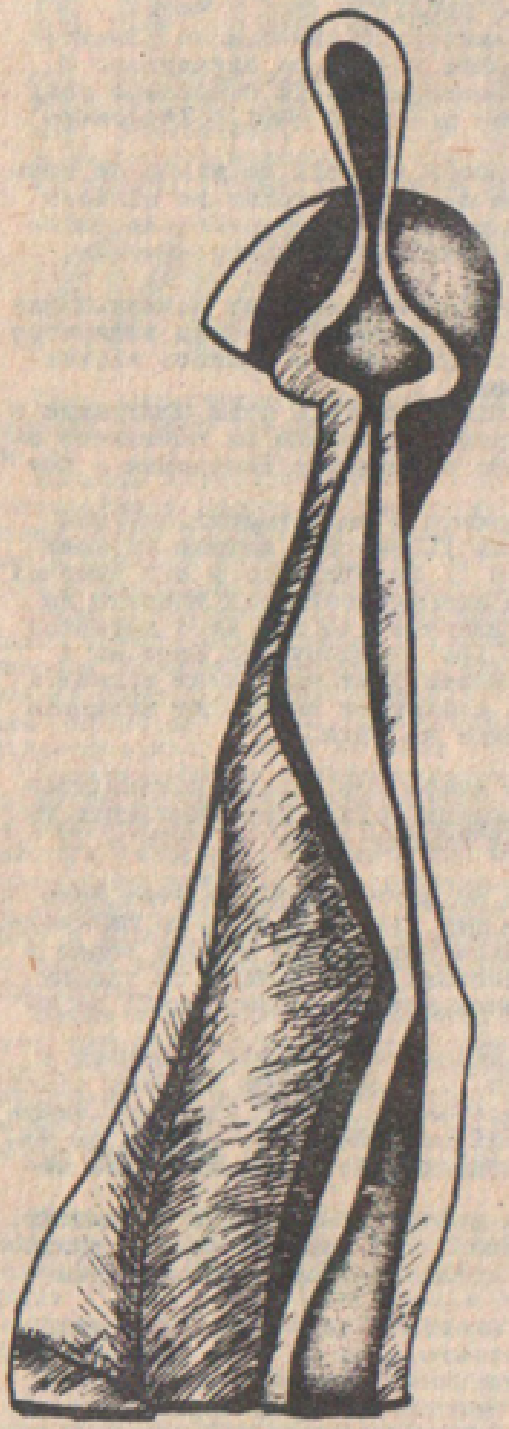
Повзавши посеред трави і лопухів пригадав собі оповість діда про Іваніщного Василя,який був у підпіллі.Було це літом сорок третього,коли до села приїхали жандарми спіймати Василя,на якого дехто доніс.Василь,який був тоді на подвір'ї, став тікати,скочив в малиновий хмизняк за хатою і пропав.Жандарми перекинули ціле обійстя,садок,але Василя не було ніде.Три дні пізніш приїхало військо й більша частина села була спалена,а про Василя,який проживав в селі сам один,ніхто пізніше вже не чув,а з його хати остали лиш вугольні каміні і розвалившийся колодязь.Пізніш на цьому місці Захарія знайшов цей незвичайний камінь,але швидко про нього забув.Тепер шукав його,знавчи його дійсну вартість.

Камінь знайшовся швидко.Лежав на тому самому місці,від нікого не тривожений. Захарія взяв його в обідві руки і тим разом без ходких труднощів підніс вгору. Почув шум в голові,серце почало вдаряти дуже швидко і міцно,немовби хотіло вирватися й швидше від нього самого кинутися в цю незвичайну подорож,про яку ніхто ніколи і не мріяв.Захарія міцніше затиснув пальці на камені; через його думку пролетіло:

— Хай веде твоя дорога!

\+ \+ \+

Дім стояв посеред широкої,обведеної високим кам'яним муром,площі.На тій площі росли дуже дивні квіти фіолетово-синьо-зеленого кольору пелюсток,ніхто яких бу-

Жозефіна Бонапарт /1935 р./
Різьба Олександра Архипенка
в рисункові Івана Федорчука

же тільки два подовгасті листки.В повітрі звучала,повна краси і спокою,музика пронизнута золотистим,теплим подихом сонця.

Дорога до високих дверей вела через цей город,колиханий легким,зі всіх сторін віючим,вітром.Йшов цією доріжкою:навкруги було пусто,але Йому здавалося,що дивляться на нього десятки,сотні,тисячі очей.Розгляьувшись — бачив тільки,колихані вітром,фіолетово-синьо-зелені квіти на довгих стеблах,а двома тільки листками.

Стежка здавалась бути недовгою і дім стояв так близько,що хватало,мовляв,простягнути руку.За годину вдалось Йому перейти половину дороги.Пізніш зробив ще два кроки і був на місці. Дім,як показалось,не мав зовнішньої форми,яка була б окреслена на довший час.Цієї хвилини до дверей,які були якраз відімкнені,вели широкі, мабуть мармурні,сходи,з яких сплетеним корінням вирастали тонесенькі,високі колони,на яких спирався невеликий дашок,кидаючий густу тінь на вхід до нутра цієї загадочної будівлі.

При одній з колон,повісивши свій солом'яний капелюх на кам'яному сукові,сиділа мала дитина з веселим,сонячним лицем і бавилась якоюсь дивною грою.

— Що ти тут робиш мале?- запитав Захарія,- чим займаєш свій дитячий час?Я ніколи не бачив такої іграшки.

— Це дуже просте,- відказала дитина,зморщивши в поважну міс,- розкидаю по городі не сказані ще досі слова,а коли так впадуть,що злохаться у велику мудрість,яка розкриває тайни світів і існувань,то дам її якомусь з цих квітів.З їх виростуть колись найбільші філософи багатьох галактик.

— Твоє дитяче заняття незвичайне,як і світ, в якому я знайшовся.А що це за дім,при вході до якого ми є?В моїому світі я нічого такого не бачив.

— Цей дім є таємницею.Таємницею для всіх,як тобі так і мені.Не перший там увійдем і не перший не вернем звідтіля,бо ніхто не вертався через ті двері.Всі,які туди увійшли,мали з собою,як і ти,камінь часу,алже смерть їм не загрожувала.Може входиться з цього дому відразу в інший світ,а може є він ах такий великий.що й вічности не хватить щоб відвідати всі його кімнати,виглянути через всі вікна.Щось в ньому є, але про це зможеш довідатися лише тоді,коли переступиш його поріг.Він не з каменю,металю чи дерева — він зі сну.Коли те,що тепер,є явою,то переступивши цей поріг — заснеш;коли це сон — заснеш ще раз,бо коли світ,який тепер,наяві,фальшивий,правду спізнаєш увісні,але коли сниться тобі фальшивий сон то пробудження перенесло б тебе і так лише у фальш.

— З твоїх слів розумію,що тільки сон є справжньою дійсністю.Але чи цей дім то тільки сонне марево,яке чекає мене внутрі,чи може це зерно, з якого виростають корені всіх світів?Зможеш відказати?

— Ні,сам знайдеш відповідь коли ступиш через сон який ліг на цьому порозі і чекає,аж поринеш в Його таємні глибини.

Захарія останній раз задумався і ступив через поріг.Сонце,яке своїм світлом визолочувало заливний вже світ — потасло.Перед собою — он далеко — мав срібне світло,мов місячне сяйво відбите ніччю в воді лісового озера.

Не було тут матерії — все було тінню по якій і ступав.Почав попадати в сон. З-посеред сонної темряви вирнув дім,в якому ступав він по тіні.Оглянувся,але в дверях,через які перед хвилиною увійшов,не побачив нічого,бо все,що тепер бачив, було

мимою тінню,а світ залишений за дверима був світлістю повною розкішних слів,сік з яких спивали ріст майбутніх філософів.

Але цей новий світ не був самою тільки тінню.Під його руками ставав дійсністю, приймав контакт,форму,про яку сниВ він або яка снила про нього.Це був центр всіх світів,які виростали зі сну.Мав перед собою всі дороги і весь час,через який вони бігли.Міг ступити всюди,як всі,котрі були тут раніше його.

Підійшов до стіни тіні і під своїми руками вичарував вікно.За прозорою тахлею часу побачив зелену меху посеред рунючого жита з червоними і синіми плямами квітів.І побачив себе — малу дитину,яка йде мехею над берег старої річки,в тінь вільхим.Коли це було... Давно,бо вже про те не пам'ятав,але в цій хвилині могло знов стати сьогодненням.Міг тепер повернути в своє минуле життя й прожити його ще раз,може більш мудро і розсудливо.Але не зробив цього.Стримався.Почув,що не має охоти,не має стільки сили,щоб другий раз переживати минулі вже хвилини.Побоявся щоб не впасти в замкнений круг,з якого міг би не вирватись — круг вічного повторювання одного відтинка життя.Опустив руки.Прозора тахля окна в світ минулого стала чим і справді була — сонною тінню.

Тепер був безсмертний і вічний.Знав це вичуваючи в пальцях холодний тягар каменю.Як довго мав його в руках був як казковий чародій,міняючий місця й роки свого життя швидше як падає краплина води в підземельній печері.Був одним з володарів часу і простору в якому жив,незалежний від сил керуючих і обмежуючих кожне життя.

Не шкодував свого минулого життя і не думав числити його як нудне і нецікаве, хоч не було в ньому незвичайних подій.Всі незвичайні пригоди заступала йому,більша як у інших,врахливість і багатше відчування окружаючого світу,нераз перемішане з фантазією.Але тепер було інакше.Могли сповнитись його фантазії і мрії,сам міг вибирати місця і час для своїх пригод,навіть найнебезпечніших,знавши,що з кожної небезпеки буде латвий порятунок.Простягнув перед себе руку і посеред тіні знайшов двері.Переступив перший порог,на який трапив від коли увійшов сюди.Став подорожником до Країни Східньої Тіні,схованої за хребтом Дзеркальних гір.

Потрапило в наші руки третє число журналу ТЕРМІНУС /зима 1988/,який "видається групою людей,зв'язаних із діяльністю Авангардного Українського Театру /АУТ/." Хоч журнал видається в Торонто,багато в ньому матеріялів зв'язаних з культурним життям українців в Польщі,не обминається також України.Для ознайомлення підляських читачів з цим цікавим журналом подаємо тут дві статті взяті з цього ж третього числа.

"ВАВИЛОН XX"

ПАМ'ЯТІ ІВАНА МИКОЛАЙЧУКА,АКТОРА Й РЕЖИСЕРА, ЯКИЙ ПОМЕР ВЛІТІ 1987р. НА 47-МУ РОЦІ ЖИТТЯ.

Новітній Вавилон — мале село на глухій провінції.В незначне існування його мешканців вдирається революція.Як на провінційне село — ця революція мікроскопічних розмірів і поменшеної скалі.Велика стихія романтичного героїзму залишає тут лише буденні відпадки.Революція в новітньому Вавилоні — це ніщо більше,як сільська колотнеча між розсвареними сусідами,бійка за особисті впливи,за невелику владу в невеликому селі.І хоч обі ворохі табори складені з таких самих трусливих селюхів,їхнє боягузтво не завахає їм вбивати й творити злочини.

Поміж таборами,як завжди,опиняються значніші особистості:Фабіян,філософ-самітник,якому розсудок не дозволяє включитись у цю безглузду боротьбу,та сільська красуня,Мальва,яку стихійна пристрасть виносить понад малу політику.Фабіян проводить час за читанням Біблії,грою на скрипці і на походах в товаристві свого незвичайного цапа,заробляючи на щоденний хліб копанням гробів для померших.Красуня Мальва шукає своїх вібраціїв то на цьому то на тому боці воюючих таборів.Одні й другі закохуються в ній,але вона ні з ким не може бути щасливою.

Фабіян і Мальва гинуть в останній сцені фільму,застрілені "революціонерами" біля Йорданського хреста,вирізаного в леді на ставку."Я проклинаю вас" — промовляє перед смертю Фабіян.Їхні душі перевтілюються в пару лебедів,в той час коли сільська безглузда революція продовжується дальше.

Головний герой фільму,Фабіян, — це складний персонаж,незвичайний тип героя в сучасному українському фільмі чи літературі.Хоч він відчужений і відмінний від інших,він все ж таки є учасником дії.Рівночасно він є теж її філософічним комментатором,що збоку спостерігає за розвитком подій.Він роздумливо оцінює їх,згідно зі своєю системою вартостей,немов би об'єктивний глядач,відділений від навколішніх подій великими просторами часу.От,такий собі сільський Сковорода,якого не спіймав світ малої політики.Але в той самий час він — поет,що оспівує героїзм свого народу і творить його мітологічну історію.

Коли б не роль виконував хтось інший, а не визначний актор і кінематограф Іван Миколайчук, вона, мабуть, залишилася б неповною й непереконливою. Він, однак, спромігся поєднати всі її, на перший погляд, протилежні аспекти у повний і яскравий фільмовий персонаж.

Миколайчук не лише виконавець головної ролі. Його можна назвати повним автором фільму "Вавилон XX". Він співавтор сценарію /разом з В. Земляком, роман якого "Лебедина зграя" став основою фільму/ та режисер. Миколайчук підібрав також музику до фільму.

Хоч "Вавилон XX" /1979/ був режисерським дебютом Миколайчука, цей фільм є одним з найбільш видатних досягнень українського кіно. Бо й сам його автор під кожним оглядом не був початківцем у фільмовому мистецтві.

Миколайчук почав свою мистецьку кар'єру як актор і скоро здобув собі велику популярність. Ролі Тараса Шевченка у фільмі "Сон" /1964/, Давида Мотузка в "Бур'яні" /1966/ чи Петра в фільмі "Білий птах з чорною ознакою" /1971/, принесли йому загальне визнання. Міжнародну славу він здобув ролею Івана в "Тіні забутих предків" /1964/ в режисурі Сергія Параджанова /два останні фільми показувала недавно Польська телевізія - ред. "О"/.

Поза акторством, Миколайчук був визначним сценаристом. Разом з Юрієм Іллєнком написав сценарії для "Білого птаха з чорною ознакою" та фільму "Вірлята і жити" /1974/. Працював над сценарієм для фільму "І в звуках пам'ять відгукнеться". Був також співавтором /з Віталієм Коротичем/ сценарія "По цій стороні ночі", що послужив йому згодом для створення свого другого фільму - "Така пізня, така тепла осінь" /1981/.

Цей фільм розповідає про історію емігранта, що на старість повертається на рідну землю. Цей поворот кінчається для нього трагедією. Змінений перехиттями довгих мандрів, емігрант неспроможній віднайти своє місце в країні, яка за час його неприязності зазнала великих змін. Зустріч з рідною землею перетворюється в його панахиду.

"Така пізня, така тепла осінь" - це дуже цікавий твір дозрілого автора. Найвищим однак, на мою думку, досягненням кінематографічної діяльности Миколайчука є все ж таки "Вавилон XX". В цьому фільмі з майстерною точністю й хистом він розкрив свою меланхолійну, дещо іронічну, візію життя та відносин людини до суспільства.

В провінційному селі Миколайчукового фільму Бог, немов у Біблійному Вавилоні, помішав мову людей, щоб не розуміли одне одного. Не лише члени ворожих таборів, донедавна сусіди, неспроможні порозумітися. Не розуміють своєї мови також брати Соколюки. Віднайдений ними батьківський скарб, в якому замість коштовностей заховано козацьку зброю, стає лише причиною до колотнечі. Немов мертвеці, люди виконують свої щоденні обов'язки та беруть участь у старовинних ритуалах. На похороні Соколючки Данько Соколюк, що веде церемонію, не менш мертвий, ніж його покійна матір.

У такій дійсності ідеї революціонерів та їхніх противників, як і сама революція, набирають аналогії смішної абсурдности.

Роздумуючи над новітнім Вавилоном, Миколайчук знаходить одну лише розв'язку: сміх, але в його гуморі часто більше гіркоти, ніж безтурботної радости.

У "Вавилоні XX", як і в інших творах Миколайчука, вартість людського життя й особистости високо підноситься понад політичні кон'юнктури. Фабіянове прокляття - для всіх тих, для кого, незважаючи на обставини, існує одна лише мрія: боротьба за існування і збагачування себе ціною знищення собі подібних. З другого боку, Фабіянів міт оспівує тих, які спроможні переступити межі міжлюдського відокремлення і активно брати участь у формуванні свого оточення, свого суспільства й народу. В такий спосіб у "Вавилоні XX" понад усі ідеології підноситься ідея України.

МАРКО СТЕХ

ЧИ НЕ КРАЩЕ ЖИТИ ТЕПЛО І ЗАТИШНО?

На маргінесах Сходу і Заходу

Інтерв'ю з Юрієм Онухом

Юрій Онух народився в Любліні 1954 року. Вчився у Варшавській Академії Мистецтв, де був співзасновником та директором експериментального центру. Займається малярством, фотографією, фільмом, інсталяцією та перформансом. Виступав у Східній Європі, в Західній Німеччині та в Італії.

В червні 1986 року був запрошений на міжкрайову конференцію мистців у Ванкувер, яка називалася "Strategies for Survival"/Стратегії Виживання/, а відтак переїхав до Нью Йорку. Восени 1986 року, на запрошення Авангардного Українського Театру /АУТ/, прибув до Торонта, де в Інституті св. Володимира представив перформанс "Лук/стріла/світло/exit/я". Згодом, разом з польським композитором М'ячиславом Літвінським, представив другий перформанс "Чорне сонце, золотий камінь" в галереї Artculture Resource Centre/АРЦ/. Тепер живе й працює в Торонті, де недавно провадив організовану АУТ-ом серію майстерень, т.зв. "Зустрічі на маргінесах перформансу".

Мистецький перформанс Юрія Онуха можна зачислити до стилю ритуалістичного або символістичного. Його символи не є, однак, навантажені специфічним культурно-суспільним значенням, але своєю простотою і чіткістю радше наближаються до універсальних архитипів людського переживання. Його перформанси представляють неначе картини, іконоподібні образи, створині рухами, музиков та невеликов кількістю матеріялів.

Інтерв'ю з Юрієм Онухом перевели Марко Стех та Адріян Івахів.

А.І.: Можемо почати від питання, як, на твою думку, різниться роля мистця в східній Європі від ролі мистця на Заході?

Ю.О.: Думаю, що треба подумати над питанням, чи є різниця між мистцем в східній Європі, в західній Європі і в Америці. Я бачу дуже виразну різницю на загал між Європов і Америков, якої немає між Європов східньов й західньов ов. В Європі існує культурна специфічність, так само як існує в кожній країні, напр., можна подумати про різницю між Європов північнов й південнов, або між Францією і Швецією.

М.С.: Я думаю, що йдеться тут передусім про мистецтво в контексті політичному.

Ю.О.: Контекст політичний є, на загал, найменш важливий. Велика помилка Заходу, спеціяльно Америки, є та, що критики тут інтерпретують східньо-европейське мистецтво перш за все в контексті політичному, і в цьому видно деяку поверховість: політичні кон'юнктури дуже скоро міняються і якщо мистецтво опиралося б на їх, воно б дуже скоро ставало неактуальним. Мистецтво не може опиратися на поверховому черпанню з політичної ситуації. На Заході дивляться, наприклад, на щось таке, як "неконформістичний" мистець в східній Європі. Таке слово там просто нічого не значить.

М.С.: Я мав на думці не загальнополітичні кон'юнктури, а радше вплив цих кон'юнктур на людське життя — скажім, на підхід до реальности, до матеріяльних дібр, до кар'єри й подібних речей.

Ю.О.: В тій ситуації можна Европу поділити на країни католицькі й протестантські. І часом є це більш важний поділ, ніж поділ на політичні системи./.../ Друга річ, це традиція культурна. Для народів східньої Европи, які без перерви підлягали різним знищенням, переходам військ і забуренням, виробилися інакші відношення до матеріяльних речей або до матеріяльної вартости. Бо як матеріяльні речі можуть бути важливими, коли за років двадцять чи кількадесять настане знов якась зміна і все зникне? В зв'язку з цим, мистці працюють багато більше в сфері ідей.

Інша справа: думаю, що так само українська, як і польська культура в суті є культурами незоровими. Найбільш визначні твори обох цих культур є в поезії. Українська література на загал не має величезних творів типу романів, а має в більшості малі, короткі речі — новелі, оповідання й поезію. Поляки, натомість, витворили великі форми літератури, однак вони підрядні до поезії й короткої прози. Культури зорової майже нема./.../

Але, вертаючись до сучасности, тих поділів, як я казав, є багато більше, і можна краще говорити про те, що лучить, скажім, країни східньої Европи з країнами західньої Европи, і тоді доцільно через деякі спільні риси шукати інакших рис. Скажім, де ця східня Европа кінчається? Чи існує культурна спільнота німців по сьогодні поміж західньов і східньов Німеччинов? Ясно, що існує. Цікавий факт, що більшість найвизначніших західньо-німецьких мистців сьогодні, це емігранти зі східньої Німеччини./.../

А.І.:Якщо між мистецтвом східньої і західньої Європи є багато спільного, чи можна сказати, що позиція мистця в Америці є дуже інакшою?

В.О.:Позиція мистця в Америці є зовсім інакшою, ніж в Європі. В Європі бути мистцем — це свого роду суспільний обов'язок. Проблема мистецтва в Німеччині, наприклад, є суспільною проблемою. Я одного разу сідав до таксі в Фленсбургу /місто на півночі Німеччини, приблизно 100 000 мешканців/ і говорив з таксівкарем про Бойса, тому що Бойс, мистець, був "зіркою", був кимсь таким, як тут є David Bowie. В Європі мистець може бути такою зіркою, в Америці лише Andy Warhol був зіркою цього типу. І це не було в огляду на його мистецтво, а на стиль його життя. Він робив скандали, і про це говорилося, він тому був публічною особою. Warhol взагалі є елементом американської культури.

Підставова різниця є та, що в східній Європі не існує мистецький ринок. Від моменту коли мистецтво взяло з-під опіки церкви, коли меценат над мистецтвом прийняла на загал буржуазія, зайняли зміни дуже виразні. Пізніше прийняла зміна політична, прийняла комуністична система, і нібито держава перейняла опіку над мистецтвом. Від того часу не існує на Сході ринку мистецтва, а Захід тим різниться, що тут є ринок. Нью Йорк тепер є таким центром, який диктує свого роду це, що є "en Vogue". В моїх розмовах з канадськими мистцями, я почув, що вони нарікають, що в Канаді не існує такий ринок мистецтва. І нагло показується, що містична ідея Нью Йорку є так само містичною з точки зору Торонта, як і з точки зору Варшави.

На загал, в західній Європі існує в поодиноких країнах ринок мистецтва. Там просто торгується мистецтвом, але не в такий спосіб, як в Америці. На мій погляд, в Америці торгується мистецтвом, так як петрушкою.

М.С.:Скажи, що загально тепер діється в східньоєвропейському мистецтві та які в ньому проблеми окреслюється для мистців?

В.О.:Справа така, що показується, що східня Європа не є в ходний спосіб з'єднана. Є такий парадокс, що в Польщі мистці знають багато більше про мистецтво Західньої Німеччини, Голляндії та Італії, ніж про мистецтво Чехословаччини чи Угорщини, не кажучи вже про Радянський Союз. Ніхто в Польщі не знає, але не цікавиться тим, що діється в Совєтському Союзі. Загальнопідставове заложення, що там нічого цікавого не може діятися, але це знов є фікція. Існує така дилема, що ті країни, які є більш вільні, є автоматично наставлені на Захід. Те наставлення на Захід творить таку ситуацію: якщо мистець живе у Варшаві, він є загально-польським мистцем; якщо живе і є визначним в Дюссельдорфі, він є мистцем европейським; а якщо живе і є визначним в Нью Йорку, то він не лише є провінціяльно нью йоркським, а також світовим мистцем. Можна собі таку єрархію злегковажити, але не можна нічого зробити про її вплив на структуру мистецтва.

Поміх мистцями слов'янських країн могли б бути такі зв'язки, як поміх Східньою й Західньою Німеччиною, але існують різні загалля. Можна це переглянути на прикладі мистецтва Чехословаччини. Багато чеських мистців виїхало до Німеччини, де стали визначними мистцями на ринку Західньої Німеччини. Цілий рух "нос вільде", який з'явився в Німеччині, складається в дуже великій мірі з німецьких мистців східньо-німецького або чеського походження. Натомість, коли я їздив з нагоди виставки до Праги, виявилось мені, що чеські мистці працюють для себе, а словацькі для себе — окремо. Братислава, наприклад, є багато ближче до Будапешту, ніж до Праги, всупереч фактові, що Чехословаччина є одна держава.

Далі появляється проблема заслон політичних. Наприклад, про мистецтво Радянського Союзу ми дуже мало знаємо. Більшість совєтських мистців, які опинюється на Заході, вже є нібито перепущені через їхню машинку — "м'ясорубку", можна сказати. Дуже багато сучасних совєтських мистців дійсно стосують методи соцреалізму, тільки міняють загальне зображення соцреального образу в спосіб, щоб краще функціонував у західньому контексті. Таку проблему знаходимо в працях двох радянських мистців — Комара і Меламіда. Вони є радянські євреї, але це не має значення, бо всі ці мистці є насичені атмосферою совєтського поняття мистецтва, незалежно чи вони євреї, чи українці, чи росіяни. Я зустрів тут деяких українських мистців з Радянського Союзу: пересічних, не найцікавіших, яких мистецтво далі абсолютно не різниться від того, що робили в Совєтському Союзі. Вони лише додають деякі познаки національного змісту. /.../

Вертаючись до справи відмінности східньоєвропейського мистецтва, здається мені, що існує не комплектна "інакшість", а радше є специфічність даних країн, де працюють мистці, які є дуже універсальні, але в той самий час вкорінені в свою традицію й культуру. Це не лише відноситься до зорового мистецтва; можна в польському мистецтві навести приклад Славоміра Мрожека, який є одним з найцікавіших сучасних драматургів. Він в одночас є сильно універсальний, а також дуже польський. Другим прикладом, також з театру, був би Тадеуш Кантор, театр якого є дуже універсальний, однак виріс із дуже специфічної культури. Він описує найпростіші правди: ким я є і яка моя спадщина?

Подібна ситуація була в Ґротовським, тільки він знайшов на це свою особливу

методу. Але оба — Кантор і Ґротовський — виросли в дуже специфічних обставинах, які є відмінними від західніх обставин і дещо інакше функціонують. Є щось таке в тій атмосфері, що, можна сказати, відчувається українським, або російським, або слов'янським взагалі. Це дуже тяжко назвати, але це відчувається, значить воно існує.

А.І.: Мені здається що те, що є дуже "польським" у Кантора чи Мрожека чи Ґротовського не є дуже далеке від якоїсь "українськости".

Ю.О.: Ясно. Проблема в тому, що поміж українцями і поляками діють дуже сильні бар'єри, антагонізми. Але, з другої сторони, іронічно, можна бачити, що українці й поляки є такі подібні, що, дивлячись з перспективи іншої культури, різниці є дуже мінімальні. Очевидно, що підставові різниці існують, навіть західні українці різняться від східних. А між поляками і західніми українцями є свого роду комплекс національний: в поляків — комплекс вляхетства, а в українців — комплекс раба Божого, комплекс недооцінювання себе.

Цікава ситуація в Польщі заіснувала впродовж періоду Солідарности. Хоч на Заході інакше могли публікувати, правда є така, що в часі Солідарности абсолютно нічого цікавого не було створеного в польській культурі. Це був зовсім неплідний період. Дуже багато речей було витягнених і показаних з минулого, відновлених, і дуже багато цікавих імпрез відбувалося, але справді нічого нового не сталося. Наприклад, коли зроблено під патронатом Солідарности виставку мистецтва в Бидгощі, на цій виставці появився новий соцреалізм, соцреалізм про-Солідарність. Люди малювали портрети Валенси в соцреалістичному стилі, знов появились героїчні робітники.

В період Солідарности, однак, був час великого ренесансу для народніх меншостей. Це був дуже сильний імпульс і для мене, і я вперше тоді вперше почув себе українцем.

А.І.: Власне я хотів спитати тебе, як то сталося, що після періоду Солідарности почалася твоя т.зв. українська фаза?

Ю.О.: Це був досить повільний процес. Мені вдалося через різні події працювати в польському авангарді, і в часі Солідарности я пізнав Ігоря Цісковича і його жінку Мирославу Мудрак. Ігор співпрацював з дуже цікавою галерією "Репасаж" у Варшаві, і в липні 1981 р. ми зробили спільний виступ, що був одним із тих імпульсів, який крок за кроком довів до того "українського періоду творчости Онуха". Я мав щастя, що працював в такому середовищі, яке диктувало мистецьку опінію в Польщі; більшість визначних польських критиків, до деякої міри це мої знайомі, і вони помітили прихід тієї української творчости.

А.І.: Чи в твоєму мистецтві того часу помітна якась зміна, яка відзеркалювала твою зростаючу українську свідомість?

Ю.О.: Це дуже скомпліковане питання. Я свідомо таких елементів не вводив, але в природньому процесі розвитку цього мистецтва почав вживати дуже багато кольорів жовто-синіх і біло-червоних. /Це було інтерпретоване по-різному, напр., на основі того, що жовте, синє й червоне це основні кольори/. Після прийняли різного роду контексти, що я робив перформанс для українців або на Ленківщині. Також почали показуватись в моїх перформансах елементи ритуалу, елементи ікон і т.п. Мені здається, що те, що я робив не можна поверхово інтерпретувати як суто національне, хоч я думаю, що воно було глибоко українське, свого роду певний стан духовости. Я завжди бачив таку велику різницю в своїй родині на емоційному рівні, навіть серед тих, які піддалися зовнішній польонізації. Не маю повної дефініції української метальности, але відчуваю, що вона є зв'язана з людиною, яка відмінно реагує на різні обставини та має свій відмінний спосіб пізнавання світу.

М.С.: Чи ти міг помітити цей інший тип духовости в українських мистців, які є на Заході?

Ю.О.: Правду кажучи, українських мистців я мало знаю, але бачу ті характеристичні риси в творчості деяких українських мистців, скажімо, Володимира Макаренка, або в музиці Любомира Мельника. Бачу це також в мистецтві Стрельникова й Сазонова; але для мене найближчим є Макаренко, не знаю чому. Це певного роду вібрація — не стилістика, не відображення народнього побуту /що, між іншим, українській громаді дуже подобається/, а щось, що мовить, що передає, що глибоко торкає.

Сила народньої творчості полягає в тому, що ті мистці ніколи не були піддані використовуванню самого мистецтва задля якоїсь комерційної вартости. Я дуже люблю оглядати народнє мистецтво — воно мені показує щось, про що я не в стані подумати. Скажімо, гуцульська кераміка, вироби на склі, карпатська ікона, є чудові, фантастичні речі, повні первісних, архитипічних реакцій — ясно, не мистецтво світових салонів, але дуже, дуже цікаве. Воно мені дає енергію, щось промовляє, так, що я не знаю, що зі собою робити, просто німію. Це така дуже дивна і глибока якість народнього мистецтва.

М.С.: Це, мені здається, є мистецтво багато більш скероване на контакт з підсвідомістю, з несвідомими відчуттями та імпульсами.

Ю.О.: Так, власне, і тому дуже тяжко про це навіть говорити.

ЗАТРИМАНЕ НА ВІЧНІСТЬ

/.../ Остатньо перебивав трохі в товаристві Анатоля Кравчука – кілька хат од мене живе. Напевно ти о їм чув – артиста маляр. Цікавий чоловік і технік. Дознавсь я, що тех піме і віриш. Показував мені їх. ...відно било, що великому до їх вагу прив'язує, як до чогось дорогого, минулого, которе вже не вернеться – а хотілобись затримати на вічность...

Кривая, 88.06.01. В.Я.

Г. Нарбут. Косарі

• • •

Люблю свуой край
І сь о околіцю
Де на полях сіють
Жито і пшеницю.

Люблю тиї поля
Де колісь меки билі
О которих молодиї
Уже давно забилі.

Люблю тиї лонкі
Нто трави ростут
А літом весело
Квітками цвітут.

А міх тими лонками
Ричка Орлянка пливе
Котора десь коло пущи
Своє начало бере.

Де я б не бив по світі
Добре і злоє прожив
А о своєом Краю
Ніколі я не забив.

В німецькуй неволі
Два рокі пробив
І в Армії Красноуй
Ще послужив.

Бив я на Уральських горах
На краю Европи побивав
А в думках своїх
Край руодни носів.

По довгуй тулачці по світі
Куоньку і діеті нажив
З сім'єю вертався
До руодної хати прибив.

Хата старая
Соломою крита била
А в хаті ще
Мама старая жила.

Вернувся подому
В руодне село
Которе колисков
Моєю било.

Село руодне
Нто зветься Кривая
Тут мама моя
Малєнькім мене колихала.

Тут я родівся
Тут умерті хочу
І нтоб поховалі
У землю свою.

Тут Батько і Маті
В могілі пуд ліпою лєжат
Тут діеті моі Сини і Дочка
Віечним сном сплят.

По довгуй розлуці
Якая х мніе міла била
Котору я віечно люблю
Моя дорогая земля.

Все тоє нто я уложив
Не видумав Його
Я все пережив.

• • •

Із сходу на захуд
Село Кривая лєжит
За селом ліес
Сосновий стоїт.

Тут я своє дітінство
прожив
Тут пруозвіще мніе далі
Бо грому боявся то
"Хмаров"
Мене назвалі.

За ліесом крив'янськім
Ричка пливе
Орлянков зветься
Десь там до Нарви
Свою воду несе.

Ричка Орлянка глибока
била
Бо став див
І риби в їй многуого
Колісь там било.

На тий же ричці
Млин водяний стояв
Вуон збуохе молоті
Нам помогав.

Млин Ужикі звався
Тепер по їм туолькі
Фундамент остався.

Фундамент і стіени
І хата небом покрита
При царськім гостинці
стоят

А по берегах ричкі
пасвіска
І лонкі квітками цвітут
Там сіено косят
І бидло пасут.

Тую ричку і ліес той
З малих літ пометаю
Де рибу я лапав а гриби
То і тепер ще збіраю.

РИБОЛОВСЬКІ ПІСНІ

Пише їх проживаючий і господарюючий в Риболах Микола Ігнатюк /1931 р.народження/ та співає їх разом з односельчанами в місцевого вокального колективу "Риболовці",який можна було почути не тільки на Підляшші,але й на естраді українського фестивалю в Сопоті в липні 1987р.Не всі однак мають змогу почути цю оригінальну творчість "хлопців-риболовців",тому друкуємо тут тексти деяких пісень,записаних від їх автора.

ВДОВІНОС ЖИТТЄ

Прокла зіма,вже вітри віснянкє.
Пригрило сонце,висохлі поля.
В мене,вдовіці,волікі слабкє,
Сни недоросли — не мав ратая.

Не плачте мамо,я буду орати.
Соху наладів,сам зроблю ярмо.
Галінка буде воли поганяті,
Вдобриті полє торфяниці дамо.

Вже й високо вчора летіли гусі,
Прийло до нас з Украіни тепло,
В гаю зазуля ковала на калині,
На полю житко кудравоє росло.

Росте пуд гайом пшеніця яровая,
Льонок на діво вирус для вдови.
Його полола дітина ще й малая,
Возів пшеничку волік полови.

Пшеничку яру сталі молотіті,
В синочка цієп не крутіться в руках.
Льонок,вже збіти,не мав де мочіті
Повисихала вода вся у лугах.

Не стуой на моїм чорни ворон полі,
Вдовіноє горе в темни ліес несі,
І закличї його там на тополі,
Мніе веселіейшу долю принесі.

ПОЛІЄСЬКІ КРАЙ

Хлопці весьолнє рекрутамі билі
Як провожалі їх
Дівчата з жалю плакалі

У нас долінов чистов рика тече
А тут сібірскіе леса кедровнє
На щастя маті не плаче

Як началась вуйна на фронт одїехалі
Служба солдатська для всіех нельохкая
Нас командіри в буой велі

Припомінав села красу поліеськую
Ліси сосновнє і всью зельонне
Як я прощавсь з дівчиною

За край поліеські свуой нельогкі буой велі
Десь пуд Одесов чи пуд Варкавов
Там хлопці наши поляглі

Нераз калінонька цьвіла в саду моєом
Все сподівалася і не дождалася
Тепер за другім замужом

О Р Е Л І

1.Як у ліесі хорове бивае
Особліво то весноя то весноя
Жуніт пуща Біловіеська
Берет гнеться пуд соснов пуд соснов
приспівка:
Ех як орелі річков Нарвов ліес сплавлялі
Дівчинонькуу чорнооку вподобалі
Дівчина в броді хусткі прала
Молоденького орела покохала

2.Пускайте нас ставай на гілєнь
У руках ляскуу держи ляскуу держи
Дядьку Вася дай команду
Туолькі у цалі береги цаль береги
приспівка: .....

3.От хорова нама річка
Стоят села над рикою над рикоя
Тече чистенька воціця
Куолькі птанок над водоя над водоя
приспівка: .....

4.Не смутісь чекай дівчино
Плівемо в сватн до тебе до тебе
Там над берегом хатіна
Возьму мілую до себе до себе
приспівка:.....

оре́ль - сплавлявчий дерево
гілєнь - тахня зчеплених дерев
нас - получені зі собов гілєні
ляска́ - дрюк до керування
цаль - керуючий пасом
/останній нас сплавлявали Нарвов в 1953 рокові/

З НЕДАВНЬОГО МИНУЛОГО

Прояви організованої української діяльности на Північному Підляшші це не лише останні роки. Були вони вже й раніше. Деякі відбиття знайдемо всюди й на сторінках "Нашого слова", органу Головного Правління Українського Суспільно-Культурного Товариства. Для пригадання подаємо тут передруки з деяких його річників — передусім про діяльність гуртка УСКТ в Кліщелях.

1/. Наше слово, 1956, нр. 16, с. 8.
Петро Лелека — людина непосидюща /с серії "Гумор і сатира"/, текст О. Лапсавкий, малюнки М. Юрковського:
малюнок 1. Петро Лелека тепло одягається на дорогу. Жінка бідує:
Чоловіче, бійся Бога,
Знов цураєшся порога,
Подаєшся на Гайківку.
Забуваєш про домівку!
малюнок 2. Лелека в поїздові Опалин-Гайківка через Старе Березово. На прохання говорить до жінки:
У Березові старому
Не живуть це по-новому,
Просять люди допомоги —
То зверну й туди з дороги!
малюнок 3. Поїзд їде до Березова:
Свище вітер за вікнами,
Мчить Лелека в даль думками,
Загледає людин в очі,
Прогнане темінь ночі.
малюнок 4. Березово. Лелека промовляє до зібраних селян:
Українці, браття рідні,
Хоч хати у вас і бідні,
Але дух живий в народі
Незмирущий... хватить, годі!
Дописок від редакції: Останнім часом "Наше слово" одержує з Гайківського повіту десятки всяких листів. Редакція радо вітає нових читачів!

2/. Наше слово, 1960, нр. 11, с. 8.
Кліщелі, вірші М. Холмського:

От тобі і заковика!
— Виялітъ, пишутъ, чоловіка,
Щоб у нас в селі Кліщелях
Не було як у пустелях.
Щоб культуру і гуртки
Шанували парубки!

Де ж вони оці Кліщелі
Дуже хвацькі та веселі?
О! Ах гех, он там над Бугом,
На узліссі понад лугом!..
Щож робити? Їхать треба.
В тому є, мабутъ, потреба.

Тут на місці на вокзалі
Не було нікого в залі.
І куди ж тепер їти,
Щоб Кліщелі ці знайти?!
Як буває на Поліссі
Їхня дорога по узліссі...

Вдень зійшлася вся громада —
Партія, Гесс та Рада.
Стали думать, ворожити,
Як село би просвітити.
Погодились всі на те:
"Розворушим УСКТ."

3/. Наше слово, 1960, нр. 13, с. 6.
А.Н.: Збори гуртка УСКТ в Кліщелях.
В неділю, 13 березня, в Кліщелях зібралось понад 100 осіб, чоловіків і жінок, на збори гуртка. В тому числі понад 40 членів УСКТ. Прибули не тільки кліщелівці, але й мешканці навколишніх сіл: Тофілова, Добриводи, Опаки, Уляник, Старини і Полічки. Прибули на збори також секретар партійної організації громади громадянин Л. Деменюк та працівники громадської ради.
На початку зборів гр. М. Калинюк виясняє присутнім мету діяльности Товариства. Далі коротку звітну доповідь виголосив голова гуртка гр. А. Ніжній.
— Гурток УСКТ, — заявив він, — заснований в Кліщелях ще в червні 1957 року. На протязі майже 3 років записалось до нього 47 чоловік. Гурток тісно співпрацював з Будинком культури в Кліщелях. Завдяки саме цій співпраці танцювальний гурток Будинку культури зайняв І місце в Гайнівці і Білостоці. Зараз гуртківці підготовляються до Шевченківських роковин та разом з Будинком культури підготовляють д-

раму "Ой не ходи,Грицю!"
Про читання українських книжок розказав гр.С.Конахович.
Основним недоліком гуртка є брак диригента і кост'юмів.Гурток зобов'язав новообране правління порушити цю справу у ГП УСКТ.
На зборах було вибрано нове правління гуртка.Головою гуртка обрано гр.Андрія Німого,заступником голови - Катерину Прокопюк,скарбником - Степана Насковича. Членами правління обрано гр.гр.Садоська,Голуба і Рибака.
До ревізійної комісії ввійшли гр.гр.М.Калівевич,В.Кордалевич,В.Якубовська і А.Салівська.

4/.Наше слово,1960,нр.19,с.6.
А.Н.:В Кліцелях.
При участі Будинку культури і УСКТ в Кліцелях,в неділю 19 квітня 1960 року,в світлиці села Добривода відбувся урочистий Шевченківський вечір.З доповіддю,перший раз у своєму селі,виступив Микола Садоська,за що присутні нагородили його рясними оплесками.
Хор села Добривода проспівав "Як умру","Ой,там за Дунаєм","Ой,за гори,гори", "Під яличкою,під зеленою"/місцева пісня/,"Ой дівчино,кумить гай",а тріо - "Місяць на небі".
Маленький 6-літній хлопчик Микола Прокопюк продекламував в перерві між піснями "Садок вишневий","Я маленький хлопчик","Сонце заходить","Мені однаково",а Віталій Носкович - "Ой три шляхи","Рідна мова".Андрій Німий виступив з віршами "Кавказ" Т.Шевченка,"Сапки сапаю","Вареники" і "Свічка" С.Руданського.
З інсценізації "Катерина" взяли участь Ліна Салівська,Раїса Мнодзиновська і Андрій Німий.
На закінчення Микола Прокопюк продекламував "Мені однаково" і "Десь Україна? Присутніх було коло 300 чоловік і перший в історії села виступ зробив на всіх незабутнє враження.

5/.Наше слово,1967,нр.25,с.6.
С.Радчук:Лист з Підлишшя.
У своєму листі хочу дещо розповісти читачам про село Дані,в якому не до недавна нічого цікавого не робилося,зокрема в культурній ділянці.Тепер наше село стало іншим,так би мовити,подало руку культурі.А неабияка заслуга в тому книжки й драмгуртка УСКТ в Кліцелях,Гайнівського повіту.
Я дуже багато читаю книжок і потім розповідаю про них іншим.Щоправда в нашому селі немає бібліотеки з українськими книжками,але я їх позичаю в бібліотеці гуртка УСКТ в Кліцелях,якою керує гр.А.Німий.Особливо мені сподобалися такі книжки, як "За сестрою","Понад славутичем Дніпром","Девяносто третій рік","Безталанна" та ряд інших.
Хочу також сказати про те,що приїзд до нашого села драмгуртка УСКТ з Кліцель з п'єсою "Безталанна" І.Карпенка-Карого спричинився до пожвавлення культурної роботи.Виступ усім дуже сподобався і ми хотіли б,щоб драмгуртківці з Кліцель частіше приїжджали до нас.
В нашому селі немає поки що доброї світлиці.Однак протягом найближчого часу будемо будувати приміщення для похехників і тоді також обіцяють нам побудувати нову світлицю.
В наступному році спільними силами будемо добудовувати школу.
Через кілька років наше село розбудується й тоді культурна робота розгортатиметься ще краще.

6/.Наше слово,1967,нр.25,с.6.
С.Контролевич:Корисна праця драмгуртка в Кліцелях.
28 травня ц.р.драмгурток УСКТ в Кліцелях поставив в Банях Мазурських і Лісах п'єсу "Безталанна" Карпенка-Карого.
Зацікавлення п'єсою було велике.Вже на кілька днів перед виступом всі квитки були викуплені як в Банях так і в Лісах.На обох виставах побувало біля 500 чоловік.
До Бань М.часто приїжджають різні аматорські театри і естрадні гуртки,але того,що показав Кліцелівський гурток,в Банях ще не не бачили.
Глядачі очаровані доброю грою акторів,нагородхували їх рясними,повністю заслуженими оплесками.Багато з присутніх у залі плакало.Всі,хто мав змогу бачити "Безталанну" у постановці Кліцелівського драмгуртка,довго будуть пам'ятати цей виступ.
Треба висловити щиру подяку директору ВДК в Білостоці,гр.Елеонорі Романовській яка з великим зрозумінням ставиться до культосвітньої праці гуртка УСКТ в Кліцелях.За її допомогою драмгурток в Кліцелях одержав дармо автокар на проїзд до Бань

Мазурських і Лісів.

7/.Наше слово,1967,нр.49,с.6.
М.Давінка:Ми тутешні - говорять в Кліщелях.

Після відвідання Кліщелів,створюється враження,що це село войно за роки народної влади почало ліквідувати економічну і культурну відсталість. І так дійсно є. Поряд з численними романтичними хатами з солом'яною стріхо видніють гарні новозбудовані господарські будинки.Основна маса населення займається сільським господарством,а рівень господарювання постійно підноситься,про що свідчить факт,що молодь навчається в місцевій школі рільничої підготовки.Місцеві влади приділяють багато уваги всебічному розвиткові своєї громади.На цьому полі чималі заслуги мають українці,які становлять більшість населення.

Про кліщелівських ескатівців на раз писалося в "НС".Вони знані переповсім з свого драматичного гуртка.Два роки тому зайняли вони перше місце в огляді драмгуртків у Перемишлі.З постановкою п'єси "Безталанна" виступали вони в багатьох місцевостях та мають не понад 20 запрошень з сусідніх сіл.Зараз планують поставити "Ой не ходи,Грицю" та "Мати-Наймичка.Мають і деякі труднощі:брак усе відповідних строїв та іноді і самих текстів п'єс.

Гуртківці хотіли поставити і музичні п'єси,бо є серед них талановиті співаки і співачки,але поки що цього наміру не можуть здійснити,бо не мають відповідного музичного супроводу.Драматичний гурток в Кліщелях існує вже від 1922 року і за цей час поставив немало українських,польських та білоруських п'єс.Гуртківці мають великі заслуги в похвалянні культурного життя населення.Про їхню популярність свідчить факт,що в драматичному колективі виступає п'ять поляків.

При нагоді слід завважити,що від самого початку існування драмгуртка ведеться хроніка,яку зараз продовжує громадянин Ростислав Місевк,який крім того може також дати гурткові фахову пораду,бо сам невдовзі закінчить режисерську студію.Ця багато ілюстрована фотознімками хроніка експонується зараз на загальнопольській виставці хронік аматорських колективів у Кракові.

Крім драматичного,діє ще й танцювальний гурток та хор,керівником якого є Євген Конахович.На останніх зборах гуртківці вирішили підготовлятись до чергового фестивалю української пісні і танцю.Вони намітили собі цікаву програму:показати на фестивалі свій місцевий весільний обряд.Вважаємо,що це дуже оригінальна думка,бо хто краще,як не вони самі,зуміє краще представити багатство народної творчості цього району?

Гурток УСКТ в Кліщелях ще під кінець вересня цього року вибрав нове правління, до складу якого увійшли:Євген Конахович - голова,Юзефа Павлович - заступник,вчитель Олександер Смоліковський -секретар та Євген Токашк - скарбник.На з'їзд УСКТ були вибрані:Ю.Павлович та Є.Конахович.

Нове правління відразу приступило до праці,щоб добре справитися з завданнями. Але треба подбати про збільшення числа передплатників "Нашого слова",бо кілька примірників - це надто мало,як на Кліщелі,далі,слід збільшити кількість українських книжок у громадській бібліотеці та інших.

Спеціяльно хотілось би наголосити на справі навчання української мови.В Кліщелях рідної мови навчається тільки кільканадцятеро дітей.А могло б вчитися багато більше.Слушно завважує вчитель Олександер Смоліковський,що це залежить від батьків.Але чи батьки завжди свідомі того,що батьків треба вчити рідної мови? І тут виникає основне питання:якої мови?Якою є їх рідна мова?Своєрідність цього підляського району характеризується й тим,що селяни про свою національну приналежність відповідають:ми тутешні.Цьому сприяли історичні причини.Тому-то школа,яка покликана до навчання й виховання дітей,повинна звернути на це увагу.В соціялістичному суспільстві не може бути людини без нації,бо це свідчило б про низький рівень освіти.Це питання слід вирішити,не вульгаризуючи її.В Кліщелях ця справа не поставлена на відповідному рівні.Бо якщо дитина вдома говорить українським підляським діялектом,а в школі на уроках - польською і білоруською мовами,то вкінці ходної не знатиме добре.Справа полягає в тому,щоб крім польської діти вивчали ще одну,їм всім спільну мову.Отже треба вибирати або білоруську або українську. Але найперше треба піднести національну свідомість батьків.

В органі Білоруського товариства - "Ніві" 23 квітня ц.р.була вміщена стаття "Кому це потрібне?" підписана криптонімом /п/,в якій пишеться:

"Кліщелі - невелике селище в Гайнівському повіті.Біля 20 проц.його мешканців - це поляки,а біля 80 проц. - білоруси,які завжди зараховувалися до білоруської національности."

І далі:

"Зараз виникли /у Кліщелях - ред./табори:завзятих українців і завзятих білорусів."

Виникає питання, звідкіля ж взялись там українці, які мають тут вже пункт навчання рідної мови та гурток УСКТ, що надає тон культурному житті населення?

Авторові варто було б прочитати, що писали про цю справу великі вчені, між іншим й білорус С.Ф.Карський /докладніше дивись "НС" від 27 жовтня 1957р./, тоді він, напевно, побачив би в Кліщелях не тільки поляків і білорусів.

Хто чув, якою мовою говорять в Кліщелях та в сусідніх селах, той дійде до одного висновку: тут живе українське населення.

8/. Наше слово, 1968, нр.2, с.3.

З виступів на IV з'їзді УСКТ: Євген Конахович, голова гуртка УСКТ в Кліщелях.

Гурток УСКТ в Кліщелях організовано в 1960р. Від перших днів його існування ми масмо великі труднощі в розгортанні культурно-освітньої праці. Причиною цього є негативне відношення до нас Білоруського товариства.

В 1939 році, за часів радянської влади, нас, мешканців Підляшшя, не питаючи про національну приналежність, записали білорусами. Тридцять років культосвітня діяльність добилась найкращих результатів. Організовано драматичний, співочий і танцювальний гуртки. Ми ставили тоді такі п'єси, як "Наталка Полтавка", "Циганка Аза", "Мати - Наймичка", "Циганський табір", "Запорозький скарб", "Ой не ходи Грицю", за яку одержали першу нагороду в Бресті/Бересті/.

Після другої світової війни наш драмгурток відновив свою працю. Ми поставили вже знані п'єси і нові, як "Пан Твардовський", "Покуй до винасиця", "Циганський табір в перекладі на польську мову та інші.

Але повернуся до праці нашого ескатівського гуртка в Кліщелях. Майже чотири роки підряд правління гуртка старалося про відкриття в школі пункту навчання української мови і нарешті при допомозі центральних влад отримало дозвіл. Навчалося 48 дітей рідної мови.

Драмгурток розпочав підготовку нової п'єси "Безталанна" Карпенка-Карого, за яку на огляді самодіяльності гуртків УСКТ в Перемишлі одержав першу нагороду. В цьому допоміг нам дуже Будинок культури в Білостоці.

Однак наша культосвітня праця не сподобалася Головному правлінню Білоруського товариства. Перш за все вони надрукували у своїй газеті "Ніва" наклеп на нас, що нібито в Кліщелях існує якийсь антагоніам. Далі, викликали з Варшави редактора тов. д-ра Барцевського, який в школі виголосив промову до дітей. Між іншим, сказав:

"Не слухайте тих українців, що вас намовляють вчитися української мови, ви ж білоруси, тут українців нема. Ті, що є, це недобитки петлюрівської армії."

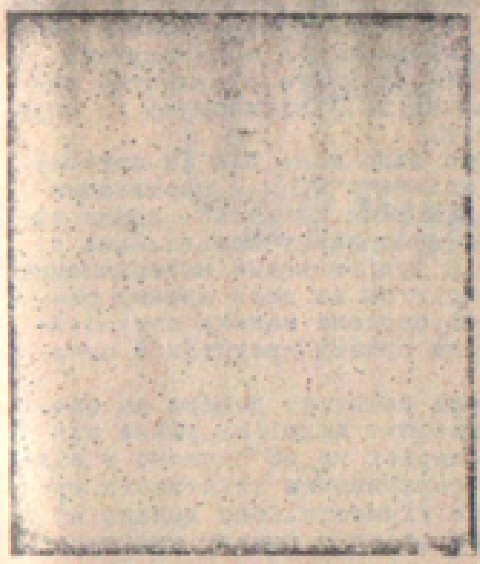
Це значить, що я маю бути цим петлюрівцем, бо ж, я це пропагував, як голова гуртка. Я народився у 1926 році, ясно, що з Петлюрою я не міг зустрітися. Далімо Барцевський сказав:

"Тут, ах по Буг, живуть самі білоруси".

І кому потрібне таке ставлення кордонів? Поділи Польщі вже минули, не вернуться! Четвертого поділу Польщі не буде!

Діяльність нашого гуртка в таких умовах є досить важка. Думаю, що не треба врегульовати так, щоб національність могла свобідно, без жодних перешкод, розвиватися свою культуру.

І тому тут, на з'їзді, маю прохання до Головного правління, яке буде сьогодні обране, щоб воно вжило заходи для полагодження цього питання.

З СЕЙМУ

На пленарному засіданні Сейму ПНР 24 лютого 1989 року, на якому обговорюваний був проєкт устави про соціальні фонди для села, виступив з заввагами до цього проєкту посол Євген Чикаін, член Християнсько-Суспільної Унії, звертаючи увагу присутніх на проблеми рільництва в східній /українській і білоруській етнічно/ частині Білостоцького воєвідства /тзв. Білосточчини/.

Євген Чикаін народився 12.09.1949 р. в містечку Вуорля недалеко Більська. Абсольвент Варшавської політехніки, організатор Братства Православної Молоді /1980 р./ і його голова /1981-1985/, в 1986 р. віцепрезидент Світової Федерації Православної Молоді СИНДЕСМОС. Організатор і головний редактор видаваного від 1983р. "Tygodnika Podlaskiego" - місячника присвяченого Правосла-

в'їзд.Посол до Сейму від 1985р. Промову Є.Чикаліна подаємо з деякими скороченнями.

/.../ Дебатуючи над проблемою вирівнювання умов життя в місті і на селі не можна втрачувати з зору нерівності самого села.

Одним з дуже хвилюючих явищ в польському рільництві є диспропорції в розвитковій окремих регіонів країни.Нерівний початок перед І світовою війною поділ на слабо розвинений схід й сильно розвинений захід не був затертий в міжвоєнний період.Не дивлячись на багато декларацій і заповідей,таких в післявоєнному періоді різниці ці не були знівельовані.Причин такого становища є багато,але одною з найважливіших є дуже виразна нерівність в постачанні рільництва тривалими засобами продукції.В північно-східних воєвідствах це лише біля 68% у віднесенні до воєвідств найкраще забезпечених цими засобами.

Ситуація така є ефектом мантабів інвестування й кредитування,на які з черги значно впливали наділи,матеріялами,тракторами,рільничими машинами,лімітовані центральними децизіями./.../ Багаторічна практика нерівного наділювання засобами продукції для різних регіонів довела до поляризації рільничого потенціялу,а згодом впливала на рівень продукції й прибутки селян.

Суспільні ефекти такої нерівності проявились посиленою еміграцією селян,деформованою демографічною структурою села й рівнем життя населення детермінованим мантабом прибутків й суспільною інфраструктурою села.

Польське рільництво є повне нерівностей.Поруч воєвідств з високим рівнем рільничої продукції й відносно багатого села масмо таких регіонів,в яких менша продукція,гасне продукційна активність,а десятки тисяч гектарів рільничих ґрунтів це земля,якої ніхто не хоче,для загосподарювання яких на швидку руку шукається способів і засобів.

Найгостріше ця проблема виступає в смузі східних воєвідств,при чому засадою є що торкається вона в основному східних частин цих воєвідств.Так є в 24 ґмінах східньої частини Білостоцького воєвідства.В цьому регіоні від багатьох років триває посилений процес передавання землі до Державного Фонду Землі /ПФЗ/.Вже сьогодні на конті цього фонду є більш як 30 тис.га рільничих ґрунтів,а до 2000 р. ця кількість подвоїться. /.../

В різноманітних опініях,опрацованних й експертизах на тему тзв.східньої стіни яких в останньому часі появляється щораз більш,формулювані є причини цієї ситуації: низька якість ґрунтів,низький рівень технічної й соціяльної інфраструктури, низький рівень механізації,великі залеглости в меліорації й постачанні водою, найнижчий в мантабі країни покажчик кількости молодих хінок на 100 чоловіків у вікові 20-29 років /пересічно 57 хінок/.

В такій ситуації цю територію обняла справжня демографічна катастрофа.Коли сільська людність в Польщі в роках 1970-1986 зменшилась на 3,6%,то в майже половині сіл східньої частини Білостоцького воєв.покажчик цей досягнув більш як 30%. Подорожуваний по цій території незорієнтований спостерігач може віднести враження,що навідала її якась епідемія,яка залишила при житті тільки старих людей. І люди ці з хвилюванням й болем питають,що далі,хто буде працювати на цій землі?

Занепокоєння викликують появлюючися опінії про нібито малу корисність цих земель для рільництва,й що найкращим економічним розв'язанням було б засадження лісом цієї "східньої стіни".Поклонники цих ідей забувають однак,що в нашій сьогоднішній ситуації основним завданням рільництва є і ще довго буде максималізація продукції.На жаль,не є ми в ситуації країни,яка страхдає від надпродукції харчів.Там,де виступала їхня недостача,завжди пробувано зміцнити рільництво новітніми засобами продукції й запевнити йому оплачувальність.У відношенні до смуги східніх земель ще до недавня поступовано навідворіт.

І ще про одне ці теоретики й пляністи забувають.Про мало може для їх суттєву подробицю,що на тих землях живуть люди,для яких тотожність з місцем проживання є реальною вартостю.В 70-х роках в політиці воєвідських влад появилась думка загосподарювання вилюднених районів осадниками приведеними з центу Польщі.Люди ці одержували великі кредити,наділи рільничими машинами й будівельними матеріялами, адже це,на що часто роками чекали місцеві рільники.Акція ця не дала жданих результатів.Більшість з осадників,користаючись інфляцією,продала машини навколішнім селянам за декілька разів більшу ціну,що хватило на сплату кредитів й початок життя в місті. /.../

Складність і вагомість проблеми смуги східніх земель виходить далеко за економічні аспекти.Діло в тому,що від століть землі ці заселює людність різна під віроісповідним і національним оглядом.В післявоєнний період не дочекувано у відповідному ступені цієї своєрідности,що з черги відбилося формуванням негативних культурних явищ серед цього населення,повстанням почуття гірпости.Село давало не тільки гірші основи матеріяльної екзистенції,але також ставало помалу культурною пустинею. /.../

ЦЕРКВА ВОЗНЕСЕНИЯ (ВИФЕЗЬ)
ПРОВЕСНА У КЛЕНІКАХ

Узагальнення цих віроісповідно-культурних аспектів в традиції й ментальності суспільств заселюючих цей регіон є таксамо,а може й більш важливе від економічних зумовлень. /.../

ЛИСТ ДО РЕДАКТОРА

Вже давно обіцяв Тобі листа про "Основи",вже пару разів починав писати,але вкінці вирішив,що це не має сенсу в такій формі,як я думав.Маєш вкінці право йти своєю дорогою,а це що я робив дотепер /ті всі наші розмови/ було переконуванням Тебе,щоб Ти пішов іншою.Тим більше,що Ти це відібрав як накидання чогось,натиск. Робив я це тому,що боявся щоб непередумані до кінця наші дії не довели до трагедії — обмеження нашого руху чи інших негативних для нас явищ,а також тому,що думав,що наші дороги є спільні,більше — тотожні,але так не є — ніколи двох людей не має ідентичних доріг.Завжди дороги людей,які діють в тій самій ділянці сходяться й розходяться — це закономірне явище.Не думаю щоб наші дороги вельми розходилися,але не є вони тотожні /слова "дорога" вживаю в значенні концепції,ідеї/.

Це все,що писав не означає,що думаю про зміну наших відносин чи щось такого, ні! Це просто рефлексії,якими рішив поділитися з Тобою,щоб краще зрозумів Ти мене.Маю надію,що це все буде мати тільки корисні наслідки для наших відносин.

"Основи" — дійшов я до висновку,що немає сенсу писати тепер про це,що бачу поганого в "О" і т.д.Краще буде коли напишу як я уявляю собі "Основи",якими вони повинні бути /з моєї точки зору/.Про це"погане" тобто що по-мойому було непоброго в "О" та про рецепцію і закиди щодо "Основ" зі сторони інших людей,якщо будеш хотів,можу написати пізніше. /При нагоді одне!Різні завваження,застереження не приймай як атак на Тебе.Кожний робить помилки — це нормальне і добре є коли є хтось,хто зверне увагу на це.Ворог не покаже Тобі Твоєї помилки — він її використає.Очевидно не кажу,що всі застереження,завваження є слушні,але варто над тим подумати./

"Основи" — як їх собі уявляю?Перше,найосновніше — мусить це бути справді підляський часопис ,не тільки про Підляшшя,не тільки для Підляшшя,не тільки з Підляшшя,а саме підляський.Що це означає? — напевно не провінціоналізм,не обмеження — не про це йде,але про духа часопису,щоб просто відчувалося,що це підляський часопис,що це не випадок,що там пише "Підляшшя" під заголовком,щоб не тільки статті про Підляшшя віддзеркалювали його підляський характер.Далі,друге — це рівень.Є очевидним,що треба втримувати рівень як мериторичний,так і зі сторони форми — тобто художнє оформлення,мова /це основна річ — не можна собі дозволити ходної толерантности — не може бути помилок в правописі — це компромітація/.

Третє — думаю,що "О" повинни стати часописом українців-підляшуків,тобто віддзеркалювати їхні думки,проблеми,погляди,пошуки.Вважаю,що від цього залежить майбутнє часопису,якщо він не стане таким часописом,це все не має сенсу.Тільки тут одне застереження — це є програма на майбутнє — "О" можуть стати таким часописом,сам факт,що вони виходять цього не означає — це треба щойно осягнути.Залежить це від редакції часопису — треба довести до цього,щоб люди почали утотожнюватися з часописом.Кожний часопис мусить мати свою базу з людей,інакше є тільки репрезентаційний для редакції та авторів,а тоді його значення є набагато менше. В цілому не йде тут про це,щоб колись написати про "Основи" що це орган українського руху на Підляшші.Це не є потрібне і не має сенсу,але добре було б,щоб так було — тоді існування "О" має сенс.Очевидно "О" мусять бути не тільки віддзеркаленням чогось /поглядів,ставлення до чогось/,але також вносити нові думки,ідеї і знання.Але це все не в формі повчання інших /як це було в останніх "Основах" — стор.31,32/.Ніхто не має права до цього,немає таких такої потреби;крім цього такі"повчання" найчастіше не приносять ходних наслідків.

Четверте.Живемо в настільки ненормальних умовах,що не можна нормально,офіційно видавати журналів,книжок.Це оправдує видавання неофіційне.Але незалежно від цього натуральним і необхідним вважати треба стремління до цього,щоб вийти на офіційний "ринок".Чому?Хоча б тому,що це не є нормальне,а так взагалі то тільки тоді може бути широкий відгук на цю діяльність.Заложення,що щось завжди має виходити неофіційно вважаю позбавленим сенсу,хіба що комусь йде про заповнення бібліографії,а не поширювання думок.Тому видавання "Основ" неофіційно вважаю становищем часовим,з необхідністю стремління до офіційного заіснування. /Про що ж вкінці йде — про це,щоб видавати часопис,чи про це,щоб щось людям переказати?/

——16 лютого 1989 р.——

УКРАЇНА І ПЕРЕБУДОВА

Володимир Романчук
ЗУСТРІЧІ З НЕФОРМАЛАМИ

Про поїздку в Україну, нашу духовну Батьківщину, донедавна можна було лише мріяти, хоч тягнуло вельми. Перебудова – то таких запрошення. Їдемо, а властиво летимо, з Катею на крилах. Дослівно – бо з "Аерофлотом".

Київ стрічає морозом, російськими написами на летовищі і українськими в місті. Міцно пригнічує прибулих, як ми, відсутність української мови на вулицях столиці. Велика проблема з нічлігом – бо для інтуриста і понад 50 карбованців буває. Без знайомостей приватно важко. Чимало коштує подивитись власним оком на перебудову, але глянути варто.

Пошуки перебудови, нових знайомих і відновлення давних зв'язків. З хвилюванням вступаю в пороги мешкання Олеся Гончара, про якого знаю лише з преси. Вулиця Ентузіастів заохочує якось своє назвою. Двері відкриває дружина і без ніякого намислювання впускає ввічливо в хату незнайомих гостей. Після нашої короткої розповіді про себе, терпеливо помагає нам зв'язатись по телефону з чоловіком, який при трінутись негайно. З великою цікавістю, а і не малим внутрішнім напруженням /яким це може закінчитись?!/, добираємось вже пізнім вечором до приватного просторого помешкання. Тут це з кількандцять осіб, хоч мали вже розходитись. Зацікавлення, здається, з обох боків наростало до цього несподіваного спіткання, від моменту телефонічного контакту. Для мене зовсім не чужі були думки, що з такої зустрічі можна от так собі скоренько знайтися під ключем, до пояснень. Поки що знайомились з про наміри, домагання присутніх громадських діячів. Проблем так багато, що годі всього торкнутись і запам'ятати в прискореному темпі подій частини цього вечора. Найголовнішою здається проблема рідної мови, яка повинна бути державною – щодо цього ніхто не має сумнівів. Згадується й про республіканський господарчий розрахунок – що мені здається ще досить віддаленою перспективою, але істотне, що такі пропонови є серед громадськости. Далі, вже при короткій вечері з правдивими українськими варениками, довідуємось про неформальні товариства, як "Спадщина" – при Будинкові вчених, "Меморіял" – рух за увічнення пам'яти жертв сталінського терору, студентська "Громада" та інші. Про репресії тут не говориться. Вони на відстань руки. На зустрічі є х чоловік, який перебув 25 років /словно двадцять п'ять років/ в архіпелагу ГУГаг за написання патріотичної поеми. На нікому не робить враження дрібна інформація, що коли хтось з присутніх виходив на вулицю й до магазину, то за ім туди й назад йшло "двох". Це здаються дрібниці. Отримую такі документи як декларація Української Гельсінської Спілки та багато інших. Хоч воно викликає й сумніви чи то не буде клопоту на кордоні, але такого матеріялу – та ще й з першої руки, шкода б зоставити. Кордон покажеться пізніше ліберальніший як колись. Бачу в когось велику книгу – це чергове число "Українського вісника". В пресі не раз доводилось читати напади на його видавців. Спостерігаю, що всі матеріяли передруковані на ручних друкарських машинках. Тут контрастовість з масовою поліграфією позацензурних видавництв у Польщі. На закінчення цього незабутнього вечора звучать патріотичні українські пісні виконувані талановито таких і молодими людьми. В та-

ких моментах думається,що варто доложити зусиль,щоб побувати на такому вечорі.

В наступних днях доводилося побувати на багатолюдних зборах товариств "Спадщина" і "Меморіял".В Будинку вчених дискутовано при заповненій залі про видавання творів найвидатнішого українського історика Михайла Грушевського.Велике суспільне запотребування на його твори очевидне.На тому фоні прикро слухалось виступів академіка,для якого М.Грушевський то "буржуазний націоналіст".Його слова дратували слухачів до того,що чулось гудіння зібраних готових висвистати академіка,який на додаток і по-українськи чисто говорити не вмів.

Багато переживань було на зборах з ініціятиви "Меморіялу",що проходили в будинкові кіно при вулиці Саксаганського.На моє здивування відкрились вони по-російськи.На ініціятиви з залу ведучий переходить на українську мову.При тому чується з залу - "яка різниця?". Обговорювали справу Биковні - хутора під Києві праці.Зроблено тоді частину досліджень і документацій - фотоальбоми.На зборах прилюдно виступали свідки,які пам'ятали табір "за зеленим парканом" з давніх літ.

Для всіх нормально думаючих людей,які були присутні на зборах не могло бути сумнівів чиїми жертвами були похоронені в Биковні.Сумнівів не мали також представники влади Києва - до дій протилежних правді.Невже ж це люди так короткозорі, щоб не добачати дійсности? Хіба ні.Все ж таки багато прикладів,що влада находиться надалі якби в наддійсности.Там,у Биковні,де лежать останки тисячів невинних жертв сталінського терору,поставлено офіційно пам'ятник ...жертвам німецького фашизму! Його відкриття відбулось в травні 1988 року.Тут факти самі говорять про хід перебудови в Україні.Як дальший хід перебудови щось змінить? Це залежить від суспільства України,якого частини варто б нести підтримку - принаймні свою солідарність в так благородних починаннях як поборювання очевидної брехні.Там справи не такі очевидні.Весь час неформали,інтелігенти то майже "вороги народу".Вистачить глянути в офіційну пресу наприклад "Радянську Україну",якої один примірник зі статтею "Чого хочуть панове",отримав на тих власне зборах.Там навіть критикують неформалів за вживання звороту "панове".Бо нібито всім "радянським людям" треба бути товаришами.На закінчення тих зборів прийнято резолюцію,в якій між іншим говорилося про потребу послідовного висвітлення правди про Биковню і про зарахування жертв штучного голоду жертвами сталінського терору.До речі автор згадуваної статті в "Радянській Україні" твердить,що не можна говорити про штучний голод поки цього вчені не доказали.Читаючи таке і буваючи на зборах неформальних ініціятивних груп мимохіть виринає питання,в якому інтересі є така писанина,яку презентує "Рад.Укр." Не є вона напевно в інтересі перебудови ані суспільства.

В резолюції говорилось також,що люди,які будуть користуватись на території Биковні фотоапаратами,діють від імені Товариства "Меморіял".Як обгрунтування цього пункту сказано,що були випадки вилучення фотоапаратів і засвітлювання плівок тими які пригледались всьому з чорної"Волги".В таку хаотичну самоволю органів охорони правопорядку трудно повірити у час перебудовки,хіба що сказати ясно - перебудова не дійшла ще до Києва.Коли б були там вже її початки,такі пункти в резолюціях були б просто смішними.Тут однак нікому не було до сміху.Як чувати,в 1992 році в Москві передбачується Світова конференція прав людини.Як до того часу в Києві і в Україні настануть зміни і не буде так грубих порушень елементарних прав? Якщо не буде змін в апараті влади України то справа виглядає песимістично.

Чергова зустріч з "неформалами" вже в невеликому гурті студентської "Громади". Збори відбувались перед входом до залі дискусій,бо там Комсомол почав організувати "нову Громаду".Розповідає один з членів "Громади" про події з-перед тижня: пішло їх 8 осіб під пам'ятник Шевченкові поруч Університету.Незабаром приїххають машини з міліцією в силі біля двохсот /!/ чоловік.Забирають студентів у машини й везуть до прокуратури,переслуховують,дають так. адміністративне попередження бо вони нібито організували чи брали уділ в нелегальному мітингові.Тут на думку приходять інформації з польської преси,де писалося про націоналістичні марші російського товариства "Память",які нагадують марші фашистів в Італії 20-х років. "Память" домагалась явно усунення неросіян за границі Росії /цікаво які?/.Там марші відбуваються понеділки.Видно з цього,що там бракує сил до охорони правопорядку,а в Києві їх виразно за багато,якщо дві їх сотні присилають для затримання

8 студентів.Може б так компетентні чинники запропонували своєрідну допомогу на базі інтернаціоналізму?

А так вже поважніше призадумавшись,то виглядає,що нелегко бути українцем на нашій славній Україні... Особливо на київських вулицях,в установах,домінує гнітюча відчуття неповноцінності українізму.Рідна мова,скарб кожного народу,перестала ним бути для українців.Роки "помилок","викривлень" та "застою" зробили так багато лиха... Це й на сьогоднішні дні лихо не припинилось...

А все ж таки,як тільки Бог дасть здоров'я,а влада дозволи,буду їхати до своєї Батьківщини,бо як часто нагадують нам і сьогодні:"немає в світі другої Вкраїни,немає другого Дніпра..."

Доповнення про Биківку на стор.63.

ПРОГРАМА НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

Проєкт програми Народного руху України за перебудову,якого один розділ тут друкуємо,надрукований в тижневикові "Літературна Україна",який є органом правління Спілки письменників України /число 7,16.02.1989р./. Як автори цього проєкту виступають ініціятивні групи руху Київської організації Спілки письменників України та Інституту літератури ім.Т.Шевченка АН УРСР.Проєкт злożений з шести розділів /1.Загальні принципи;2.Демократизація суспільства.Права людини.Права народу;3.Соціяльна справедливість;4.Екологія;5.Національне питання.Мова.Культура; 6.Організаційна структура та форми діяльності/,з яких для підлянського читача найбільш актуальним і важливим здасться розділ п'ятий,який і тут передруковуємо.

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ.МОВА.КУЛЬТУРА

1.Народний Рух України за Перебудову вбачає одне із найважливіших своїх завдань в тому,щоб привернути увагу громадськості до демократичного й справедливого розв'язання проблем,які стосуються буття й розвою українського народу,його рівноправності серед інших націй СРСР,державного суверенітету,мови й культури,на основі сформованих Леніним теоретичних засад і практичних заходів щодо національної політики.Немає справжнього інтернаціоналізму там,де ігноруються чи відсуваються на другий план національні інтереси та права.Національне та інтернаціональне існують тільки в нерозривній єдності.Природні й закономірні процеси інтернаціоналізації,зближення й взаємозбагачення націй не мають нічого спільного з їхнім механічним "злиттям",асиміляцією та нівеляцією.

2.Внаслідок грубих порушень ленінської національної політики в часи сталінізму й брежнєвщини,винищення значної частини української творчої та наукової інтелігенції відбулися деформації в міжнаціональних відносинах,істотно звузилася сфера вживання української мови,втрачено престиж української культури.Нині стоїмо перед необхідністю радикальних державних заходів,спрямованих на реальне утвердження національної справедливості,відродження духовних багатств народу,забезпечення широкого функціонування та всебічного розвитку української мови — визначального чинника існування народу як етносу.

Мова кожного народу —це фундамент його національного буття,це загальнолюдська цінність."Добровільне" відмирання мов за соціалізму /якщо таке станеться/ — найдопекульніше звинувачення адміністративно-бюрократичній системі.Це,в кінцевому наслідку,було б акцією проти соціалізму як суспільства вільних і рівноправних народів.

3.Виходячи з того,Рух вважає,що першим і невідкладним кроком у розв'язанні назрілих питань національно-культурного відродження повинно бути надання українській мові статусу державної мови в УРСР.Домагаючись цього конституційного акту, Рух пропонує законодавчо забезпечити на практиці відновлення і утвердження української мови у сферах партійної,державної,громадської діяльності,науки і культури, виробництва й діловодства,середньої і вищої школи,дошкільних закладів.

Закон про державний статус української мови в жодному разі не обмежуватиме функціонування російської мови як засобу міжнаціонального спілкування в СРСР та вільного розвитку мов національних меншостей і груп,які проживають на території України.Кожен громадянин вільно користується правом рідної мови.

4.Народний Рух України за Перебудову вважає:

– українська мова і література повинні бути обов'язковими предметами для вивчення в усіх школах,училищах і технікумах на території Української РСР;

– необхідно запровадити для всіх випускників шкіл УРСР вступні екзамени з української мови до вузів республіки,незалежно від їхнього підпорядкування;здійснити поступовий перехід на викладання в усіх середніх спеціальних та вищих навчальних закладах УРСР українською мовою;слід дотримуватися принципу кількісної відповідності виховних та загальноосвітніх закладів кількісному національному складу населення того чи того регіону;практика вільного вибору батьками мови навчання,яка в умовах,що склалися в нашій республіці,веде до національного нігілізму,поширення обивательських поглядів,виховання безбатченків,потребує перегляду з боку правових і моральних норм;

– українське кіно,театри,радіо й телебачення,інші засоби масової інформації, естрада тощо мають розвиватися з урахуванням пріоритету української мови на території республіки;

– загальнореспубліканські форуми,сесії,пленуми,урочисті збори мають проводитися українською мовою;

– створити розгалужену мережу курсів,гуртків,факультативів для вивчення української мови всіма,хто цього бажає;

– всіляко сприяти діяльності Товариства української мови імені Тараса Шевченка,інших національно-культурних товариств республіки.

5.Рух розцінює виховання національної гідності,історичної пам'яті,прищеплення любові до рідної мови,дбайливого ставлення до культурної національної спадщини, охорону пам'яток,широке та об'єктивне висвітлення та вивчення всіх сторінок історії українського народу як одне з головних завдань відповідних державних установ,закладів культури,творчих і молодіжних організацій.

Рух сприятиме відродженню народної медицини і педагогіки,агрономії і садівництва,народно-прикладного мистецтва,народних обрядів,звичаїв.

6.Рух,дбаючи про цілісність національно-культурного розвитку українського народу,водночас виступає проти ігнорування національних інтересів росіян та представників інших національностей,які компактно /болгари,молдавани,угорці,поляки, кримські татари,гагаузи,греки та ін./ чи розселено /євреї,білоруси,цигани та ін/ живуть на території республіки.Їхнє право відкривати школи чи класи рідною мовою, створювати товариства й земляцтва,мати театр,пресу,пропагувати духовні цінності свого народу має бути реальним.

7.Рух вважає,що таке їх право має поширюватись і на українців,які проживають за межами республіки – на Кубані,Поліссі,в Сибіру,Казахстані,на Далекому Сході, в Москві,Ленінграді та в інших містах і регіонах.Забезпечення їхніх духовних потреб повинне стати державною турботою уряду республіки,Міністерства культури,громадських творчих організацій,а також союзних інституцій та урядів інших республік.

8.РУХ ВИСЛОВЛЮЄТЬСЯ ЗА НАЙТІСНІШІ КОНТАКТИ З УКРАЇНЦЯМИ,ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ ПОЗА МЕЖАМИ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ,СПІВРОБІТНИЧАТИМЕ В ЦЬОМУ НАПРЯМКУ З ТОВАРИСТВОМ "УКРАЇНА",СПРИЯЮЧИ НЕРОЗРИВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ТА ЙОГО КУЛЬТУРИ.

9.Рух переконаний,що справжньої дружби між народами можна досягти тільки на грунті взаємної поваги до мови,культури,історії,традицій кожного народу.Знати рідну мову,користуватися нею,творити рідну культуру – справа совісті,патріотичного обов'язку,ознака інтелігентності кожного українця.Знати цю мову,шанувати її – ознака інтернаціональної вихованості кожної людини,яка живе серед українського народу.

10.Виступаючи за повагу до національної гідності,проти національного нігілізму,Рух вважає несумісними зі своїми принципами пропаганду расової і національної винятковості,шовіністичних і націоналістичних поглядів.

МИКОЛА РЯБЧУК

ШЕВЧЕНКО, "БУРЖУАЗНІ НАЦІОНАЛІСТИ"...

Під цим загальним заголовком публікуємо дві статті одного з більш заангажованих у відродження українського духу київських журналістів, завідувача відділом критики журналу "Всесвіт"; журналу, який популяризує серед українського читача зарубіжну літературу в кращих її зразках. Статтю першу — "Чи потрібен нам сьогодні Шевченко?" надрукувала навчальна газета факультету журналістики Київського університету ім. Т. Шевченка /№р. 2/1989р./. Стаття ""Білі плями" і різнобарвне життя" була надрукована в третьому числі за 1989 р. місячника "Соціалістична культура".

ЧИ ПОТРІБЕН НАМ СЬОГОДНІ ШЕВЧЕНКО ?

/.../ Безумовно, життя кожної людини саме по собі — таємниця, загадка; життя кожної людини, як ми знаємо зі світової літератури, може бути розказане досить цікаво й захоплююче, викликаючи в нас найрозманітніші, зокрема й співчутливі емоції, — тим більше, якщо це життя особистості непересічної; тим більше, якщо це життя поета і бунтаря, "віщепенця" і "дисидента"; й тим більше, якщо це життя національного пророка, вчителя-деміурга, що створив зі Слова народ і визначив найфундаментальніші параметри його національного космо-психо-логосу.

Всяке людське життя, перетворюючись у долю, здатне схвилювати і потрясти нас, оскільки неминуче включає в себе й певний трагічний, а отже й катарсисний потенціал, неминуче встановлює якісь цілком особливі взаємини людини з життям і смертю і, відбиваючись у творчості, створює проникливу єдність "прожитого" і "написаного", "творчості" й "долі". Ця єдність, зазначимо, не така вже й рідкісна у світовій культурі — досить згадати Байрона й Пушкіна, Рембо і Ван Гога, Гарсіа Лорку і Сільвію Плат, — набуває у випадкові Шевченка ще одного, чи не унікального змісту: включає в себе й долю народу — довгу народовольну путь, що, мов у краплині води, відбивається в долі Шевченка і його творчості, роблячи їх чимось значно більшим, ніж просто доля і просто творчість. /.../

Кожен більш-менш цивілізований народ справді має своїх поетів, що стоять біля витоків національної писемності, літературної мови, просвіти, самосвідомості тощо, поетів подекуди просто геніальних, заслужено канонізованих в цілому світі і безумовно авторитетних у себе на батьківщині, а проте позбавлених у національній ментальності цієї особливої, винятково, ні з чим не зрівнянної ролі, що її відіграє Шевченко у свідомості українців.

Поширене визначення цієї ролі як ролі пророка, месії, що приніс своєму народові Слово й пішов за це Слово на хрест, спокутуючи десятиріччям каторги, стражданнями і смертю "первородний" гріх свого народу — гріх покори, безвинності, малоросійської запопадливості, холуйства й перевертництва, — загалом слушне, хоча й потребує принаймні одного істотного пояснення. Шевченко-пророк не явився своєму народові звідкись "ізвонні", з вищих, вільніших і освічених шарів суспільства як такий собі дар — долі чи Бога — "меншим браттям", сірим і упослідженим. Він явився з самісінької гущі цього народу, закріпаченого і денаціоналізованого, явився скорбо за все в с у п е р е ч долі і, може, самому Богові, що давно вже забув про існування цього, як, зрештою, і багатьох інших народів. Усупереч всьому він вирвався з рабства й невігластва, на які прирекли його народ російські колонізатори; всупереч всьому, зокрема й "високочайшій" забороні писати і малювати, він створив геніальні вірші й прекрасні малюнки; всупереч всьому, всупереч всім випробуванням і спокусам, усім батогам і пряникам, він залишився до останку вірний своєму офіційно "неіснуючому" народові й офіційно "благоденствуючому" станові.

Цивовимна єдність уроків мистецьких, громадянських і морально-етичних неминуче мусила перетворити Шевченка в національну святиню — символ життєвої стійкості народу, здатного навіть в неймовірно важких умовах колоніального поневолення й етноциду народжувати зі свого середовища геніїв; символ, який давав надію знекровленому, знеособленому, обезглавленому народові надію на виживання й, можливо, майбутнє відродження.

У подібній "сакралізації" образу крилися, звісно, й певні загрози. Одна з них —

майже,а деколи й лукаве уявлення про Шевченка як про такого собі "селянського самородка","мужика",що просто від сохи прорвався у пантеон світової культури виключно завдяки своїй вродженій геніальності.Це уявлення,на жаль,і досі поширене серед певної частини українських напівінтелігентів,що знаходять у цьому виправдання для власної напівосвіченості,лінькуватості і сумнозвісної,не Шевченком поміченої схильності "вільнодумствувати в шинку".Той факт,що Шевченко впродовж усього життя жадібно засвоював світову культуру,що не з дитячих літ,козачкуючи в Енгельгардта,потайки прочитував панські книги й перемальовував панські картини, що юнаком студіював живопис у Петербурзькій академії мистецтв і самотужки вивчав іноземні мови,спілкувався з найосвіченішими людьми свого часу,а потрапивши на заслання,ледь не напам'ять завчив Біблію,— до уваги мовби й не береться.

Друга загроза — загроза перетворення національної святині в ідола,в пусту й порожнисту статую,семантично тотожну всім тим помпезним махинам,що зводилися в наших містах не в пам'ять про революцію чи війну,не в пам'ять про сльози,кров і страждання мільйонів людей,а виключно во славу геніального полководця Л.І.Брежнєва та реанімованої ним сталінської імперії.Перетворення багатьох святинь у подібні ідоли зробилося в нашій країні,на жаль,сумною реальністю;не уник цієї долі й Шевченко.

У сумному й страшному фільмі Михайла Саченка "...землякам моїм",показаному,але не випущеному на широкий екран до 175-річчя Шевченка,є характерні кадри:журналіст підходить у розпал всесоюзного свята "В сім'ї вольній,новій" до молодих харків'ян,корсунь-шевченківців і запитує,коли народився Шевченко й коли помер, чим зв'язане їхнє місто з ім'ям Шевченка й подібні речі,на які ніхто /ніхто!/ з опитаних відповісти не може.

Джон Стейнбек,який у книзі "Подорожі з Чарлі в пошуках Америки" добродушно іронізував зі своїх співвітчизників,одержимих встановленням меморіальних дощок по всіх усюдах,прагнення молодої нації "завести собі поважне минуле,не гірше,ніж в Англії",неабияк здивувався б,довідавшись,як шанобливо ставиться до свого минулого нація стара й справді багата історією,як легковажно розтринькує вона рештки духовних і матеріальних пам'яток,зацілілих у жорнах воєнних і мирних лихоліть. Нас це вже мало дивує,і то не лише тому,що багато хто вже забув,що таке пам'ять, історія,мова,культура,нація,а й тому,що багато хто пам'ятає,як вичавлювалося з нас,з наших дідів і прадідів саме поняття національної самосвідомості,як винищувалися й деформувалися всі національні цінності,зокрема й образ та творчість Шевченка.

Ще в 30-х роках у літературознавстві й публіцистиці почав успішно витворюватися "імідж" такого собі селянського хлопця,що волею випадку потрапив до Петербурга,прилучився там до найпередовіших ідей і переніс їх на український ґрунт,тобто створив ось на зразок малоросійського філіалу загальноросійського революційно-демократичного руху,очолюваного,ясна річ,Бєлінським,Чернишевським і Добролюбовим.У творчому плані цей вплив відкрив йому,так би мовити,очі на під'яремне становище трудового народу,внаслідок чого він затаврував гнобителів,закликав до повалення самодержавства і навіть передбачив майбутній суспільний устрій — "сім'ю вольну,нову" як безсумнівний прообраз Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Ну,а позаяк Жовтнева революція з гнобителями покінчила й омріяний Союз Радянських Соціалістичних Республік створила,то всі проблеми,які непокоїли поета,виявилися таким чином успішно вирішеними,і поетові у новому суспільстві не лишалося нічого іншого,крім як радісно дивитися з постаментів на квітучі колгоспні поля, співучі новобудови і свій щасливий,осонцений і опромінений вождевою ласкою народ.Чимало поетів і живописців саме так його і увіковічнювали.

Відбулося найстрашніше.Поет,який дав світові взірець мужності й громадянської чесності,незламності й загостреного почуття національної й соціальної справедливості,самовідданого і палкого відстоювання свободи як вищої гуманістичної цінності,раптом виявився непотрібен,тобто потрібен лише як мулях,як чергова ілюстрація до примітивних вульгарно-соціологічних схем і наукоподібних просторікувань про дружбу народів,класову боротьбу і соціальне покликання літер аторів.

І вже немовби ніякого іншого відношення до сучасності поезія Т.Шевченка не має,уже мовби й не вік і,звичайно,не про нас сьогоднішніх писав:

Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну,
Розкуйтеся,братайтеся!
У чужому краю
Не шукайте,не питайте
Того,що немає
І на небі,а не тільки
На чужому полі.
В своїй хаті своя правда,
І сила і воля.

Може,не нам "славних прадідів великих правнуки погані",жерці добре випробуваного єдиновсько-сусловського механізму цькувань творчої інтелігенції мають впізнавати себе сьогодні у цих рядках? —

Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття — вами пани,
Ясновельможної тетьмани,
Чого ж ви чванитеся, ви!
Синферденної України!
Що добре ходите в ярмі,
Це лучче, як батьки ходили ?..

Чи, може, зникли, перевелися за сто п'ятдесять літ ті знамениті "землячки", яких живописав Шевченко у поемі "Сон"?

От і братія сипнула
У сенат писати
Та підписувать — та драти
І з батька, і брата.
А мех ними і землячки
Де-де проглядають.
По-московські так і ріжуть,
Сміються та лають
Батьків своїх, що змалечку
Швенькать не навчили
По-німецькій, — а то тепер
І кисни в чорнилах!
П'явки! п'явки! може, батько
Останню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови.

Але ж ні, всі живі — і раби, і подножки, і грязь, і сміття, і правнуки погані, і землячки, — хіба що зробилися не "поганінними" та дрібнішими, і ось уже яку республіканську газету не розгорнеш, обов'язково прочитаєш, що українська мова нам не потрібна, бо є велика мова Леніна, якої з нас цілком досить; народний рух на підтримку перебудови нам теж не потрібен, бо є велика Комуністична партія, яка ось уже сімдесять років успішно з усіма перебудовами сама справляється; і взагалі, нічого нам не потрібно, тому що потрібно лише менше балакати і більше працювати. А втім, і у всесоюзній пресі справи не кращі: досить погортати газети з публікаціями про Казахстан, Вірменію, Карабах, Прибалтику, як одразу впаде в очі певна закономірність: чим сумнівніша, чим тенденційніша стаття, тим вірогідніше, що підписана вона яким-небудь вельми характерним "малоруським" прізвищем. Ото вже воістину всесоюзна слава української публіцистики!..

Навряд чи Шевченко міг передбачати такі масштаби діяльності своїх землячків; для нього вони здебільшого нерозумні діти, які не відають, що чинять, жертви коротоких соціальних обставин.

Україно! Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом политі,
Московською блекотою
В німецьких теплицях
Заглушені!.. Плач, Україно!
Бездітна вдовице!

Сьогодні ці "молоді квіти", як правило, уже добре відають, що чинять, — і коли нашпиговують українську землю неймовірною кількістю атомних реакторів, і коли запаскудюють її гнилля "рукотворних морів"; і коли закривають одну за одною українські школи, газети, театри. І ми вже навіть не здригаємось, коли солідний московський журнал доводить нам непотрібність, ледь не протиприродність україномовного кінематографу, не обурюємось, коли в самому Києві на студії, що "мулянно" носить ім'я О.Довженка, молодий режисер вигукує: "Да до каких пор мы будем реанімірovать етот украінскій кінематограф?!..", хіба що легкі мурашки пробіжать по спині, коли ми довідуємось, що прізвище того молодого режисера — Шевченко!..

А втім, ось уже близько року громадськість України безуспішно бореться з відомствами, що споруджують промислові об'єкти поблизу Канева, якраз навпроти Шевченкової могили. Відомства, зрозуміло, поводять себе як відомства, для яких що Шевченко, що вождь племені ірокезів — різниця невелика, як, зрештою, й Пушкін, Толстой, а чи цар Навуходоносор. Дивуватися чи обурюватися поведінкою людей, адреса яких "не дом і не уліца", гадаю, так само безглуздо, як і гніватися на ракову пухлину за те, що вона побирає нові і нові клітини.

Дивує в цій ситуації інше: в Каневі, виявляється, чимало "землячків" підтримує ідею цього будівництва, як, до речі, підтримує й ідею будівництва АЕС у іншому історичному місці України — Чигирині. Ще б пак! Великодушні відомства вже пообіцяли бідолашним аборигенам від своїх щедрот і гарячу воду, й каналізацію, й соцкультпобут, і все таке інше, чого жоден Шевченко їм, зрозуміло, ніколи в житті не збудує!..

Так на біса він нам потрібен?!..

Шевченко, на жаль, передбачив і це. Власне, не передбачив, а б а ч и в, оскільки зрозія національної свідомості й неминуче за цих умов мародерство на руїнах історії і культури почалися ще раніше і тривали на його очах:

І на Січі мудрий німець
Картопельку садить,
А ви її купуєте,
Їсте на здоров'я

Та славите Запорожжя.
А чиєю кров'ю
Ота земля напоєна,
Що картоплю родить,—
Вам байдуже. Аби добра
Була для городу!

Цей "перегук через століття", на жаль, не тішить: те, що Шевченко писав з сарказмом, сьогодні виголошується цілком серйозно: "Мені в с е о д н о — каже колгоспниця з Поділля,— що "хлеб", що "хліб", аби лиш його було побільше..."; Нам в с е о д н о,— повідомляє по телевізору шахтар з Донбасу,— якою мовою розмовляти. Якби від того зробилося більше вугілля, ми б усі тут балакали по-українськи..."; "Головне, щоб людина була хорошa..." — підсумовує цей хор і відповідальний працівник апарату, нітрохи, правда, у глибині душі не сумніваючись, що по-справжньому "хорошою" людина може бути лише тоді, коли розмовляє мовою "інтернаціональною",— в зв'язку з чим ретельно вилучує з себе вбогі рештки національної мови, культури, свідомості, не кажучи вже про дбайливе звільнення своїх чад від усіх отих національних /"націоналістичних", у його розумінні/ рудиментів.

Формула "все одно" виявляється таким чином хитромудрою бюрократичною пасткою, своєрідним клапаном, що, як відомо, пропускає рідину чи газ в один бік і не пропускає в інший; простіше кажучи, це звичайна брехня, покликана завуалювати цілком очевидний, прогресуючий процес русифікації "інородців", — адже ніхто не може поки що сказати про таке саме масове перетворення росіян у казахів, українців чи білорусів, незважаючи на магічний блиск суперінтернаціоналістської формули "все одно".

Власне, вражає тут не тих брехня людей, покликаних кожен день брехати, як відкритість масової свідомості щодо цієї брехні, її безмежна готовність засвоювати, повторювати і репродукувати будь-які наклепницькі вигадки, підкинуті професійними демагогами. І хоча у публічних висловлюваннях подільської колгоспниці і донецького шахтаря не важко догледіти одну організовуючу й керівну руку, все ж відсутність у народу надійної імунологічної системи щодо подібних "підказок" не може не насторожувати.

Та найголовніший парадокс формули "все одно" і схованого за нею світовідчуття полягає в тому, що вона однаково згубна і для "зодинаковілих" і для "зодинаковляючих"; у кінцевому підсумку, вона згубна для всієї країни. І річ не лише у тому, що аборигени, які вибирають між Запорізькою Січчю й картоплею, між Шевченком і каналізацією, залишаться врешті-решт і без каналізації, й без картоплі, як, зрештою, і без рутилля, й без дюралю; річ у тому, що без "картоплі" у кінцевому підсумку залишаються й "німці" — бо картопля згниває, поїзди сходять з рейок, атомні електростанції вибухають, і все це відбувається без якихось "диверсій", виключно через те лише, що всім в с е о д н о — все одно, яку вибрати мову і яку школу, на якій території жити і як працювати, з ким зійтися на ніч, з ким випити і за кого проголосувати на виборах.

Невже роки культу й застою справді підвели нас до тієї межі, за якою залишається тільки збутися словам пророка Ісаії, словам пророка Єремії, словам пророка Шевченка? —

Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить.
І на апостольськім престолі
Чернець годований сидить.
Людською кров'ю жинкує
І рай у наймах оддає!
Небесний царю! суд твій всує,
І на апостольськім престолі
Розбійники, людоїди
Правду побороли,
Осміяли твою славу,
І силу, і волю.
Земля плаче у кайданах,
Як за дітьми мати.

Нема кому розкувати,
Одностайне стати
За євангеліє правди,
За темнії люде!
Нема кому! Боже! Боже!
Чи то й не буде?
Ні, настане час великий
Небесної кари.
Розпадуться три корони
На гордій тіарі!
Розпадуться! Благослови
На месть і на муки,
Благослови мої, Боже,
Нетверді її руки!

"Молодий журналіст". Навчальна газета факультету журналістики Київського державного університету ім. Т. Шевченка, пр. 2, березень 1989.

"БІЛІ ПЛЯМИ" І РІЗНОБАРВНЕ ЖИТТЯ

/.../ Суховії догматизму й вульгарно-соціологічної критики завдавали чимало збитків: історичну прозу тривалий час переслідували за "відрив од сучасності" /і навіть "втечу"/, а також, ясна річ, за "націоналізм" /позаяк звертались переважно до національної історії/; "маргінальну" прозу таврували за дрібнотемність і — знову ж таки — "втечу від сучасності" /сучасність уявлялась виключно у вигляді

квітучих садів, повноколосих нив, світлих заводів і співучих новобудов/; з "антигероями" було найгірше, бо тут кожен, хто не наражував свого героя і не протиставляв йому героя "позитивного", ризикував захитн слави "очернітеля" нашої, безумовно рожевої, дійсності.

За цих обставин у дещо сприятливішій ситуації опинилась українська поезія. Звичайно, вимоги "оспівування", тобто все того ж "вікопомного" це зі сталінських часів "лакування дійсності", ставились і до поезії, а "втеча" від цієї "дійсності" до "вічних" тем і загальнолюдських образів, проблем, мотивів аж ніяк не заохочувалась. І все-таки зрозуміти феномен сучасної української поезії, гадаю, варто. Те розмаїття стилів і напрямів, яке ми нині в українській поезії спостерігаємо і яке справді дивує фахівців у Москві, Ризі, Варшаві, є, на мій погляд, наслідком цілого ряду об'єктивних і суб'єктивних причин. Перша з них — виняткова велика роль поезії взагалі в українській культурній традиції, — починаючи з геніальних народних пісень і незбагненного феномена Шевченка — до інтенсивних культурологічних зусиль українського поетичного авангарду 20-х та 60-х років, що завершились у 80-ті органічним синтезом зарубіжної /не лише західноєвропейської, а й східної/ поетичної культури з глибоко, "по-еліотівськи" осягнутою національною традицією. /.../

При всій стильовій різноманітності названих тут і не названих поетів відчувати спільне начало, спільний духовний знаменник їхньої творчості не так уже й важко: духовна сутність народу, його історії і культури, пошук коріння і розшифровка, сказати б, генетичного коду нації — на противагу духовній ентропії постіндустріального, космополітичного, антиекологічного світу.

Звичайно, "білі плями", утворені сталінською і післясталінською історіографією і "культурологією" у духовній свідомості нашого народу, надто великі, щоб їх можна було заповнити цілком швидко і безболісно. Чимало труднощів на цьому шляху виникає вже сьогодні. Як бути, скажімо, з літературознавцем спадщини академіка С. Єфремова, страченого в групі колег у 1930 році за участь у "контрреволюційній, антирадянській, буржуазно-націоналістичній" організації СВУ /Союз визволення України/ ? Тепер, коли в центральній пресі широко висвітлюється сам механізм фабрикування подібних політичних справ сталінською охранкою /"справа лікарів", справи так званих "промпартії", "трудового селянського союзу", "правотроцькістського блоку" тощо/ і коли Верховний суд країни ці справи переглядає, реабілітуючи безвинно знищених людей, можна сподіватись, очевидно, й перегляду справи т.зв. "СВУ" — надто вже подібна вона до сотень інших сталінських фальшивок. /.../

Та найскладніша, мабуть, і найболючіша проблема, яку нам доведеться-таки вирішувати у процесі заповнення "білих плям" в історії та культурі, — це проблема недавнього українського "дисидентства". При всій неоднорідності й неоднозначності цього явища мусимо визнати наперед, що породжене воно було передусім завершенням хрущовської "відлиги" і поступовим згортанням демократизаційних процесів у країні. /.../ Під цим кутом зору, очевидно, не чекає об'єктивного оцінювання і поезія В. Стуса, І. Калинця, І. Світличного і публіцистика В. Чорновола, І. Дзюби, Є. Сверстюка, — з урахуванням усіх — як пом'якшуючих, так і обтяжуючих — обставин діяльності цих безумовно талановитих авторів.

Думається, що процес повернення цих та ряду інших імен у літературу певною мірою ускладнюється певними політичними спекуляціями навколо них: найбільш войовнича і антирадянськи настроєна частина української еміграції, яка зробила боротьбу з "більшовизмом" своєю професією, проявляє тут дивовижну солідарність з найбільш твердолобими догматиками на самій Україні, котрі ЗРОБИЛИ СОБІ НЕ МЕНШ ПРИБУТКОВОЮ ПРОФЕСІЄЮ БОРОТЬБУ З "УКРАЇНСЬКИМ БУРЖУАЗНИМ НАЦІОНАЛІЗМОМ". І перші, й другі могли б, уподібнюючись Вольтеру, сказати, що, коли б Бога /чи, пак, дисидентства/ не було, його треба було б вигадати: одним — для того, щоб залякувати цілий світ "більшовицьким терором", іншим — ЩОБ ЗАЛЯКУВАТИ СВОЇХ СПІВВІТЧИЗНИКІВ КУПЕЛЬОМ "БУРЖУАЗНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ".

ВІД РЕДАКЦІЇ — ДО СТАТТІ В. РОМАНЧУКА

В 20 числі "Вістей з України" за травень 1989р. надруковано невелику статтю "За "зеленим парканом". Правда Биківнянського лісу" про працю урядової комісії. Ось її витяги:

Слідчій групі Прокуратури республіки разом з працівниками Комітету державної безпеки вдалося встановити, що влітку 1936р. в районі селища Биківня дерев'яним парканом було обгороджено територію площею близько чотирьох гектарів./.../Сюди, починаючи з весни 1937р. і аж до окупації Києва фашистами, звозилися тіла розстріляних репресованих людей. ...приблизна цифра похованих тут людей — 6 323 чоловіка. ...встановлені прізвища кількох осіб, засуджених у Києві до розстрілу по обвинуваченню в контрреволюційній і диверсійно-терористичній діяльності./.../ Усі вони були безпідставно "засуджені" позасудовим порядком і розстріляні у 1937-1938 роках у Києві. Пізніше ці люди були реабілітовані.

ЛІНОҐРАВЮРИ ЛЕОНІДА ВИШЕНКА

Церковна брама в Сім'ятичах

Церква в селі Рогачі

ЗМІСТ

1 - 3 Григорій Матач, Святкування над Нарвою
4 - 7 Євген Сверстюк, Виступ на громадському святкуванні в Києві 1000-ліття Хрищення Руси-України 5 червня 1988 року
7 - 9 Володимир Мокрий, Без зерна неправди за собою. До 175-річчя від дня народження Тараса Шевченка
10 - 11 Б.Грищук, Народ чи натовп? Або кілька сентенцій провінційного ретрограда
11 З пісень Підляшшя
12 - 15 Юрій Гаврилюк, З культурного життя на Підляшші в XV-XVI ст.
16 - 19 Йосип Яроневич, Русини Більського повіту
19 - 20 Протопресвітер Володимир Вишневський, Нищення православних храмів на Підляшші
21 - 22 Мирослав Гапонюк, Нічні думі з пограниччя
23 - 24 Василь Ганущак, Дерево на мехі
24 Василь Білокозович, Вірші
25 - 27 Богдан Бойчук, Пам'ять минулого
27 - 30 Пробудження Полісся
31 - 32 Євгенія Жабінська, Мініатюри прозою
32 - 37 Богдан Ігор Антонич, Національне мистецтво. Спроба ідеалістичної системи мистецтва
37 Іван Хващевський, Вірші
38 - 41 Юрій Гаврилюк, Початок мандрівки
41 - 42 Марко Стех, "Вавилон XX"
43 - 45 Марко Стех, Андріян Івахів, На маргінесах Сходу і Заходу. Інтерв'ю з Юрієм Онухом
46 Затримане на вічність — вірші Анатоля Кравчука
47 Риболовські пісні — Миколи Ігнатюка
48 - 51 З недавнього минулого
51 - 54 З Сейму. Промова посла Євгена Чикваїна
54 Лист до редактора
УКРАЇНА І ПЕРЕБУДОВА
55 - 57 Володимир Романчук, Зустрічі з неформалами
57 - 58 Програма Народного Руху України за Перебудову /фрагменти/
59 - 63 Микола Рябчук, Шевченко, "буржуазні націоналісти"...
64 Леонід Виженко, Лінограверии

Число замкнено 31 травня 1989 року

ДОПОВНЕННЯ: В числі 2-му знимки нр 3,4,5 на стор 24 виконав Іван Бакунович.

О С Н О В И. Суспільство й культура

Виходить періодично

Адреса до кореспонденції: Jerzy Gawryluk, ul. Grzywaczewskiego 44, 17-100 Bielsk Podlaski, PL.

На правах рукопису

Статті підписані авторами висловлюють передусім їхні погляди

З пам'яток нашого минулого

ПЕЧАТЬ КНЯЗЯ ЮРІЯ ЛЬВОВИЧА

Однією з цікавіших пам'яток нашого найдавнішого минулого є печать галицько-волинського князя Юрія Льво вича, внука відомого нам всім Данила Романовича-Галицького.
Після смерти свого брата Шварна /біля 1269р./ князь Лев, який володів Західньою Галичиною з Перемишлем і Львовом, одержав решту Галицького князівства з Галичем і Холмом. В складі Галицького кн. були тоді також Дорогичин і Мельник, які від належачої до Волинського кн. Берестейщини відділив ще Данило Романович після своєї перемоги /1238/ над хрестоносним орденом Добжинських братів, що в 1237р. заволоділи цією територією. Лев Данилович залишив собі південь Галицького кн., а його північні землі з Холмом, Червнем, Белзом, Дорогичином і Мельником передав у володіння своєму синові Юрієві.
Одним з намірів Льва й Юрія було прилучення до Галицько-

закінчення на попередній сторінці